

Başlık/ Title: Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu II Altay Dilleri 2 – Tunguzca

Yazar/ Author ORCID ID
Gökçe Yükselen PELER 0000-0002-9604-5101

Bu makaleye atıf için: Gökçe Yükselen Peler, Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu II Altay Dilleri 2 – Tunguzca, *KARE*, no. 9 (Yaz 2020): 244-314.

To cite this article: Gökçe Yükselen Peler, Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu II Altay Dilleri 2 – Tunguzca, *KARE*, no. 9 (Summer 2020): 244-314.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article
Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 21.05.2020
Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30.06.2020
Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2020

Uluslararası İndeksler/International Indexes

Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Gökçe Yükselen PELER*

Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin’de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu II Altay Dilleri 2 – Tunguzca

Özet: Günümüzde, Çin Halk Cumhuriyeti’nde, resmen azınlık milliyeti olarak tanınmış beş tane Tunguz topluluğu mevcuttur. Bunlar; Evenk, Oroçen, Heje, Mançu ve Sibe milliyetleridir. Ancak resmen tanınmış olan bu Tunguz milliyetlerinin dillik temellerden yoksun olduğu görülmektedir. Evenk adı altında, Solon Evenk Tunguzları, Hamnigan Evenk Tunguzları ve Mançurya Rengeyiği Evenk Tunguzları tek bir milliyet olarak sınıflandırılmaktadırlar. Oysa Solon Evenk Tunguzlarının konuştuğu lehçe, diğer ikisinin konuştuğu lehçelerden tamamen başka bir Tunguz lehçesidir. Buna mukabil, konuştuğu lehçe, Hamnigan ve Mançurya Rengeyiği Evenk Tunguzlarının konuştuğu lehçeler ile oldukça benzeşen Oroçen Tunguzları, ayrı bir milliyet olarak tanınmaktadır. Heje adı altında tanınan Tunguz milliyeti de en az Evenk kimliği kadar, dillik bakımdan sorunludur. Bu isim altında, Rusya Federasyonu’nda konuşulan iki ayrı Tunguz lehçesinin Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki uzantılarını konuşan Nanay ve Kilen Tunguzları, tek milliyet olarak tasnif edilmiştir. Sibe Tunguzları da aslında Mançu Tunguzlarının bir kabilesi olmaları ve Mançu Tunguzcasının bir ağızını konuşmalarına rağmen, resmen Sibe ve Mançu adı altında iki ayrı milliyet ve dil tanınmaktadır. Bu beş Tunguz milliyeti tarafından konuşulan dokuz ayrı Tunguz lehçesinin İç Moğolistan ve Mançurya’da yoğunlaştığı görülmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti’nde Tunguz lehçelerinin birden fazla lehçe ile temsil edildiği bir diğer coğrafya, Doğu Türkistan’dır. Bu dokuz lehçenin tamamı, farklı oranlarda yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Hatta bazı lehçeler ya tamamen ya da kısmen yok olmanın eşiğine gelmişlerdir. Ancak dünya yüzünde gelecekte yaşama ihtimali olan iki Tunguz lehçesinin her ikisi de yine Çin Halk Cumhuriyeti’nde konuşulmaktadır. Bunların biri İç Moğolistan’ın Hülün Buir aймаğında konuşulan Solon Evenk Tunguzcası, diğeri ise Doğu Türkistan’ İli Muhtar Kazak İli’nde konuşulan Sibe Mançu Tunguzcasıdır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Tunguzca, Tunguz Lehçeleri, Çince, Moğolca.

The Present Situation of Non-Sino-Tibetan Languages Spoken in Northern and North-Western China II Altaic Languages 2 – Tungusic

Abstract: There are five officially recognized Tungusic minority nationalities in contemporary China. These are the Evenks, the Orochens, the Heje, the Manchu and the Xibe. However these officially recognized Tungusic nationalities do not overlap with the linguistic realities of Tungusic. The Solons, the Khamnigans and the Manchurian Reindeer Tungus are classified under the Evenk nationality. However the Tungusic variety spoken by the Solons is a completely different variety than those of the latter two. On the other hand, the Orochens, who speak a Tungusic variety very close to those of the Hamnigan and the Manchurian Reindeer Tungus, are classified as a separate nationality. Linguistically the Heje nationality is at the least as problematic as the Evenk. The Nanai and the Kilen, who speak the offsets of two separate varieties originally spoken in the Russian Federation, are classified under the Heje nationality. On the other hand, the Xibe, who originally are a Manchu tribe and speak a Manchu variety, are classified as a separate nationality than the Manchu. At least nine Tungusic varieties spoken by

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. gokcepeler@erciyes.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-9604-5101.

these five nationalities are concentrated in Inner Mongolia and Manchuria. Another region where Tungusic is represented with more than one variety, is Eastern Turkestan. All nine of these varieties are facing the threat of extinction, though various levels. As a matter of fact some of these varieties are completely or regionally moribund. Nevertheless both of the two Tungusic varieties, which are thought to have the chance of survival in the future are spoken in the People's Republic of China. One of these is Solon spoken in the Hulun Buir League of Inner Mongolia, the other being Sibe, which is spoken in the Ili Kazakh Autonomous Prefecture.

Keywords: People's Republic of China, Tungusic, Tungusic Varieties, Chinese, Mongolian.

Giriş

Bu yazı dizisinin birinci makalesinde de bahsedildiği üzere, 1950'li yıllardan itibaren cereyan eden yoğun Han Çinlisi göçünden evvel, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde nüfusun ezici çoğunluğunu Çinli olmayan nüfus teşkil etmekte idi. Ancak günümüzde bu bölgelerde Han Çinlileri nüfusun çoğunluğunu teşkil etmektedirler¹. Çinghay eyaleti, Kansu eyaleti, Heilongciang eyaleti, Ningsia Muhtar Dungan Bölgesi, Doğu Türkistan (resmî olarak Sincan Uygur Muhtar Bölgesi) ve Muhtar İç Moğolistan Bölgesi; hâlen Altay dilleri, Hint-Avrupa dilleri, Paleo-Sibirya dilleri ve Çin-Tibet-Burma dilleri olmak üzere, dört dil ailesine mensup onlarca azınlık dil ve lehçesinin konuşulduğu bölgelerdir². Bu bölgelerden Heilongciang eyaleti, İç Moğolistan ve Doğu Türkistan, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Tunguzcanın lehçelerinin konuşulduğu üç bölgedir.

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin idari taksimatı içerisinde Heilongciang eyaleti olarak adlandırılan bölge, aslında Mançurya'nın kuzeyini teşkil etmektedir. Bu bölge, tarihî olarak Sibirya, Moğolistan ve Mançurya kültür alanlarının kesiştiği bir arazi olup Mançu Çing hanedanının son dönemlerinde bölgeye gelmeye başlayan Çinlilerin göçünden evvel, tamamen yerli dillerinin konuşulduğu bir muntika idi. Bugünkü Heilongciang eyaletinin en kuzeyinde konuşulan Paleo-Sibirya dillerinden sayılan Gilyakça (Nivhçe) hariç tutulacak olursa, Kuzey Mançurya, tarihî olarak Tunguz ve

¹ Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak elli altı *minzu* 'milliyet' bulunmaktadır. Bu rakam, nüfusun %92'sini teşkil eden Han Çinlilerini de kapsamaktadır. Geriye kalan %8'lik nüfus ise elli beş *şaoşu minzu* 'azınlık milliyeti'ni ihtiva etmektedir. (Louisa Schein, "Minorities, Homelands and Methods", *China Inside Out. Contemporary Chinese Nationalism and Transnationalism*, Haz., Pál, Nyiri ve Joana Breidenbach (Budapeşte ve New York: Central European University Press, 2005), 122.

² Gökçe Yükselen Abdurrazak Peler, "Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu I: Altay Dilleri – Moğolca", *Turkish Studies For The Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic* 7/4 (Fall 2012): 3303.

Moğol lehçelerinin konuşulduğu bir bölge olmuştur³. Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin Cilin ve Liavning eyaletlerini teşkil eden araziler ise geçmişte tarihî Mançurya bölgesinin güneyini ve doğusunu oluşturmaktaydı. Bu iki eyalet, 1860 sonrasında cereyan eden Çinlilerin göçü neticesinde günümüzde neredeyse tamamen Çinlileşmiş durumdadır. 2000 yılında gerçekleştirilen sayım sonuçlarına göre, Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun %10,7'sini Mançu Tunguzları teşkil etmektedir⁴. Ancak, 20. yüzyılın başlarında bölgeyi ziyaret eden Hosie, daha o tarihlerde, Heilongciang eyaletinin en ücra bölgeleri dışında kalan yerlerde, Mançu Tunguzcasının tamamen kullanımdan düştüğünü ve Mançurya'da günlük hayatın Çince ile yürütüldüğünü kaydetmiştir⁵. Günümüzde Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir, Kingan ve Cerim aymakları ile Ulanhada (Çifeng) şehrini oluşturan bölgeler ise geçmişte Mançurya'nın batısını teşkil etmekteydi⁶.

Doğu Türkistan'ın kuzeybatısında, Kazakistan sınırında bulunan İli Muhtar Kazak İli'ne bağlı Bortala Muhtar İli, birden fazla Tunguz lehçesinin konuşulduğu bir bölgedir. İç Moğolistan'da ise bilhassa Heilongciang eyaletine komşu bölgeler, Tunguzca konuşan toplulukların yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Hassaten Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Evenk Sancağı, Eski Bargut Sancağı ve Muhtar Oroçen Sancağı, dünyada Tunguz lehçeleri konuşan nüfusun en yoğun olduğu yerlerdendir.

1. Genel Görünüm

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılından beri dil planlamasını yönetenlerin on basamaklı bir hedefi olan bir dil politikası oluşturdukları anlaşılmaktadır. İlk iki aşamayı, sırasıyla Çin yazı sisteminin basitleştirilip ölçünlüleştirilmesi ve Mandarin Çincesinin ölçünlü şekli olarak *Putonghua*'nın ilan edilmesi teşkil ediyordu. Üçüncü aşama olarak *Putonghua*'nın Latin temelli bir sesletimi olan *Pinyin* alfabesinin geliştirilip gerekli yerlerde uygulanması gerçekleştirilmiştir. Dördüncü aşama olarak Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Çincenin yerel türleri

³ Juha Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas*, Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon (New York ve Berlin: Mouton de Gruyter, 1996), 827.

⁴ Arienne Dwyer, "The Minorities of China", *The Encyclopedia of the World's Minorities*, Haz. Carl Skutsch (New York: Routledge, 2005), 286.

⁵ Alexander Hosie, *Manchuria: Its People, Resources And Recent History*, Methuen & CO., Londra 1904, 158.

⁶ Juha Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44 (1997), 124-125.

(*fanyan*) ile Çin-Tibet dil ailesinden olan olmayan diller ve lehçeler belirlenip haritalandırılmıştır. Beşinci aşamayı, *şaoşu minzu* 'azınlık' dili olmayı hak eden dillerin tanınması ve tarif edilmesi oluşturmuştur. Altıncı aşamayı Çin yazı sistemi dışındaki yazı sistemlerinin kolaylaştırılıp çağa uydurulması teşkil etmiştir. Yedinci aşama olarak diğer dillerden terimler dizgesinin tercümesi yapılmıştır. Sekizinci aşamayı; ilköğretim metotları, daha yüksek seviyeler için tek tip sınavlar, Çin içerisinde mahallî Çince türleri ile diğer dillerin konuşurları ve Çin dışındaki yabancılara Mandarin Çincesi öğretmek gibi eğitimle ilgili meseleler oluşturmuştur. Dokuzuncu aşamayı ülke içindeki azınlıkları iki dilli hâle getirmek teşkil etmiştir. Onuncu ve son aşama olarak ise Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde yabancı dil öğretimi hedeflenmiştir⁷.

Bu on basamaklı planlama doğrultusunda, Çincenin kuzey lehçeleri ve Pekin ses sistemi (Pinyin) temelinde geliştirilen Putonghua, 1955 yılında, Mandarin Çincesinin ölçünlü şekli ilan edilmiştir. Daha sonra bu ağzın Çincenin diğer lehçelerini ve başka dilleri konuşanlar arasında yaygınlaştırılması için çalışmalara hız verilmiştir. 1966 yılında başlatılan Kültür Devrimi yıllarında da 1950'li yıllardaki kadar gayretle olmasa da bu siyaset devam ettirilmiştir. Putongua'nın bütün ülkede yaygın hâle getirilmesi için 1982 yılında anayasaya yeni bir madde eklenerek bu gayret yasalaştırılmıştır. 1986 yılında ise Putonghua'nın okulların tamamında eğitim dili hâline gelmesi, radyo ve televizyon gibi yayın kurumlarında ve sinema, tiyatro gibi seyirlik eğlence ortamlarında kullanılan dil olması, başka lehçe ve dilleri konuşan kişiler arasında ortak iletişim dili olması ilke hâline getirilmiştir. Bu ilkeler, 2000 yılında çıkarılan Millî Dil ve Alfabe Kanunu ile de yasa hâline getirilmiştir⁸. Bu bakış açısının verdiği insiyakla, Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğu devirde bir yazı sistemine sahip olan diller, *wenhua* 'medeniyet' sahibi diller olarak kabul edilerek itibar ve müsamaha görmüştür. 1950'li yıllarda bir taraftan on azınlık dili için Pinyin temelli yazı dilleri oluşturulurken diğer taraftan Tibetçe, Moğolca, Yice ve Uygur Türkçesi gibi zaten bir alfabeye sahip dillerin de bu yazı sistemine geçirilmesi için teşviklerde bulunulmuştur. Nihai olarak azınlık dillerini konuşan

⁷ Victor H. Mair, "Foreword", *Language Policy in the People's Republic of China. Theory and Practice Since 1949*, Haz. Minglang Zhou ve Hongkai Sun (New York, Boston, Dordrecht, Londra ve Moskova: Kluwer Academic Publishers, 2004), xvii; Veronica A. Razumovskaya ve Yaroslav V. Sokolovsky, "Modern Tendencies of Language Policy and Language Planning in Russia and China: Comparative Study", *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 7/5 (2012), 930.

⁸ Feng Hui, "The Changing Language Ideology and Linguistic Market in the Globalization of China" *CALIGRAMA* 3/2 (2007): 4-5. <http://www.revistas.usp.br/caligrama/article/view/65466/68084>. (Erişim tarihi: 20.04.2020).

topluluklarını Mandarin Çincesine geçirmeyi hedefleyen bu adımlar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin dil politikalarının temelini teşkil etmektedir⁹.

Bu dil siyasetinin neticesinde, Çin halk Cumhuriyeti'nde beş tabakalı bir diller hiyerarşisi ortaya çıkmıştır. Bu beşli sistemin en tepesinde ülkenin umumi ölçünlü dili olan Mandarin Çincesi (Putonghua) yer almaktadır. Onun altında Mandarin Çincesinin bölgesel türleri, Tibetçe, Yice, Moğolca ve Uygur Türkçesi gibi bölgesel ölçünlü diller yer almaktadır. Üçüncü tabakada, Çincenin ölçünlü olmayan lehçeleri, Kazak Türkçesi, Korece, Mançu Tunguzcası, Juangca ve Naşice gibi umumiyetle kalabalık bir nüfus tarafından konuşulan, tarihî olarak ve / veya hâlen muteber, orta seviyede siyasi nüfuza sahip birincil azınlık dilleri bulunmaktadır. Dördüncü tabakayı, Evenk Tunguzcası, Salar Türkçesi ve Vaca gibi dağınık topluluklar tarafından konuşulan, hiçbir siyasi nüfuza ve yazılı şekle sahip olmayan, düşük itibarlı ikincil azınlık dilleri oluşturmaktadır. Beşinci ve en alt tabakayı ise Kansu'da konuşulan Vutunca veya Doğu Türkistan'da konuşulan Eynuca gibi sınıflandırılmamış melez diller veya Vahanca gibi başka diller altında tasnif edilmiş resmî olarak tanınmayan diller teşkil etmektedir¹⁰.

2. Tunguz Lehçeleri

Tunguz lehçeleri yukarıda da bahsedildiği üzere, üç ülkeye yayılmış şekilde konuşulmaktadır. Bütün lehçeler içerisinde her üç ülkede de konuşulan tek lehçe Evenk Tunguzcasıdır. Nanay lehçesi hem Rusya Federasyonu'nda hem de Heje / Hejen adı altında Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulmaktadır. Negidal, Even, Udege / Udehe, Oroç, Olça ve Orok / Uylta lehçeleri sadece Rusya Federasyonu'nda konuşulmaktadır. Mançu, Solon ve Oroçen lehçeleri de sadece Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulmaktadır. Ancak çok az sayıda Orok / Uylta konuşurunun Japonya'nın ikinci büyük adası olan Hokkaydo'ya göç ettiğini belirtmekte fayda var¹¹. Sadece Evenk Tunguzcasının konuşulduğu alana göz atılacak olursa Tunguz lehçelerinin konuşulduğu alanın büyüklüğünün anlaşılması bakımından yeterli olacaktır. Az önce de ifade edildiği gibi Evenk Tunguzcası her üç ülkede de

⁹ Arienne M. Dwyer, "The Textures of Tongues: Languages and Power in China", *Nationalism and Ethnoregional Identities in China*, Haz. William Safran (Londra: Frank Cass Publishers, 1998), 68-70.

¹⁰ Çin Halk Cumhuriyeti'nde oluşturulan dil politikaları neticesinde ortaya çıkan beş tabakalı dil hiyerarşisi hakkında ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Arienne M. Dwyer, "The Textures of Tongues: Languages and Power in China", *Nationalism and Ethnoregional Identities in China*, Haz. William Safran (Londra: Frank Cass Publishers, 1998), 71-72.

¹¹ Toshiro Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies* 44 (1997), 175.

konuşulmaktadır. Kuzey Moğolistan ile Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Heilongciang eyaleti, İç Moğolistan ve Doğu Türkistan'ın yanında, Rusya Federasyonu'nda çok geniş bir alana yayılmış bir konuşur kitlesine sahiptir. Evenk Tunguzcası Rusya Federasyonu içerisinde, kuzeyde Yakut, Dolgan, Even ve Nenets halklarının meskûn olduğu Kutup bölgelerinden, güneyde Baykal Gölü'ne kadar; batıda Ob – İrtiş havzasından, doğuda Ohotsk Denizi'ne ve Sahalin adasına kadar olan muazzam arazide konuşulmaktadır. Yayıldıkları bu alanın büyüklüğü, Evenk Tunguzlarını, Sibiryalı halkları içerisinde en geniş alana dağılmış halk konumuna oturtmaktadır¹². Bu kadar geniş bir alana yayılmış bir dilin alt kollarının tasnifi konusunda da çeşitli zorlukların ortaya çıkacağı tahmin edilebilir bir durumdur. Nitekim aşağıda da görüleceği üzere, Tunguz lehçelerinin sınıflandırılması meselesi, hâlâ çözülmeyi bekleyen bir sorundur.

2.1. Tunguz Lehçelerinin Sınıflandırılması

19. yüzyılın sonlarından itibaren, pek çok araştırmacı, Tunguz lehçelerini tasnif etmeye çalışmıştır. Rus bilim adamı Leopold von Şrenk, Tunguzları ve dillerini dörde ayırmıştır: Birinci gruba Dağur ve Solonları; ikinci gruba Mançu, Gold ve Oroçları (o Oroçi diyor); üçüncü gruba Oroçen (o Oroçon diyor), Manegir, Birar ve Kilileri; dördüncü gruba ise Olça (o Olçi diyor), Orok, Negidal ve Samağirleri yerleştirmişlerdir¹³. S. Patkanov, üçüncü gruba Gerçek Tunguzları / Tunguzcayı ekleyerek bu tasnifi tadil etmiştir¹⁴.

L. Sternberg ise Tunguz halklarını; Nanay Grubu, Evenk Grubu, Mançu Grubu şeklinde üç gruba ayırmıştır. Nanay Grubu'na Gold, Olça (o Olçi diyor), Orok ve Oroçları (o Oroçi diyor); Evenk Grubu'na göçebe rengineyiği çobanı Tunguzları, Yukarı Amur bölgesinin Oroçen (o Oroçon diyor) kabilelerini ve Negidalleri; Mançu Grubu'na ise Mançu, Dağur ve Solonları dâhil ediyor¹⁵.

P. Şmidt ise kendinden sonra uzun süre devam edecek ikili tasnifi ortaya atmıştır. Şmidt, Tunguz halklarını Tunguz Grubu ve Mançu Grubu olmak üzere ikiye ayırmıştır. Tunguz Grubu'na gerçek Tunguzlar, Oroçen (o Oroçon diyor), Manegir, Solon, Lamut, Negidal ve Samağirleri; Mançu Grubu'na ise Gold, Olça (o Olçi diyor) ve Oroçları (o Oroçi diyor) koymuştur. Oroçların

¹² G. M. Vasilevich ve A. V. Smolyak, "The Evenks", *The Peoples of Siberia*, Haz. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1964), 620.

¹³ Leopold von Şrenk, *Ob' İnorodtsah' Amurskogo Kraya 1*, Prodaetcyia ı Kommissyonerov' İmperatorsskoy Akademiy Nauk', St. Petersburg, 1883, 12.

¹⁴ S. Patkanov, *Opıt' Geografii i Statistiki Tungusskih' Plemen' Sibiri*, Zapiski İmperatorsskogo Russkogo Geograficeskogo Obşçestva, St. Petersburg, 1906, 1-6.

¹⁵ L. Sternberg, *Gilyaki, Oroçi, Goldı, Negidal'tsi i Aynı*, Dalgiz. Habarovsk, 1933, 2-3.

altına ise Oroç, Kyakar ve Udege (o Udehe diyor) kabilelerini yerleştirmiştir¹⁶.

Bu erken denemelerden sonra, ilk ayrıntılı tasnif, 1930'lu yıllarda Kuzey Halkları Enstitüsü tarafından yapıldı ve bu tasnif Çernyakov¹⁷ tarafından sistemleştirildi. Bu tasnif daha sonra V. I. Tsintsius¹⁸ tarafından tadil edildi. Tsintsius, gerçekleştirdiği karşılaştırmalı araştırmalarını temel alarak on Tunguz lehçesi tespit etmiş ve Evenk Tunguzcası, Even (Lamut) Tunguzcası, Negidal Tunguzcası ve Solon Tunguzcası olmak üzere, bunların dört tanesini kuzey grubuna; Mançu Tunguzcası, Nanay (Gold) Tunguzcası, Olça (Ulça) Tunguzcası, Orok Tunguzcası, Udehe Tunguzcası ve Oroç Tunguzcası olmak üzere, altı tanesini güney grubuna yerleştirmiştir.

Daha sonra J. Benzing, Tsintsius'un tasnifini, lehçelerin ağızlarını da vererek daha da ayrıntılı hâle getirmiştir. Tunguz dilini, Güney veya Mançu kolu ve Kuzey veya Tunguz kolu olmak üzere iki kola ayırmıştır. Kuzey veya Mançu kolunun altına; Mançu, Gold veya Nanay ve Udehe lehçelerini yerleştirmiştir. Gold veya Nanay lehçesinin altına Torgon, Kurb-Urmi ve Gorin (Samağir) ağızcıklarından oluşan gerçek Nanay ağızı ile Sungarı, Olça ve Orok ağızlarını; Udehe ağızının altına ise Hungarı, Anyuy, Samarğı, Hor, Bikin ve Iman ağızcıklarından oluşan Gerçek Udehe ağızı ile Oroç ağızını yerleştirmiştir. Kuzey veya Tunguz kolunu, Evenk ve Even (Lamut) olmak üzere iki lehçeye ayırmıştır. Evenk lehçesini İlimpi ve Erbogoçen ağızcıklarından oluşan Kuzey (Erbogoçen) ağızı; Sim, Podkamennaya Tunguska, Tokmin-Tuttur, Aşağı Nepi, Kuzey Baykal ve Taloç ağızcıklarından oluşan Güney (Katangı) ağızı; Yukarı Olekma, Aşağı Olekma, Uçur, Zeya Bureya, Tugur-Çumikan ve Ayan-Maya ağızcıklarından oluşan Doğu (Oroçen) ağızı; Aşağı Negidal ve Yukarı Negidal ağızcıklarından oluşan Negidal ağızı ve Solon ağızı olmak üzere, beş ağız şeklinde tasnif etmiştir. Even lehçesini ise Kolima-Omaon, Oloy, Kamçatka, Ohotsk, Yukarı Kolima, İndigirka ve Tompon ağızcıklarından oluşan Doğu ağızı; Sarkır, Lamunçin ve Yukagir ağızcıklarından oluşan Batı ağızı ve Arman ağızı olmak üzere, üç ağız

¹⁶ P. Şmidt, "Etnografiya Dal'nyago Vostoka", *Vivat Academia*, 94/5 (1915): 30.

¹⁷ Z. E. Çernyakov, *Karta rasprostraneniya yazıkov naradov Severa SSSR*, Gosudartvennoe Uçebno – Pedagogičeskoe İzdatel'stvo, Moskova ve Leningrad, 1935, 4-5. (von Şrenk, Patkanov, Sternberg, Şmidt'in çalışmaları ve bilhassa birçok Batılı bilim adamının sadece adını verip yanına göremediklerine dair not düştükleri bu eser için, Azerbaycanlı tarihçi dostum Gıyas Şüküroğlu'na sonsuz şükranlarımı iletmeyi bir borç bilirim.)

¹⁸ V. I. Tsintsius, *Sravnitel'naya fonetika tunguso-man'çjurskih yazıkov*, Uçpedgiz, Leningrad, 1949, 12-13.

şeklinde sınıflandırmıştır¹⁹. Ivan A. Lopatin de Tsintsius ve Benzing tarafından ortaya konulmuş kuzey ve güneyi temel alan bu tasnifi doğru bulmaktadır²⁰.

Menges, bu sınıflandırmada yer alan bazı lehçelerin geçiş özelliği gösterdiğini düşünmüş ve üçlü bir tasnif teklif etmiştir. Kuzey ve güney gruplarının yanında, kuzey grubundan Solon Tunguzcası ve Negidal Tunguzcasının, güney grubundan ise Oroç Tunguzcasının ve Udehe Tunguzcasının dâhil edildiği bir orta lehçeler veya geçiş lehçeleri grubu olması gerektiğini ifade etmiştir²¹. Doerfer'in de Menges gibi üçlü bir tasnifi tercih ettiği görülmektedir. Ancak Doerfer'in lehçeleri sınıflandırması Menges'e göre farklılık arz etmektedir. Doerfer, Kuzey Lehçeleri Grubu'na Even Tunguzcası, Evenk Tunguzcası, Negidal Tunguzcası ve Solon Tunguzcasını; Merkezî Lehçeler Grubu'na Oroç Tunguzcası, Udehe Tunguzcası, Nanay Tunguzcası, Olça Tunguzcası ve Orok Tunguzcasını; Güney Lehçeleri Grubu'na ise tarihî Cürçen dilini ve Mançu Tunguzcasını yerleştirmiştir²². R. A. Miller ise ses bilgisine dayanarak Kuzey Lehçeleri Grubu'na Evenk Tunguzcası, Even Tunguzcası, Solon Tunguzcası ve Nanay Tunguzcasını; Geçiş Lehçeleri Grubu'na Negidal Tunguzcası, Olça Tunguzcası ve Orok Tunguzcasını; Güney Lehçeleri Grubu'na ise tarihî Cürçen dilini, Mançu Tunguzcası, Udehe Tunguzcası ve Oroç Tunguzcası'nı dâhil etmektedir²³.

J. Ikegami, dörtlü bir tasnif ileri sürerek bambaşka bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Tunguz dilini; Evenk kolu, Udehe kolu, Nanay kolu ve Mançu kolu olmak üzere, dört kolay ayırmıştır. Evenk kolunun altına Even Tunguzcası, Arman Even Tunguzcası, Sibiryâ Evenk Tunguzcası, Negidal Tunguzcası, Oroçen Tunguzcası, Hamnigan Evenk Tunguzcası, Mançurya Solon Tunguzcası ve Onkor Solon Tunguzcasını; Udehe kolunun altına Udehe Tunguzcası ve Oroç Tunguzcasını; Nanay kolunun altına Nanay Tunguzcası, Kili Tunguzcası, Kilen Tunguzcası, Olça Tunguzcası ve Orok

¹⁹ Johannes Benzing, "Die tungusischen Sprachen, Versuch einer vergleichenden Grammatik", *Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Akademie der Wissenschaft und der Literatur Mainz*, 11 (1955), 949-1099.

²⁰ Ivan A. Lopatin, "The Tungus Languages", *Anthropos* 53/3-4 (1958): 430.

²¹ Karl H. Menges, "Die tungusischen Sprachen", *Handbuch der Orientalistik 5. Altaistik 3. Tungusologie*, Haz. B. Spuler (Leiden ve Köln: E. J. Brill, 1968), 26-28.

²² Gerhard Doerfer, "Classification Problems of Tungus", *Tungusica, Band 1: Beiträge zur nordasiatischen Kulturgeschichte*, Haz. G. Doerfer ve M. Weiers (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978), 5-6.

²³ Roy Andrew Miller, "The Original Geographic Distribution of the Tungus Languages", *The Non-Slavic Languages of the USSR: Papers from the Fourth Conference*, Haz. Howard I. Aronson (Columbus: Slavica Publishers, 1994), 279.

Tunguzcasını; Mançu kolunun altına ise Mançu Tunguzcası, Sibe Mançu Tunguzcası ve tarihî Cürçen dilini yerleştirmiştir²⁴. Yirmi yıldan fazla bir zaman sürecinden sonra, T. Tsumagari'nin Ikemgami'ye ait bu tasnifi olduğu gibi kabul ettiği görülmektedir²⁵. Hatta 2005 yılı kadar geç bir tarihte, Janhunnen de Ikegami'nin bu tasnifini basiretli ve dikkatli bulmuş ve kullanmıştır²⁶. Ikegami'nin tasnifi 2016 yılında, küçük bir tadilat ile Sangyub Baek tarafından da kullanılmıştır. Baek, umumiyetle bir Nanay ağzı veya Nanay Tunguzcasının Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan şekli olarak kabul edilen Heje Tunguzcasını Udehe koluna dâhil etmiştir²⁷.

Bernard Comrie'nin yeniden kuzey – güney karşıtlığını temel alan ikili bir tasnife döndüğü görülmektedir. Kuzey (Kuzeybatı, Sibiryâ, Evenk) Tunguzcası olarak adlandırdığı kola Evenk (Oroçen Tunguzcası dâhil), Even (Lamut), Negidal ve Solon lehçelerini dâhil etmiştir. Güney veya Amur Tunguzcası olarak adlandırdığı kolu ise Nanay ve Udehe olmak üzere, iki alt kola ayırmıştır. Nanay alt koluna Nanay (Gold) ve Olça (Ulça) lehçelerini, Udehe alt koluna da Orok (Uylta), Udehe ve Oroç lehçelerini katmıştır²⁸.

V. Atknine ise üçlü bir tasnifi tercih edenlerdendir. Mançu, Sibe ve tarihî Cürçen lehçelerini içeren Mançu kolu; Nanay, Olça, Orok, Oroç ve Udehe lehçelerini içeren Amur Tunguzcası kolu; gerçek Evenk, Oroçen, Solon, Negidal ve Even lehçelerini içeren Kuzey Tunguzcası olmak üzere, Tunguz lehçelerini üç kol altında tasnif etmiştir²⁹.

Stefan Georg'un da kuzey – güney karşıtlığını temel alan ikili bir tasnife göre bir sınıflandırmayı tercih ettiğine şahit olunmaktadır. Kuzey koluna Evenk, Even, Solon, Negidal, Udehe ve Oroç lehçelerini yerleştirirken güney koluna Nanay, Olça, Uylta, hem klasik hem çağdaş Mançu, Sibe ve Cürçen lehçelerini dâhil etmiştir. Kuzey kolunu da Even, Evenk – Solon – Negidal ile Udehe ve Oroç lehçelerinden oluşan geçiş lehçeleri olmak üzere, üç alt gruba ayırmıştır. Geçiş lehçelerini ise Güney Tunguzcasının etkisi altında olan kuzey lehçeleri olduğunu belirtmiştir. Güney kolunu ise Nanay, Olça ve Uylta

²⁴ J. Ikegami. "Versuch einer Klassifikation der tungusischen Sprachen", *Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker: Protokolband der XII. Tagung der Permanent International Asiatic Conference 1969 in Berlin*, Haz. G. Hazai ve Peter Zieme (Berlin: Akademie Verlag, 1974), 271-273.

²⁵ Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 175.

²⁶ Juha Janhunnen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", *International Journal of Sociology of Language* 173 (2005), 38.

²⁷ Sangyub Baek, "Tungusic from the Perspective of Areal Linguistics: Focusing on the Bikin Dialect of Udihe" (Doktora Tezi, Hokkaido Üniversitesi, 2016), s. 3-4.

²⁸ Bernard Comrie, *The Languages of the Soviet Union*, Cambridge University Press, Cambridge – Londra – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney, 1981, 58.

²⁹ Victor Atknine, "The Evenki Language from the Yenisei to Sakhalin", *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies* 44 (1997), 111.

lehçelerinden oluşan Nani alt grubu ile Mançu, Sibe ve Cürçen lehçelerinden oluşan Mançu alt grubuna ayırmıştır. Geçmişte birçok araştırmacı tarafından Nanay lehçesinin bir ağız olarak kabul edilen Kili dilinin de Kuzey Tunguzcasına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedir³⁰. Alexander Vovin, 1993 yılında bambaşka bir sınıflandırma ortaya koymasına³¹ rağmen, 2009 yılında S. Georg'un yaptığı tasnifin en ikna edici tasnif olduğunu ifade etmiştir³².

Görüldüğü üzere, Tunguz lehçelerinin sınıflandırılmasında birkaç konuda anlaşılammaktadır. Her şeyden önce Mançu-Tunguz dilinin kaç koldan olduğuna karar verilebilmiş değildir. Kimi bilim adamları kuzey-güney karşıtlığını veya Mançu-Tunguz ayırımını temel alan ikili bir sınıflandırmayı tercih ederken kimileri üçlü, kimileri ise dörtlü bir sınıflandırmaya gitmiştir. Tunguz dilinin kaç kola ayrıldığı konusunda bir fikir birliği olmadığı gibi Altayistler ve Tunguzluk bilimciler, bu dilin alt kolları arasındaki hiyerarşik ilişki konusunda da anlaşamamaktırlar. Burada yeri gelmişken bir konuya temas etmekte fayda var. Bu çalışmada Tunguz lehçeleri olarak muamele gören dilin birçok alt kolu, bilhassa Batılı bilim adamları tarafından ayrı diller olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu tavırda bile Tunguzluk bilimcilerin anlaşamadıkları ve dilin hangi kolunun ayrı bir dil, hangi kolunun bir lehçe veya hangi kolunun ağız olduğu konusunda bir fikir birliğine varamadıkları görülmektedir. Hatta hangi alt kolların hangi üst kolların altında olması gerektiği konusunda bile anlaşamadığına şahit olunmaktadır. İşte bu karmaşaya sebep olan amillerin etkisiyle olacak, Whaley vd., 1999 yılında gerçekleştirdikleri karşılaştırmalı ses, yapı ve kelime incelemelerinin sonucunda, Tunguz lehçelerinin sınıflandırılmayacağı sonucuna varmışlardır³³. Aslında Grenoble ve Whaley, "Evenk Tunguzcası ağızlarında olup da Oroçen Tunguzcası ağızlarında olmayan hususiyetlerin ne olduğunu veya ikisini ayıranın ne olduğunu söylemek mümkün değil" diyerek³⁴

³⁰ Stefan Georg, "Unreclassifying Tungusic", *Proceedings of the First International Conference on Manchu-Tungus Studies. 2: Trends in Tungusic and Siberian Linguistics (Tunguso – Sibirica 9)*, Haz. C. Naehner (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2004), 52-56.

³¹ A. Vovin, "Towards a New Classification of Tungusic Languages", *Eurasian Studies Yearbook* 65 (1993): 99-113.

³² A. Vovin, "Tungusic Languages", *Concise Encyclopedia of Languages of the World*, Haz. Keith Brown ve Sarah Ogilvie (Oxford, Elsevier Ltd., 2006), 1103.

³³ Lindsay J. Whaley vd. "Revisiting Tungusic Classification from the Bottom up: A Comparison of Evenki and Oroçen", *Language* 75/2 (Haziran 1999), 313.

³⁴ Lenore Grenoble ve Lindsay Y. Whaley, "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology", *Current Trends in Caucasian, East European and Inner Asian Linguistics. Papers in Honour of Howard I. Aronson*, Haz. Dee Ann Holisky ve Kevin Tuite (Amsterdam ve Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2003), 98.

Tunguz lehçeleri (onlar dil diyor) arasındaki ayırımın yapay olduğunu itiraf etmektedirler. Dolayısıyla Tunguz lehçelerinin tasnif edilmesinde ya da daha doğrusu edilememesinde bu kadar tartışmanın olması olağan bir durumdur.

Tunguz dili, bütün lehçeleriyle birlikte, bir bütün olarak tehlike altındadır ve bu lehçeler konuşuldukları birçok coğrafyada yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Finli Altayist Juha Janhunen, Tunguz lehçelerini yok olma tehlikesi derecelerine göre dörde ayırmaktadır³⁵:

1. Birkaç düzine (50'den az) yaşı ilerlemiş konuşura sahip lehçeler: Mançu Tunguzcası, Negidal Tunguzcası, Orok Tunguzcası ve Oroç Tunguzcası.

2. Birkaç yüz (500'den az) yaşı ilerlemiş konuşura sahip lehçeler: Olça Tunguzcası, Udehe Tunguzcası

3. Bir kısmı hâlâ üreme çağında olan birkaç bin (5.000'den az) konuşura sahip lehçeler: Sibiryâ Evenk Tunguzcası, Even Tunguzcası, Oroçen Tunguzcası ve Nanay Tunguzcası.

4. Bütün kuşakları içeren büyük sayıda (5.000'den fazla) konuşura sahip lehçeler: Solon Tunguzcası, Sibe Mançu Tunguzcası.

2.2. Çin'de Konuşulan Tunguz Lehçeleri

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Tunguzca; Mançu, Evenk, Solon, Oroçen, Nanay (Heje / Hejen) ve Kilen lehçeleri ile temsil edilmektedir³⁶. Tunguz lehçelerinin sınıflandırılması konusundaki anlaşmazlıktan payını elbette Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan lehçeler de almaktadır. Yukarıdaki bahsedilen sınıflandırma teşebbüslerinden görüldüğü üzere, bunların hangilerinin bağımsız lehçe, hangilerinin başka bir lehçenin alt kolu olduğu konusunda ortak bir fikir mevcut değil. Oroçen Tunguzcasının bağımsız bir lehçe mi, yoksa Evenk Tunguzcasının bir alt kolu mu olduğu konusu; aynı şekilde Solon Tunguzcasının bağımsız bir lehçe mi, yoksa Evenk Tunguzcasının bir alt kolu mu olduğu; Nanay Tunguzcasının Mançu kolunun bir alt kolu mu, yoksa bağımsız bir lehçe mi olduğu konusu; hatta Hejen Tunguzcasının gerçekten Nanay Tunguzcasının Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan şekli mi, yoksa başlı başına bir lehçe mi olduğu konusu gibi konular, anlaşmaya varılamayan konuların bazılarıdır.

Bu lehçelerin konuşurları, yukarıda da bahsedildiği üzere, ağırlıklı olarak Doğu Türkistan, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi ve Heilongciang eyaletine

³⁵ Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 48.

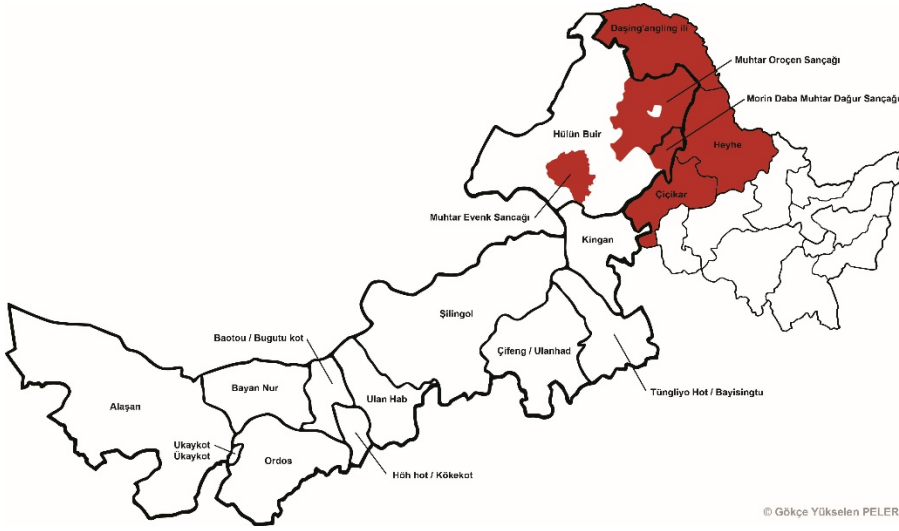
³⁶ Dwyer, Negidal, Udege, Taz, Orok, Olça ve Oroç Tunguzlarının da Çin halk Cumhuriyeti'nde yaşadığını ileri sürmektedir: Arienne Dwyer, "The Minorities of China", *The Encyclopedia of the World's Minorities*, Haz. Carl Skutsch (New York, Routledge, 2005), 291.

dağılmış durumdadırlar. Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Tunguz lehçelerinin ülkedeki beş tabakalı diller hiyerarşisi içinde, üçüncü tabaka ve aşagısında yer aldığı görülmektedir.

Hâlihazırda Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Tunguz lehçelerinin ülkenin resmî milliyetler sınıflandırılması ile pek çok yönden örtüşmediğine şahit olunmaktadır. Günümüzde bu ülke sınırları içerisinde, çeşitli Tunguz lehçe ve ağızlarını konuşan resmî olarak tanınmış beş milliyet bulunmaktadır. Bunlar; Oroçen (Çin. *Elunçun*), Evenk (Çin. *Evenke*), Heje veya Hejen, Man veya Mançu ve Şibo veya Sibe milliyetleridir. Çin'deki resmî Evenk kimliği altında, dört farklı Tunguz öbeğinin tasnif edildiği görülmektedir. Bunlar; Mançurya Solonları, Doğu Türkistan Ongkor Solonları, Tunguz Evenkleri olarak da bilinen Hamniganlar, Yakut Evenkleri olarak da bilinen Mançurya Rengeyiği Tunguzlarıdır. Heje veya Hejen kimliği altında ise Nanaylar, Kilenler ve Udeheler tasnif edilmektedir. Aslında bir Mançu Tunguz kabilesinden başka bir şey olmayan Sibe veya Şibolar ise ayrı bir milliyet olarak sınıflandırılmaktadır. Oroçen olarak sınıflandırılan grupların da dillik olarak birbirleriyle ilişkili olmadıklarına dair iddialar da mevcuttur³⁷.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Tunguz lehçelerinin kendi içinde sınıflandırılması tartışmalı olduğu gibi, umumi Tunguz dilinin içerisindeki yerleri konusunda da bir fikir birliği mevcut değil. Yukarıda da belirtildiği üzere, Tunguz lehçelerinin tasnifi konusunda, Tunguzluk bilimciler henüz bir ortak görüşe varabilmiş değiller.

³⁷ Toshiro Tsumagari, Megumi Kurebito ve Fubito Endo, "Siberia: Tungusic and Palaeosiberian", *The Vanishing Languages of the Pacific Rim*, Haz. Osahito Miyaoka, Osamu Sakiyama ve Michael E. Krauss. (Oxford ve New York, Oxford University Press, 2007), 389-340; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 41.

2.2.1. Evenk Tunguzcası

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Evenk Tunguzcası, yalnızca en geniş alanda konuşulan Tunguz lehçesi değil, aynı zamanda en geniş alana yayılmış Sibiryada dilidir. Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Evenk Tunguzcası; Heilongciang eyaleti, İç Moğolistan ve Doğu Türkistan'da meskûn topluluklar tarafından konuşulmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, resmî olarak Evenk azınlık milliyeti (Çin. *Evenke şaoşu minzu*) adı altında, tarihî ve dillik olarak birbirinden farklı dört topluluk sınıflandırılmaktadır. Bunlar Mançurya Solonları, Doğu Türkistan Ongkor Solonları, Hamniganlar (Çin. *Tonggussi Evenke*) ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları (Çin. *Yakute Evenke*)'dir. Ongkor Solonlarının Mançurya Solonlarının bir uzantısı veya türevi olduğu düşünülecek olursa, kültürleri, geleneklik iktisadi hayatları ve tarihî tecrübeleri farklı üç Tunguz öbeğinin tek kimlik altında toplanmış olduğu görülmektedir. 1957 yılında, bu üç topluluğun tek milliyet altında birleştirilmesinin sebebi, tehdit olarak algıladıkları bu farklılıkların, bilhassa bu halkların farklı devletlere bağlılık duygusu ihtimali içeren tarihî tecrübelerinin Çin devleti tarafından ortadan kaldırılmak istenmesidir³⁸.

Schwarz, Evenk Tunguzlarını, Çin Halk Cumhuriyeti'nde nüfusu hızla artan milliyetlerden biri olarak değerlendirmektedir. Zira nüfusları 1957 yılında 7.200 kişi iken 1982 yılında 19.343'e yükselmiştir³⁹. Gerçekten

³⁸ Aurore Dumont, "Declining Evenki 'Identities': Playing with Loyalty in Modern and Contemporary China", *History and Anthropology*, 28/4 (2017), 515-516.

³⁹ Henry G. Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, Western Washington University, Washington 1984, 171.

mevzubahis otuz beş yıllık süre içerisinde, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Evenk Tunguzu nüfusunun %168,65'lik bir nüfus büyümesi ile neredeyse üçe katlandığı görülmektedir. Ancak bu nüfus büyümesinin oranının daha sonra düştüğü anlaşılmaktadır. Zira bu nüfusun 1990 yılında 26.315 kişiye yükseldiği görülmektedir ki bu da %36'lık bir büyümeye tekabül etmektedir. Bu nüfus artışının 2000 yılından sonra durma noktasına geldiğine şahit olunmaktadır. 2000 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Evenk Tunguzu nüfusu, 30,545 olarak tespit edilmiştir ki bu nüfus, 1990 yılındaki nüfusla karşılaştırıldığında artış %12,27'lik bir artışa tekabül etmektedir. 2010 yılında ise Evenk Tunguzlarının nüfusunun 30.875 kişiye yükseldiği kaydedilmektedir. Bu da on yılda sadece 330 kişilik bir artış demektir ve %1.08'lik bir nüfus artışına denk gelmektedir. Ayrıca 1988 yılında 26.000 civarında olan Evenk nüfusunun yalnızca 17.000 kişi ile ancak %64,6'sının Evenk Tunguzcası konuşabildiği kaydedilmektedir⁴⁰.

Yukarıda zikredilen saiklerle, Çinli yetkililer tarafından tek Evenk milliyeti altında birleştirilen Solon Tunguzları, Hamnigan Tunguzları ve Mançurya Rengeyiği Tunguzlarının bu durumu, dil bakımından da bir karmaşa yaratmaktadır. Çin'deki bu resmî tasnif, umumiyetle Tunguzluk bilimi araştırmacıları tarafından ayrı bir Tunguz lehçesi (hatta bazılarına göre dili) olarak kabul edilen Solon Tunguzlarının dili ile Hamnigan Tunguzlarının ve Mançurya Rengeyiği Tunguzlarının dillerinin resmîyette tek bir milliyetin dili olarak görünmesine sebebiyet vermektedir. Oysa Hamnigan Tunguzlarının ve Mançurya Rengeyiği Tunguzlarını konuştukları diller, Sibiryaya Evenk Tunguzcasının ağızlarıdır veya en azından Solon Tunguzcasından farklı lehçelerdir⁴¹.

2.2.1.1 Solon Evenk Tunguzcası

Solonlar, Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki en kalabalık Evenk Tunguzu grubunu oluşturmaktadırlar. Binyılın başlarında, 25,000-26,000 civarında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Solon Tunguzları, Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki Evenk Tunguzu nüfusunun %90'ından fazlasını teşkil etmektedirler. Bazı araştırmacılar tarafından ayrı bir lehçe, hatta ayrı bir dil olduğu kabul edilen Solon Tunguzlarının dili, Evenk Tunguzcası ile

⁴⁰ Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 177; Rongxing Guo vd. Haz. Multicultural China. A Statistical Yearbook (2014), Springer Verlag, Berlin ve Heidelberg, 2015, 349.

⁴¹ Toshiro Tsumagari, "A Basic Vocabulary of Khamnigan and Oluguya Ewenki in Northern Inner Mongolia", *Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures Hokkaido University* 21 (1992), 84.

karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir. Bazı araştırmacılar ise Evenk Tunguzcasını Sibiryaya Evenk Tunguzcası ve Mançuryaya Evenk Tunguzcası olarak ikiye ayırmakta ve Solon Tunguzlarının dilini ikincisine dâhil etmektedirler⁴². Ancak Çinli bakış açısı ile durum tamamen farklıdır. Çince *Evenke-yu* 'Evenk dili' gerçekte "Solon dili" demektir ve diğer iki Evenk grubu olan Hamnigan Evenkleri (Tunguz Evenkleri) ve Mançuryaya Rengeyiği Evenklerinin (Yakut Evenkleri / Oluguya Evenkleri) dilleri Solon Tunguzcasının ağızları kabul edilmektedir⁴³.

Solon Tunguzlarının anavatanı, günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alan Orta Amur bölgesindeki (*Amurskaya Oblast*) Zeya havzasında idi ve Solon Tunguzları burada Dağur Moğollarına tabi bir topluluk olarak yaşamakta idiler. 17. yüzyılın ortalarında, Mançu Çing hanedanı tarafından bu Dağur – Solon ortakyaşarlığını⁴⁴ barındıran topluluğun önemli bir kısmı, evvela Kuzey Mançurya'daki Nonni havzasına, oradan da daha sonra Kuzeybatı Mançurya'daki Haylar havzasına ve Doğu Türkistan'ın batısında bulunan İli havzasına nakledilmiştir⁴⁵. Bu nakiller neticesinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nde; Heilongciang eyaletinde, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nde ve Doğu Türkistan'da dört ayrı yerde Dağur Moğolu nüfusuyla birlikte Solon Tunguzu nüfusu ortaya çıkmıştır. Hatta bu nakiller, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki en büyük Evenk Tunguzu topluluğunun Solonlar Tunguzları olması sonucunu doğurmuştur⁴⁶. Solon Tunguzcasının umumi Tunguz dili içerisindeki yeri konusundaki tartışmalara yukarıda değinilmişti. Bu tartışmaların hilafına, tartışmasız olan bir gerçek var, o da Solon Tunguzcasının günümüzde en güneyde konuşulan Tunguz lehçesi olduğu⁴⁷ gerçeğidir.

⁴² Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130; Michael Krauss, "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State", *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Serri Ethnological Studies* 44 (1997), 15.

⁴³ Toshiro Tsumagari, "A Sketch of Solon Grammar", *Journal of the Center for Northern Humanities* 2 (2009), 1.

⁴⁴ Dağur – Solon ortakyaşarlığı ve daha umumi Moğol – Tunguz ortakyaşarlığı üzerine ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Gökçe Yükselen Peler, "Günümüzde Moğol – Tunguz Ortakyaşarlığı", *Zeitschrift für die Welt der Türken* 12/1 (2020), 42-49.

⁴⁵ Stephen A. Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages other than Chinese", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas*, Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon (Berlin ve New York, Mouton de Gruyter, 1996), 816; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130.

⁴⁶ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130.

⁴⁷ György Kara, "Foreword", *Mandjurica I. Specimens of the Solon and the Dagur Languages* by A. O. Ivanovskij, Haz. G. Kara (Budapeşte, Akadémiai Kiadó, 1982), vii.

Günümüzde, Solon Tunguzlarının anavatanı olan Zeya havzasında hâlâ Evenk Tunguzları bulunmaktadır. Ancak bunların Solon Tunguzlarından farklı bir grup olup daha çok Oroçen Tunguzlarına yakın oldukları ifade edilmektedir⁴⁸. Oroçen Tunguzları ile Solon Tunguzlarının birbirine karıştırılmasının sebebi, geçmişte “Solon” adlandırmasının taşıdığı anlam ile ışkili olmalıdır. 20. yüzyılın başlarında, “Solon” adlandırmasının Çinlilerin Heilongciang eyaleti ve doğu Sibiryada göçebe olarak yaşayan Oroçen Tunguzları, Evenk Tunguzları ve Dağur Moğollarına ortak olarak verdikleri isim olduğu görülmektedir⁴⁹. Öyle anlaşılmaktadır ki Çincedeki *Suolun* ‘Solon’, aslında “Tunguz” manasına gelmekte idi. Zira 20. yüzyılın başlarında, Solon Tunguzlarına Rusya’da “Tunguz” denildiğini ve alt kollarının çeşitli Rusça isimlerinin olduğunu Shan kaydetmektedir⁵⁰. Dağur Moğollarının da Solon Tunguzları ve Oroçen Tunguzları gibi Tunguz halkları ile birlikte, aslında “Tunguz” manasına gelen aynı isimle anılmasının sebebi, uzun süre onların da bir Tunguz halkı ve konuştukları dilin de bir Tunguz lehçesi sanılmasından⁵¹ ileri gelmekte idi. Nitekim yukarıda da görüldüğü üzere, von Şrenk 1883 yılında yaptığı sınıflandırmada, Dağurları birinci gruba, Sternberg ise Mançu grubuna yerleştirmiştir⁵². Bu karışıklıkla bir ilgisi var mı bilinmez, ama Mançu Çing hanedanı arşivlerinde, Kitanlar (Kitay/Kitay) tarafından 10. yüzyılda kurulmuş olan Liao hanedanının dilinin Solon dili olduğu yönünde kayıtlar mevcuttur⁵³. Oysa birçok araştırmacı, Dağur Moğolcasının Kitan dilinin devamı olan eskicil bir Moğol lehçesi olduğu fikrindedir⁵⁴. Geçmişte “Solon” kelimesi ne anlama gelirse gelmiş olsun, günümüzde resmî olarak hiçbir geçerliliği yoktur. Yukarıda da

⁴⁸ Bulatova, N. Ya., *Govori Evenkov Amurskoy Oblasti*, Nauka, Leningrad 1987.

⁴⁹ Patrick Fuliang Shan, “Ethnicity, Nationalism and Race Relations: The Chinese Treatment of the Solon Tribes in Heilongjiang Frontier Society, 1900-1931”, *Asian Ethnicity* 7/2 (2006), 184; Dumont, “Declining Evenki ‘Identities’: Playing with Loyalty in Modern and Contemporary China”, 517.

⁵⁰ Shan, “Ethnicity, Nationalism and Race Relations: The Chinese Treatment of the Solon Tribes in Heilongjiang Frontier Society, 1900-1931”, 189.

⁵¹ Whaley vd. “Revisiting Tungusic Classification from the Bottom up: A Comparison of Evenki and Oroçen”, 289; Toshiro Tsumagari, “Dagur”, *The Mongolic Languages*, Haz. Juha Janunen (Londra ve New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2003), 130.

⁵² “Solon” adlandırması altında Tunguz – Moğol karmaşıklığı hakkında daha ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Bayrama Khabtagaeva, “The Dagur Elements in Solon Evenk”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 63/3 (2012), 338-339.

⁵³ Louis Ligeti, “Les Mots Solons dans un Ouvrage Chinois des Ts’ing”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 9 (1959), 234.

⁵⁴ Wurm, “North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages other than Chinese”, 816; Janhunen, “Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria”, 827.

belirtildiği gibi sadece resmen tanınan Evenk (Çin. *Evenke*) kimliğinin bir alt birimi olarak *Suolun Evenke* şeklinde yaşamaktadır⁵⁵.

En büyük Solon Tunguzu topluluğu, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Evenk Sancağı'nda yaşamaktadır. 10,000 kişi civarında olduğu düşünülen bu topluluk, aynı zamanda dünya yüzündeki en büyük Evenk Tunguzu topluluğunu teşkil etmektedir⁵⁶. Solon Tunguzları, sancak merkezinde yaşadıkları gibi, İmin nehri ve onun kollarından Hui boyunca köylerde de yaşamaktadırlar. Daha çok Hamnigan Evenklerinin yaşadığı Mergel havzasında da göçebe olarak yaşayan küçük bir Solon Tunguzu topluluğu bulunmaktadır. Yine Hülün Buir aймаğında yer alan Morin Daba Muhtar Dağur Sancağı'nda da dört küçük Solon Tunguzu topluluğu mevcuttur⁵⁷.

Nonni havzasında, Heilongciang eyaletinin sınırları içerisinde küçük Solon Tunguzu toplulukları yaşamaktadır. Bu Solonlar Tunguzları, en kalabalık Dağur Moğolu öbeği ile ortakyaşar bir vaziyette bulunmaktadır. Solon Tunguzları, Nonni havzasında bulunan bütün büyük yerleşim yerlerinde mevcutturlar, ancak bilhassa Fuyü ve Nenciang arasında yer alan Nehe ilçesinde yoğun bir Solon Tunguzu topluluğu bulunmaktadır⁵⁸.

Ongkor Solon'u olarak adlandırılan 200 kişi civarında bir nüfusa sahip küçük bir Solon Tunguzu topluluğu ise Doğu Türkistan'ın İli bölgesindeki Muhtar Kazak İli'nde yaşamaktadır. Bilhassa Çöçek şehri, Ongkor Solon Tunguzlarının yoğun olarak bulunduğu bir yerdir. Bu Solon Tunguzu topluluğu, buraya, 1763 yılında, Dağur Moğolları ve Sibe Mançu Tunguzları

⁵⁵ Tapani Salminen, "Europe and North Asia", *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*, Haz. Christopher Moseley (Londra ve New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2007), 268; Toshiro Tsumagari, "A Sketch of Solon Grammar", 1-2.

⁵⁶ 2010 yılında Rusya Federasyonu'nda Evenk Tunguzlarının nüfus dağılımı şöyle idi: Muhtar Evenk Okruğu 2.706 kişi, Muhtar Taymir Okruğu 246 kişi (bu iki okrug 01.07.2007 tarihinde Krasnoyarsk Krayı'na katıldı), Buryatistan Cumhuriyeti 815 kişi, Yakutistan Cumhuriyeti 1327 kişi, İrkutsk Oblastı 670 kişi, Çita Oblastı 528 kişi (bu oblast 01.03.2088 tarihinde Muhtar Agin-Buryat Okruğu ile birleştirilerek Zabaykal Krayı oluşturuldu), Amur Oblastı 1.224 kişi ve diğer bölgeler 609 kişi. Rusya Federasyonu içerisindeki Evenk Tunguzu nüfusu hakkında ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Bayrama Khabtagaeva, "Mongolic Elements in Barguzin Evenki", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 63/1 (2010), 11.

⁵⁷ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131; Grenoble ve Whaley, "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology," 99.

⁵⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131; Grenoble ve Whaley, "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology", 99.

ile birlikte yerleştirilmiştir⁵⁹. Solon Tunguzcasına, Tunguzcanın en güneyde konuşulan lehçesi olma payesini veren de bu Solon Tunguzu öbeğinin dilidir.

Solon Tunguzcasının ağızları hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte, günümüzde Nonni (Nenciang) ağızı, Çiçikar ağızı ve Haylar ağızı olmak üzere üç ağızının bulunduğu tahmin edilmektedir⁶⁰. Yukarıda da belirtildiği üzere, Solon Tunguzlarının dört bölgede yaşamalarına rağmen, Solon Tunguzcasının üç ağızının bulunmasının sebebi, Doğu Türkistan'daki Solon Tunguzcasını akıcı bir şekilde konuşan son şahsın 1990 yılında yetmiş dokuz yaşında olması ve bu şahsın yakın zamanda vefat ettiğine dair kayıtların olmasıdır. Ancak Solon Tunguzcası bazı kelime ve ibareleri bilen bazı şahısların hâlâ Doğu Türkistan'da olabileceğine dair tahminler mevcuttur. Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nde yaşayan Tunguz Solonlarının konuştuğu Haylar ağızı, Solon Tunguzcası ağızları içerisinde geleceği en sağlam görünen ağızdır. Bu ağız konuşan Solon Tunguzlarının tamamı Dağur Moğolcasını da bilmelerine rağmen, kendi dillerini de konuşmaktadırlar. İç Moğolistan'daki Solon Tunguzları arasında, Dağur Moğolcasına ilaveten, Güney Moğolcası ve Kuzey Çincesi bilenlerin sayısı da az değildir. Geçmişte bu Solon Tunguzu öbeği arasında Mançu Tunguzcası da yaygın bir şekilde konuşulan dillerden biri idi. Heilongciang eyaletinde de Solon Tunguzcası büyük tehlike altındadır. Bu eyalette birçok Solon Tunguzu, Tunguzca'yı bırakıp Dağur Moğolcası ve Çince konuşmaya başlamıştır. Nonni Nehri'nin doğusuna geçilip İç Moğolistan arazisinden çıkılınca, Güney Moğolcasının hem Dağur Moğolları hem de Solon Tunguzlarının üzerindeki etkisinin azaldığı görülmektedir. Nonni havzasının tamamında, yoğun göç neticesinde, artık nüfusun %90'undan fazlasını Han Çinlileri teşkil etmektedir. Bilhassa Çiçikar şehri civarında, dil kaybı Solonlar Tunguzları ile birlikte Dağur Moğollarının da varlığını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Fuyü ilçesinde ise Solon Tunguzcası, Çincenin yoğun baskısı sebebiyle tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak bilhassa Nonni havzasında yer alan Nehe ilçesindeki bazı köylerde, Solon Tunguzcasının oldukça diri olduğu, hatta çocuklara aktarıldığı kaydedilmektedir⁶¹.

⁵⁹ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131; Grenoble ve Whaley, "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology", 99; Dumont, "Declining Evenki 'Identities': Playing with Loyalty in Modern and Contemporary China", 528, not 9.

⁶⁰ <http://www.endangeredlanguages.com/lang/8570>. (Erişim Tarihi: 16.04.2016); Grenoble ve Whaley, "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology", 99.

⁶¹ Salminen, "Europe and North Asia", 268; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 828, 832-833.

Görüldüğü üzere Solon Tunguzcası, konuşulduğu birçok yerde tehlike altında olan bir dildir. Hatta Doğu Türkistan'da yok olduğu varsayılabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere, günümüzdeki nüfuslarının 26.000-27.000 civarında olduğu tahmin edilen Solon Tunguzlarının yaklaşık 17.000-20.000'inin Solon Tunguzcasını konuşabildiği düşünülmektedir. Solon Tunguzcası, bir tek Hülün Buir'deki Muhtar Evenk Sancağı'nda istikrarlı görünmektedir. Hatta buradaki Solon Tunguzu topluluğu, Doğu Türkistan'daki Sibe Mançu Tunguzu topluluğu ile birlikte, yeryüzündeki varlığını devam ettirmesi muhtemel iki Tunguz topluluğundan biri olarak kabul edilmektedir⁶². Solon Tunguzlarının resmîyetinde bu muhtar sancağın efendileri olmaları, Solon Tunguzcasının itibarının artmasına da sebep olmaktadır. Ancak sancakta gerçek karar vericilerin büyük çoğunluğunun Çinliler ve Moğollardan oluşması sebebiyle, sancağın yönetimi Çince ile yürütülmektedir. Yine de resmî görevlere atanan Tunguzca konuşanların sayısındaki artış, Tunguzcanın sancak yönetimindeki görünürlüğünü artırmaktadır. Sancak içerisinde Tunguzların çoğunlukta olduğu yerler, bazı kırık bölgelerdir ve buralarda günlük hayat Tunguzca ile yürütülmektedir. Ancak sancağın geriye kalan kısımlarında, çoğunluğu, Horçinler, Buryatlar ve Dağurlar gibi Moğol halkları ve Çinliler teşkil etmektedir. Bu sebeple Tunguzca, Muhtar Evenk Sancağı'nın başkenti Nantun'da ve Haylar gibi yakınlardaki diğer kent merkezlerinde bir azınlık dili niteliğindedir ve sadece şahsi seviyede konuşma dili olarak varlığını sürdürebilme şansına sahiptir. Sancağın bu karmaşık çok etnili ve çok dilli yapısı, bir diller hiyerarşisinin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Güney Moğolcası Dağur Moğolları üzerinde baskın dil, Dağur Moğolcası da Solon Tunguzları üzerinde baskın dil olmuştur. Çince ise bütün etnik toplulukların üzerinde baskın dildir. Bu durum, sancakta ilginç bir dillik manzara ortaya çıkarmış ve Çince, Güney Moğolcası ve Dağur Moğolcası olmak üzere, üç dilli Dağur Moğolları veya Çince, Güney Moğolcası, Dağur Moğolcası ve Solon Tunguzcası olmak üzere, dört dilli Solon Tunguzları görmek olağan bir durum hâline gelmiştir. Aslına bakılacak olursa Solon Tunguzcası, yüzyıllardır diller hiyerarşisi bakımından mahallî seviyeyi temsil etmektedir. Solonlar Tunguzları, tarih içerisinde Dağur Moğolcası, Güney Moğolcası, Mançu Tunguzcası, hatta Rusçayı ve

⁶² Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 49; Krauss, "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State", 15; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 828.

daha sonra Çince ve Japonca'yı içeren çok dilli bir yapı içerisinde olmuşlardır⁶³.

1980'li yıllardaki ölçünlüleştirme çabaları esnasında, Solon Tunguzcası için biri Uygur kökenli Moğol alfabesi ile, biri Latin alfabesi ile, diğeri de Pinyin sistemi ile üç yazı sistemi oluşturulmaya çalışılmış, ancak günümüzde Solon Tunguzcasının bir edebî şekli veya alfabesi bulunmamaktadır. Bu yüzden Solon Tunguzları, günümüzde yazı dili olarak Çince ve / veya Moğolca kullanmaktadırlar. Eskiden ise Mançu Tunguzcası da kullanmakta idiler. Bu durumla bağlantılı olarak Solon Tunguzları tarihleri boyunca kendi dillerinde eğitim almamışlardır. Günümüzde de Muhtar Evenk Sancağı'nda, eğitim dili olarak Moğolca ve Çince kullanılmaktadır. Solon Tunguzları, Moğol veya Çinli okullarına gitme haklarına sahiptirler. Bilhassa üst düzey Tunguzların okul sonrası hayatta daha iyi fırsatlar sunduğu için Çince eğitim veren okulları tercih ettikleri görülmektedir⁶⁴. Ancak 2010 yılından itibaren, Muhtar Evenk Sancağı yöneticilerinin Tunguzca'yı eğitimin bir parçası hâline getirip Tunguzca eğitime geçme çabası içerisine girdikleri görülmektedir. 2010 yılında, uzmanlara, Evenk Tunguzcası ders kitapları hazırlanmış ve 2011 yılında da pilot okul belirlenip ilkokul seviyesinde Evenk Tunguzcası dersleri başlatılmıştır. Sancak yönetimi, bu Tunguzca derslerini, bütün ilkokul ve ortaokulları kapsayacak şekilde genişletmeyi hedeflemektedir. Bu Tunguzca derslerine bazı Moğol çocukların da katıldıklarına⁶⁵ bakılacak olursa, bu uygulamanın Evenk Tunguzcasının geleceği açısından ümit vadettiğini belirtmek gerekir. Daha önce 1995 yılında, Solon Tunguzcasının grameri Pekin'de ve 1998 yılında, Solon Tunguzcası – Çince bir sözlük Haylar'da yayımlanmıştı. Her iki eser de birtakım başka çalışmalarının yanında, Solon asıllı dilci Çaoke tarafından hazırlanmıştır⁶⁶.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Evenk Tunguzcasının Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî bir yazı dili olmaması sebebiyle, Evenk Tunguzcasıyla gazete basılamamaktadır. Bu yazı dili eksikliği, Solon

⁶³Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 833; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 51-52.

⁶⁴György Kara, "Solon Ewenki in Mongolian Script", *Tumen Jalafun Jecen Aku: Manchu Studies in Honour of Giovanni Stary*, Haz. Alessandra Pozzi, Juha Antero Janhunen ve Michael Weiers (Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2006), 133; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 51; Toshiro Tsumagari, "A Sketch of Solon Grammar", 2.

⁶⁵Xinhua, "Ethnic Group Revives Near-Extinct Language", *China Daily* (29.4.2011). http://usa.chinadaily.com.cn/china/2011-04/29/content_12424517.htm, (Erişim tarihi: 20.04.2020).

⁶⁶Toshiro Tsumagari, "A Sketch of Solon Grammar", 2; Khabtagaeva, "The Dagur Elements in Solon Evenk", 338.

Tunguzcası ile ortak bilişim ağı sayfaları ve sosyal medya kullanımını da imkânsız kılmaktadır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'nde bu Tunguz lehçesi ile radyo ve televizyon programları yapılmaktadır. Muhtar Evenk Sancağı'nda, Hülün Buir Muhtar Evenk Sancağı Radyo ve Televizyon İstasyonu, bu hizmeti ifa etmektedir⁶⁷.

2.2.1.2. Mançurya Rengeyiği Tunguzcası

Günümüzde Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğına bağlı Genhe (Gegengöl / esk. Argun Sol Sancağı, Çin. *Eerguna Zuo Çi*) ilçesinde, 237 kişiden oluşan Evenk Tunguzu topluluğu yaşamaktadır. 1825 yılından başlayarak oymaklar hâlinde bugünkü Yakutistan arazisinden göçüp gelen ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları olarak bilinen bu topluluğun Çinli yetkililer tarafından iki kez zorunlu yerleştirmeye tabi tutuldukları görülmektedir. 1960'lı yıllarda, Büyük Kingan Dağları'nda, ormanlık bölgede göçebe olarak yaşadıkları Argun Nehri boylarından, Genhe şehrinin 225 km. kuzeyinde kurulan Oluguya köyüne yerleştirildiler. Genhe şehir merkezinden sadece 5 km. batıda bulunan günümüzde buldukları yere, 2003 yılında, doğal kaynakları koruma bahanesi ile zorla yerleştirildiler. Çin devleti buna *şengtay yimin* 'çevreyle ilgili göç' adını verdi. Bu Tunguzlar için hususi olarak kurulan yerleşim yerine de geldikleri yere atfen Oluguya Etnik Evenk Kasabası (Çin. *Aoluguya Evenke Minzu Şiang* veya *Aoluguya Evenke-zu Şiang*) adı verildi. Bu sebeple zorunlu yerleştirmeden önceki yurda Eski Oluguya, yeni yerleşim yerine ise Yeni Oluguya adı verilmektedir. Bu Tunguz topluluğu yerleştirilmeden evvel, rengeyiği çobanlığı ile avcılık – toplayıcılık karışımı geleneklik bir hayat tarzı sürdürmekte idiler. Bu zorunlu göç sonrasında, nüfusun büyük çoğunluğu, ücretsiz barınak ve aylık sosyal yardım imkânlarına sahip oldukları yerleşim yerinden hiç ayrılmadılar. 30-40 kişilik bir topluluk ise Kingan ormanlarından ayrılmayıp rengeyiği çobanlığına devam etmiştir. Devlet tarafından alınan zorunlu yerleştirme kararına, nüfusun daha erken devirlerde rengeyiği ekonomisinden uzaklaşan kısmı karşı çıkmamış, ancak geriye kalan kısmı şiddetle muhalefet etmiştir. Bu nüfusun bir kısmı da rengeyiği çobanlığı ile ilişkisini devam ettirmeye çalışmaktadır, ancak yeni hayat şartları bu konuda birtakım sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Mesela Kingan ormanlarından gelirken getirilen rengeyiklerinin yarısından fazlası, uygunsuz şartlar ve bilhassa liken olmaması sebebiyle çobanlarıyla birlikte hayatlarını kaybetmiştir. Bu sorunlar, şehrin dışında rengeyiği çobanlığı için gerekli konak yerlerinin

⁶⁷ Esther Haak, "The Viability of Evenki and the Influence of Language Policy in the USSR and PRC" (Yüksek Lisans Tezi, Leyden Üniversitesi, 2016), s. 39.

kurulması ile çözülmüş gibi durmaktadır. 2017 yılında Genhe ile Alongşan kasabası arasında yedi konak yeri bulunmakta idi. Bunların Oluguya'ya en yakını 30 km., en uzağı ise 250 km. uzaklıktadır⁶⁸. Yani aslında Mançurya Rengeyiği Tunguzları, kısmen de olsa eski geleneklik hayatlarına dönmüş görünmektedirler.

Günümüzde resmî olarak Solon Tunguzları ve Hamniganlarla birlikte, Evenk kimliği altında tasnif edilen bu Tunguz topluluğuna, geçmişte ve günümüzde, farklı sebeplerin sonucu olarak pek çok farklı isim verildiği görülmektedir. Mançu Çing hanedanı dönemine ait resmî kayıtlarda, *Şilu bu* 'Rengeyiği kullanan kabile' olarak adlandırılmakta idiler. Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra resmî olarak *Evenke liemin* 'Evenk avcılar' şeklinde adlandırıldılar⁶⁹. Yakın zamana kadar devam ettirdikleri geleneklik hayat tarzları sebebiyle, "Çin'in son avcı kabilesi" olarak bilinmekte idiler⁷⁰. Ancak 2003 yılında avlanmanın yasaklanmış olmasının bir sonucu olarak hayat tarzları artık bu adı karşılamamaktadır. 1820'lerin sonlarında Yakutistan'dan geldikleri için adlarına Yakut Evenki (Çin. *Yakute Evenke*) denilmektedir⁷¹. Yaşadıkları yere binaen de Oluguya Evenkleri denilmektedir⁷².

Mançurya Rengeyiği Tunguzları, resmî olarak Solon Tunguzları ile aynı kimlik altında ve Oroçen Tunguzları ile farklı bir kimlik altında sınıflandırılmalarına rağmen, kültürel olarak Solon Tunguzlarından çok farklıdır, fakat Oroçen Tunguzlarına oldukça yakındır⁷³.

20. yüzyılın ortalarına kadar Mançurya Rengeyiği Tunguzları, dış dünya ile ticaret yaptıkları yerlere göre üç öbeğe ayrılmakta idiler. Kuzeydeki Moçe grubu, umumiyetle Amur üzerindeki Moçe'den gelenlerle ticaret yapmakta idi. Cigancenler veya Cigan grubu, Argun üzerindeki Cigan'dan gelenlerle

⁶⁸ Tsumagari, "A Basic Vocabulary of Khamnigan and Oluguya Ewenki in Northern Inner Mongolia", 84; F. Georg Heyne, "Notes on Blood Revenge among the Reindeer Evenki of Manchuria (Northeast China)", *Asian Folklore Studies* 66 /1-2, 166; Richard Fraser, "Forced Relocation amongst the Reindeer-Evenki of Inner Mongolia", *Inner Asia* 12 (2010), 317-318; Åshild Kolås, "Reclaiming the Forest: Ewenki Reindeer Herding as Exception", *Human Organization* 70/4 (2011), 397; Yuanyuan Xie, *Ecological Migrants: The Relocation of China's Ewenki Reindeer Herders*, Berghahn Books, Oxford ve New York, 2015, 1-6; Hang Lin, "The Last Hunting Tribe in China: The Ewenki Reindeer Herders of Aoluguya", *Localities* 7 (2017), 240-241, 243.

⁶⁹ Yuanyuan Xie, "From Hunters to Herders. Reflections on the 'Ecological Migration' of the Chinese Ewenki Reindeer Herders", *Études mongoles et sibériennes, centrasiatiques et tibétaines* 49 (2018). <https://journals.openedition.org/emscat/3414>. (Erişim tarihi: 20.04.2020).

⁷⁰ Lin, "The Last Hunting Tribe in China: The Ewenki Reindeer Herders of Aoluguya", 239.

⁷¹ Fraser, "Forced Relocation amongst the Reindeer-Evenki of Inner Mongolia", 318.

⁷² Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 175.

⁷³ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 132.

ticaret yapıyorlardı. Gunacener veya Üç-Nehir grubu, Üç-Nehir Bölgesi'ndeki Rus göçmenlerle⁷⁴ ticaret yapmakta idiler⁷⁵. Ruslarla olan bu yakın ilişkilerinin bir sonucu mudur bilinmez, ama Rengeyiği Tunguzları, 19. yüzyılın başlarında Ortodoks Hristiyanlığa geçmişlerdir. Bu din değiştirme, Çin'e göç etmeden önce, sınırın Rusya tarafında gerçekleşmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nden önce, vaftiz ve nikâhlar için, yılda bir kez, sınırın diğer tarafındaki bir Rus kilisesini ziyaret etmekte idiler. Ancak sınırın kapanmasından sonra, sadece çadırlarına ikon asmak ve mezarlarına haç dikmekle yetinmişlerdir. Yine de bu din değiştirmenin sathi bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu Tunguz öbeğinin günümüzde hâlâ bilfiil Şamanlığa bağlı kaldıkları görülmektedir⁷⁶. Lindgren, Rengeyiği Tunguzlarını ziyaret ettiği zaman, aralarında üç tane şamanın bulunduğunu, hatta bunların birinin Kumarçen Tunguzu bir şaman tarafından yetiştirilmiş bir kadın olduğunu ifade etmiştir. Lindgren, bu durumu "dinî ikilik" olarak nitelendirmiş ve bu durumun sadece Rengeyiği Tunguzları ile sınırlı olmadığına, Tunguzların sosyal ve kültürel irtibat içerisinde oldukları Rus Kazaklarında da bu ikiliğin tatbik edildiğine şahit olmuştur⁷⁷. Bu Tunguz topluluğu içerisindeki son şaman 1997 yılında vefat etmiştir. Bu şamanın vefatından sonra Rengeyiği Tunguzlarının rehbersiz kaldıkları ve sürekli değişen Çin toplum hayatına uyum sağlamak zorluk çekerek çeşitli ruhi ve topluluk sorunları tecrübe ettikleri görülmektedir⁷⁸.

Mançurya Rengeyiği Tunguzlarının konuştuğu Tunguzcanın ağızlarının olup olmadığı veya sınırın Rusya tarafında kalan Evenk topluluklarının hangisinin diline benzer bir ağız veya lehçe konuştuğu konusunda, herhangi bir bilgi yoktur. Topluluk günümüzde çok küçük bir nüfustan oluştuğu için, konuştuğu Tunguzcanın da ağızlarının olmadığı varsayılabilir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere, geçmişte en az üç farklı öbekten oluşmuş olmalarına bakılacak olursa, en azından geçmişte konuştuğu dilin ağızlarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu ağız hususiyetlerinin günümüze taşınıp taşınmadığını söylemek,

⁷⁴ Ruslarla olan ilişkileri hakkında ayrıntılı birinci el bilgi için şuraya bakılabilir: Ethel John Lindgren, "An Example of Culture Contact Wiyhout Conflict: Reindeer Tungus and Cossacks of Northwestern Manchuria", *American Anthropologist*, New Series 40 (1938), 611-612.

⁷⁵ F. Georg Heyne, "The Social Significance of the Shaman among the Chinese Reindeer-Evenki", *Asian Folklore Studies* 58 (1999), 379-380.

⁷⁶ Heyne, "The Social Significance of the Shaman among the Chinese Reindeer-Evenki", 378.

⁷⁷ Lindgren, "An Example of Culture Contact Wiyhout Conflict: Reindeer Tungus and Cossacks of Northwestern Manchuria", 618-619.

⁷⁸ Xie, "From Hunters to Herders. Reflections on the 'Ecological Migration' of the Chinese Evenki Reindeer Herders".

konuştıkları dil üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı için mümkün değil. İki yüz yıl önce, günümüz Yakutistan topraklarında geldikleri bölgede hâlen konuşulan bir Tunguz lehçesi varsa, onunla ortaklıklar taşıdığına da şüphe yoktur. Ancak konuştıkları Tunguzcanın iki yüz yılda tabii olarak birtakım mahallî hususiyetler de geliştirmiş olduğundan şüphe etmemek gerekir. Muhtemelen bu soruların cevapları hiçbir zaman tam olarak öğrenilemeyecektir. Zira günümüzde Rengeyiği Tunguzları, hızla anadillerini kaybetmekte ve Çince konuşan bir topluluk hâline gelmektedirler⁷⁹.

Mançurya Rengeyiği Tunguzları, Oroçen Tunguzları ile birlikte, Hülün Buir aймаğında, Güney Moğolcasını başka etnik gruplarla iletişim için kullanmayan iki topluluktan biridir. Yukarıda zikredilen Ruslarla olan iktisadi ilişkilerini son zamanlara kadar devam ettirmelerinin bir neticesi olarak, bu Tunguz öbeğinin dış dünya ile irtibat için kullandığı dil, yakın zamana kadar Rusça olmuştur⁸⁰. Geçmişte Rusçanın bu topluluk üzerindeki etkisinin yoğunluğunu daha iyi anlayabilmek için 1930 yılında bu Tunguzları ziyaret eden Lindgren'in ifadelerine bakmak gerekir. Lindgren, bütün yetişkin Mançurya Rengeyiği Tunguzlarının Rusça konuşabildiğine şahit olduğunu belirtmiştir. Hatta ilk başta tamamen dillerini unutup Rus dilli bir topluluk hâline geldikleri izlenimine kapılmış. Ancak toplumun içerisine girdikçe geleneklik hayatlarında Tunguzca konuştıklarını görmüş⁸¹.

Lin, 2017 yılında, Dağur Moğolları ve Han Çinlilerinin Eski Oluguya'da kaldığını, Yeni Oluguya nüfusunun ise sadece Evenk Tunguzlarından oluştuğunu ifade etmiştir. Ancak sadece bir yıl sonra, Xie, Yeni Oluguya'da yaşayan herkesin Evenk olmadığını, çoğunluğu Han Çinlilerin oluşturduğunu ve Mançu Tunguzları, Dunganlar, Dağur Moğolları, Ruslar ve diğer Evenk boyları gibi başka etnik gruplardan kişilerin de burada yaşadığını ifade etmiştir. Üstelik bütün bu insanların Rengeyiği Tunguzları ile evlendiklerini ileri sürmüştür⁸². Yerleşim yerindeki demografik yapının bir

⁷⁹ Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 833-834.

⁸⁰ Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese", 817; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 833; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 132.

⁸¹ E. J. Lindgren, "North-Western Manchuria and the Reindeer-Tungus", *The Geographical Journal* 75/6 (1930), 531

⁸² Lin, "The Last Hunting Tribe in China: The Ewenki Reindeer Herders of Aoluguya", 241; Xie, "From Hunters to Herders. Reflections on the 'Ecological Migration' of the Chinese Ewenki Reindeer Herders".

yıl içerisinde bu kadar değişmesi mümkün olmadığına göre, ikisinden biri doğruyu söylememektedir.

Xie, Evenk Tunguzcasının canlanması, millî kıyafetlerin yeniden görünür olması ve birtakım diğer amiller neticesinde, Rengeyiği Tunguzlarının kültürlerinin son yıllarda bunalım safhasından toparlanma safhasına geçtiğini ifade etmektedir⁸³.

3.2.1.3. Hamnigan Evenk Tunguzcası

Resmî olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nde Evenk milliyeti altında tasnif edilen üç halktan (Ongkor Solonları ile birlikte dört aslında) biri de Tunguz Evenkleri (Çin. *Tonggussi Evenke*) olarak bilinen halktır. Aslında Hamniganlar, üç ayrı ülkede yaşayan çok dilli çok kimlikli bir topluluktur. Yaşadıkları hiçbir ülkede resmî olarak Hamnigan adı ile kayıtlı olmayan bu halk, Rusya Federasyonu'nda Buryat Moğolu, Moğolistan'da sadece Moğol ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde Evenk Tunguzu olarak tanınmaktadırlar. Görüldüğü üzere üç ayrı ülkede üç ayrı milliyet olarak tasnif edilmektedirler. Bu durumun kısmen kendi karmaşık dillik ve etnik vaziyetleri ile kısmen de yaşadıkları ülkelerin milliyetler ve kimlik siyasetleri ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴. Resmîyetteki bu karmaşaya rağmen, araştırmacıların Hamniganların etnik kökenleri konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Gruntov⁸⁵ ve Yu⁸⁶, Hamniganların diğer Moğol lehçelerinden müstakil, kendilerine has bir Moğol lehçesi konuşan Evenk Tunguzu kökenli bir halk oldukları yönünde benzer fikirler beyan eritmektedirler. U-Köhalmi de 17. yüzyıl Rus vergi kayıtlarına dayanarak günümüzde Hamniganların yaşadığı arazide Tunguz kabilelerinin yaşadığını ve 18. yüzyılda bu bölge halkının resmî kayıtlarda "Nerçinsk Tunguzları" olarak geçtiğini ifade etmektedir. U-Köhalmi ayrıca, budunbilimlik, tarihî ve dilbilimlik verilerin Hamniganların

⁸³ Xie, "From Hunters to Herders. Reflections on the 'Ecological Migration' of the Chinese Evenki Reindeer Herders".

⁸⁴ Hamniganların tamamı hakkında ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Gökçe Yükselen Peler, "Üç Ülkeye Bölünmüş Çok Dilli Bir Halk: Hamniganlar ve Dil Durumları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 5/10 (2017), 156-167. Sadece Hamnigan Moğolları ve Hamnigan Moğolcası için ise şuraya bakılabilir: Abdurrazak Peler, "Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillilerin Durumu I: Altay Dilleri – Moğolca", 3312-3313.

⁸⁵ I. A. Grunov, "Hamniganskiy Yazık", <http://altaica.ru/LIBRARY/khamniganen.pdf>. (Erişim tarihi: 23.04.2020).

⁸⁶ Wonsoo Yu, *A Study of the Mongol Khamnigan Spoken in Northeastern Mongolia*, Seoul National University Press, Seoul, 2011, 1.

16.-20. yüzyıllar arasındaki süreçte, Tunguzluktan Moğolluğa geçtiklerini gösterdiğini ileri sürmektedir⁸⁷.

“Hamnigan” kelimesinin çeşitli dil ve lehçelerdeki anlamı ile Hamniganlara, komşu halkların dillerinde verilen adlar da Hamniganların Tunguz asıllı bir halk olduğu iddiasını destekler durumdadır. Hamniganların anavatanı olan bölgeyi 17. yüzyılda istila eden Ruslar, günümüzde Hamnigan olarak bilinen halkın atalarını, Nerçinsk Tunguzları⁸⁸ ve ya *konnye tunguzy* ‘Atlı Tunguzlar’ şeklinde adlandırmışlardır. Yakın zamanlarda ise bunun yerine *hamnigany* demeye başlamışlardır⁸⁹. Diğer Evenk Tunguzları ise Buryat Moğolları ile birlikte Baykal ötesinde yaşayan Evenk Tunguzlarına *murçen* ‘at halkı’ adını vermişlerdir. Buryat Moğolları ve Merkezî Moğollar, Evenk Tunguzlarına *hamnigan*, Yakut Türkleri ise “Tunguz” demektedirler. Diğer taraftan Yakutlaşmış, Buryatlaşmış ve Moğollaşmış Evenk Tunguzları da kendilerine *hamnigan* demektedirler⁹⁰. Hâlihazırda Moğolistan’da meskûn ve Moğolca konuşan Hamniganlar, kendilerine *mongol hamnigan* demektedirler. Ancak Moğolistan’ın resmî dili olan Halha Moğolcasında Hamniganlara *hamnigan* denilmekle birlikte bu kelime “Tunguzca konuşan” manasına gelmektedir. Hamniganlara, Rusya Federasyonu’nun Uzak Doğu Rusya Bölgesi’nin bir parçası olan Buryatistan Cumhuriyeti’nin Rusça ile birlikte resmî dillerinden biri olan Buryat Moğolcasının Hori ağzında *hamnagan* veya *hamnigan* ‘Evenk, Tunguz’⁹¹, mahallî Çince de ise *hamunikan*⁹² adı verilmektedir. Görüldüğü üzere “Hamnigan” kelimesi, hem tarihî olarak hem de günümüzde birçok dil ve lehçede taşıdığı anlam itibarıyla, umumiyetle Tunguzluk, hatta daha hususi olarak Evenklik ile alakalı görünmektedir.

Günümüzde Hamniganların anavatanı olan Rusya Federasyonu hudutları dâhilindeki arazide, Hamniganların tamamının Buryat Moğolcası ve Rusça konuşurları tarafından özümzendikleri tahmin edilmektedir. Moğolistan’da yaşayan Hamniganlar ise sadece Moğolca konuşmaktadırlar ve resmî olarak

⁸⁷ Käthe, U-Köhalmi, “Der mongolisch-kamniganische Dialekte von Dadal Sum und die Frage der mongolisierung der Tungusen in den Nordmongolei und Transbajkalien”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 9 (1959), 165, 171.

⁸⁸ Juha Janhunen, “Khamnigan Mongol”, *The Mongolic Languages*, Haz. Juha Janhunen (Routledge, Londra ve New York, 2011), 83.

⁸⁹ Janhunen, “Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria”, 829.

⁹⁰ Vasilevich ve Smolyak, “The Evenks”, 621; Atkine, “The Evenki Language from the Yenisei to Sakhalin”, 110.

⁹¹ U-Köhalmi, “Der mongolisch-kamniganische Dialekte von Dadal Sum und die Frage der mongolisierung der Tungusen in den Nordmongolei und Transbajkalien”, 164; Yu, *A Study of the Mongol Khamnigan Spoken in Northeastern Mongolia*, 3.

⁹² Salminen, “Europe and North Asia”, 254.

dilleri Buryat Moğolcasının mahallî bir türü olarak kabul edilmektedir. Ancak yakın zamana kadar Kuzey Moğolistan'da da Hamniganların Evenk Tunguzcasını konuşmaya devam ettikleri bilinmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde meskûn Hamniganların ise Hamnigan Moğolcası ve Hamnigan Tunguzcası olmak üzere, iki dilli oldukları görülmektedir⁹³.

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Hamnigan Tunguzları, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Baykal ötesinin Onon – Argun bölgesinin Rusya ve Moğolistan tarafında kalan kısımlarından, Beyaz Ruslar ve Buryat Moğolları ile birlikte göç etmişlerdir. Bu göçler neticesinde, Rusya Federasyonu'nun Transbaykal Karyı'nın eski Çita Oblastı kısmında, Moğolistan'ın Kentey aймаğı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğında olmak üzere, üç ayrı Hamnigan öbeği ortaya çıkmıştır. Daha sonraki süreçte, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Hamniganlar, iki öbeğe ayrılmışlardır. Daha küçük olan öbek, günümüzde Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Evenk Sancağı'nda yer alan Şinehen Nehri boyunca yaşamaktadır. Daha büyük olan Hamnigan Tunguzu öbeği ise yine Hülün Buir aймаğına bağlı olan ve Muhtar Evenk Sancağı'nın kuzeyindeki Eski Bargut Sancağı'nda (Çin. *Çen Baerhu Çi*) yer alan Mergel Nehri havzasındaki Evenk Sumu'nda yaşamaktadır. Bu ikinci öbeğin 1,500 kişi civarında bir nüfusa sahip olduğu düşünülmektedir⁹⁴.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Hamniganlar, yakın zamana kadar Ortodoks Hristiyan idiler. Geçmişte pek çok kişinin Hristiyan isimleri taşımalarına rağmen, günümüzde Hamniganlar umumiyetle Moğol veya Tibet-Moğol isimleri taşımaktadırlar. Ancak hâlen ender de olsa bazı genç kişilerin Hristiyan isimleri taşıdıklarına şahit olunmaktadır. Hamniganların günümüzde Hristiyanlıkla tek ilişkileri, ender rastlanan bu isimler kalmıştır. Bunun dışında Hristiyanlıkla alakalı hiçbir unsur, Hamnigan hayatında yer almamaktadır⁹⁵.

⁹³ Yu, *A Study of the Mongol Khamnigan Spoken in Northeastern Mongolia*, 3; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 49; Juha Janhunen, *Khamnigan Mongol*, Lincom Europa, Münih 2005, 13; Andrew, Shimunek, "Yöröö Khamnigan: A Possibly Recently Extinct Tungusic Language of Northern Mongolia", *Altai Hakpo*, 26 (2016), 13-28.

⁹⁴ Tsumagari, "A Basic Vocabulary of Khamnigan and Oluguya Ewenki in Northern Inner Mongolia", 84; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130; Salminen, "Europe and North Asia", 245; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 829.

⁹⁵ Juha Janhunen, *Material on Manchurian Khamnigan Evenki*, Finno-Ugrian Society, Helsinki 1991, 10.

Hamnigan Evenk Tunguzcasının iki ağızı bulunmaktadır ve bu iki ağız hem kendi aralarında hem de Mançurya'da konuşulan diğer Evenk ağızları ile karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir. Hamnigan Tunguzcasının iki ağzının Mançurya'ya göçten evvelki coğrafi kökenle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Yaşlı Hamniganlar, Mançurya'daki Hamnigan Tunguzlarının Yukarı Borzya Nehri havzasından gelen Borzya halkı ve Urulyunguy Nehri havzasından gelen Urulyunguy halkı olmak üzere iki topluluktan teşekkül ettiklerini ifade etmektedirler. Bu sebeple Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Hamnigan Tunguzcasının iki ağzına Borzya ağızı ve Urulyunguy ağızı adları verilmektedir. Hamnigan Tunguz kabilelerinden hangilerinin bu iki ağızdan hangisini konuştukları meselesi de sorunlu bir durumdur. Balkiegid, Bayagiid, Cimcagiid, Duligaad ve Marugiid kabilelerinin Borzya ağızını; Altangganuud, Cibcinuud, Caltood, Koonud ve Namied kabilelerinin ise Urulyunguy ağızını konuştukları konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Ancak Dulaad, Galcood, Ulied ve Vceed kabilelerinin hangi ağızı konuştukları konusu tartışmalıdır. Yine de çoğunun konuştuğu ağzın Urulyunguy ağızı olduğuna dair birtakım işaretler mevcuttur. İki farklı ağız konuşan kabileler arasında yapılan evlilikler durumu daha da karmaşık hâle getirmektedir. Borzya ve Urulyunguy ağızları yukarıda da zikredildiği üzere, karşılıklı anlaşılabilirliğe sahip olmakla birlikte, Borzya ağızı daha çok Solon Tunguzcasına benzemekte, Urulyunguy ağızı ise Sibiryaya Evenk Tunguzcasına benzemektedir⁹⁶.

Hamniganların tamamı Hamnigan Moğolcası konuşabilmektedirler. Nüfusun üçte biri Hamnigan Moğolcasında tek dilli, geriye kalan üçte ikisi ise Hamnigan Moğolcası ve Hamnigan Tunguzcası olmak üzere iki dillidir. Bu iki dillilik küçükten itibaren ailede edinilen bir iki dilliliktir. O yüzden bu iki dilli nüfusun birincil dilinin hangi dil olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Hamnigan Tunguzcası, bir aile dili niteliğindedir ve aile dışındaki iletişim umumiyetle Hamnigan Moğolcası veya başka bir dil ile gerçekleştirilmektedir. Günümüzde bu iki dilliliğin bir tehlike altında olmadığı görülmektedir. Zira her iki dil de çocuklara öğretilmektedir. Ancak gelecekte her iki Hamnigan Tunguzcası ağzının da aile içi iletişim dili olma işlevini kaybedip yerlerini Hamnigan Moğolcasına bırakması pek muhtemeldir⁹⁷.

⁹⁶ Janhunen, *Material on Manchurian Khamnigan Evenki*, 11-14, Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 132-133.

⁹⁷ Janhunen, *Material on Manchurian Khamnigan Evenki*, 11, 15; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130, 132; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 829-830.

Hamnigan Tunguzları için kültürler arası iletişim dili Moğolcanın çeşitli lehçeleridir. Güney Moğolcası ve bilhassa onun Horçin ağzı, Hülün Buir'deki hemen hemen bütün etnik grupların (Oroçen Tunguzları ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları hariç) ikinci veya üçüncü dili durumundadır. Bu durumdan elbette Hamniganlar da etkilenmektedirler. Bu sebeple pek çok Hamnigan'ın Güney Moğolcasını ve bilhassa onun Horçin ağzını da bildiğini ve böylelikle, Hamnigan Tunguzcası, Hamnigan Moğolcası ve Güney Moğolcası olmak üzere, üç dilli olduğunu söylemekte fayda var. Geçmişte daha yaygın olmakla birlikte, Hamniganlar arasında Rusça da düşük düzeyde bile olsa günümüzde hâlâ kullanılmaktadır. Hamniganların kendileri içerisinde de baskın dilin Moğolca olduğu daha önce belirtilmişti. Hamnigan Moğolcasının sosyal gücünü göstermesi bakımından, Hamniganların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Eski Bargut Sancağı'nın Evenk Sumu'nda, sonradan gelen Han Çinlileri ve Horçin Moğollarının kendi dillerini bırakıp Hamnigan Moğolcası konuşmaya başladıklarını belirtmekte fayda var. Ancak Muhtar Evenk Sancağı'ndaki Şinehen Nehri boyunca yaşayan küçük Hamnigan öbeği için durum farklıdır. Buradaki Hamniganlar yoğun bir Buryat Moğolu nüfusu içerisinde yaşamakta ve dilleri Doğu Buryat Moğolcasının yoğun baskısı altındadırlar. Buryat Moğolcası, büyük oranda Hamnigan Moğolcasının yerini almıştır, Hamnigan Tunguzcası ise neredeyse tamamen unutulmuş ve konuşur sayısı birkaç kişiye gerilemiştir. Buryat Moğolları ile birlikte yaşayan Evenk Tunguzlarının dillerini neticede Buryat Moğolcasına değiştirmeleri, sadece Hülün Buir ile sınırlı bir durum değil. Bu iki halkın birlikte yaşadığı birçok yerde, aralarındaki irtibat dilinin Buryat Moğolcası olması sebebiyle, neticede Evenk Tunguzcasının yerini Buryat Moğolcasının aldığı görülmektedir. Hülün Buir'de eğitim dili büyük oranda Çağdaş Yazılı Moğolca denilen yazı dili ile yürütülmektedir ve Hamniganlar da bu durumdan arı değildirlen⁹⁸.

2.2.2. Oroçen Tunguzcası

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Oroçen Tunguzlarının resmî olarak Evenk milliyetinden ayrı bir milliyet olarak tanınmalarına rağmen, Janhunen esas Evenk Tunguzları ile ilişkili olan topluluğun Oroçen Tunguzları olduğu fikrindedir. Oroçen Tunguzları ile Evenk Tunguzları

⁹⁸ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130, 141-144; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 830-833; Stephen A. Wurm, "Indigenous Lingue Franche and Bilingualism in Siberia (beginning of the 20th century)", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas*, Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, (Berlin ve New York: Mouton de Gruyter, 1996), 976.

arasındaki ayırımın suni olduğu ve birbiri ile ilişkili olmayan toplulukların yapay şekilde Evenk kimliği altında birleştirildiği fikrindedir. Tsumagari de Janhunen gibi, Oroçen Tunguzcasının ayrı bir lehçe olmadığı ve Evenk Tunguzcasının bir ağız olduğunu düşünmektedir⁹⁹. Daha önce de zikredildiği üzere, Oroçen Tunguzlarına Çince'de *Elunçun* denilmektedir. Bu adlandırmanın *Eleçun* ve *Eluoçun* şekillerine de rastlamak mümkündür. Geçmişte *Çilin* adıyla da anılmışlardır. Mançu Çing hanedanı döneminde, *Moling Oroçen* 'binici Oroçen halkı' ve *Yafahan Oroçen* 'yaya Oroçen halkı' olmak üzere, ikiye ayrılmakta idiler¹⁰⁰. Oroçen Tunguzlarının atalarının 18. yüzyıl boyunca birkaç dalgada Amur nehrinin kuzeyinden Çin tarafına göç ettikleri ve oradan da Kingan Sıradağları'na yayılarak günümüzdeki dört coğrafi öbeğe dayalı ağız gruplarını oluşturdukları düşünülmektedir¹⁰¹. "Oroçen" adı, "rengeyiği" veya "dağ" anlamlarına gelen *oro(n)* kelimesi ile "insan" veya "halk" manasına gelen *çeen* kelimesinin birleşiminden meydana gelmiş bir kelimedir ve "rengeyiği halkı" ya da "dağ halkı" anlamına gelmektedir¹⁰².

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyetinde, Muhtar İç Moğolistan Bölgesi ve Heilongciang eyaletinde dört ayrı Tunguz öbeği Oroçen (Çin. *Elunçun*, piny. *Oroçen*) milliyeti altında tasnif edilmektedir. Bunlar, İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğında, Büyük Kingan Dağları içinde yer alan ve çoğunluğu Muhtar Oroçen Sancağında (Çin. *Elunçunzu Ziji Çi*) yaşayan gerçek Oroçenler; Heilongciang eyaletinin kuzeybatısında yer alan Amur havzasında yaşayan Kumarçen veya Manegir Tunguzları, Selpeçen Tunguzları ve Birarçen veya Birar Tunguzlarıdır. Kumarçen Tunguzları, Amur'un yukarı kısımlarında yer alan Kumara (Huma) Nehri havzasında; Selpeçen Tunguzları, Amur'un orta kısımlarında yer alan Fa ve Selpe havzalarında; Birarçen Tunguzları ise Şun ve Jan havzalarında yaşamaktadırlar¹⁰³. Bu dört Tunguz öbeğinin toplam

⁹⁹ Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 175; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 130; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 41.

¹⁰⁰ Sun, "Parallel Development of Oroçen Folk Music Inheritance and Characteristic Specialty Construction in Colleges and Universities" 1440.

¹⁰¹ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131.

¹⁰² Zhang Xi, "Vowel Systems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China" (Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi, 1996), 14.

¹⁰³ Wurm, Doğu Türkistan'ın İli bölgesindeki Bortala Muhtar Moğol İlinde de Oroçen Tunguzlarının yaşadığını ifade etmektedir. Ancak Wurm'un Oroçen Tunguzları ile Solon Tunguzlarını birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır. Zira bu Oroçen Tunguzlarını Mançu Çing hanedanı tarafından Dağur Moğolları ile birlikte bölgeye getirildiğini ve bölgede Oroçen Tunguzcasını konuşan kişi sayısını bire düştüğünü ifade etmektedir. Bu bilgiler, Bortala'daki

nüfusu 2000 yılında 8.196 kişi idi ve bu nüfus 2010 yılında 8,659 kişiye yükselmiştir¹⁰⁴.

Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nin Hülün Buir aймаğında yaşayan Oroçen Tunguzlarının büyük çoğunluğu, yukarıda da bahsedildiği üzere, Muhtar Oroçen Sancağı'nda yaşamaktadır. Oroçen Tunguzları için bu sancak, 1951 yılında kurulmuştur. Bu sancakta Oroçen Tunguzları on yerleşim yerinde yaşamaktadırlar. Bunlardan altısı, Alihe, Dayangşu, Ulubutie, Tuohe, Guli ve Şiav'ergo (Nuomin) ilçe merkezi; dördü, Mukui, Şierteçi, Tsavyang ve Nantun köydür. Mukui ve Şierteçi köyleri Tuohe ilçesinde; Tsavyang köyü Gankui ilçesinde yer almaktadır. Muhtar Oroçen Sancağı'nın merkezi de olan Alihe şehri, yeryüzünde en çok Oroçen Tunguzu nüfusunu barındıran yerleşim yeridir. Ancak bu şehirde ve Dayangşu şehrinde, Oroçen Tunguzları, nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Han Çinlileri arasında dağınık şekilde yaşamaktadırlar. Oysa diğer yerleşim yerlerinde Oroçen Tunguzlarının kendi mahalleleri vardır. Yine Hülün Buir aймаğında yer alan Morin Daba Muhtar Dağur Sancağı'nda ve Jalantun şehrinde (eski Butha/Buteha Sancağı) da az miktarda Oroçen Tunguzu yaşamaktadır. Jalantun şehrindeki Oroçen Tunguzları, bir ilçe merkezi olan Nanmu'da yoğunlaşmışlardır. Heilongciang eyaletinde ise Oroçen Tunguzları, Heyhe ilinin Şunke (Çike) ve Ayhui (Aygün) ilçeleri, Daşing'angling (Da Hinggan Ling) ilinin Tahe ve Huma ilçeleri ile Yiçun ilinin Ciayin ilçesinde yaşamaktadırlar. Heyhe şehir sınırları içerisindeki Şinşeng köyünde, Şunke ilçesindeki Şin'e ve Şinşing köylerinde, Tahe ilçesindeki Şibajan köyünde, Huma ilçesindeki Bayyina köyünde ve Ciayin ilçesindeki Şengli köyünde meskûndurlar¹⁰⁵.

Solon Tunguzlarının ve Solon Tunguzcasının durumu ile birebir uyuşmaktadır: Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages other than Chinese", 823.

¹⁰⁴ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 181; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 46; Salminen, "Europe and North Asia", 245; Richard Noll ve Kun Shi, "The Last Shaman of the Oroqen People of Northeast China", *Shaman: Journal of the International Society for Shamanistic Research* 17/1-2 (2009), 123; Guo vd., *Multicultural China. A Statistical Yearbook* (2014), 350.

¹⁰⁵ Kevin Stuart ve Li Xuewei, "Tales From China's Forest Hunters: Oroqen Folktales", *Sino-Platonic Papers* 61 (1994), iii; Lindsay J. Whaley ve Fengxiang Li, "Oroqen Dialects", *Central Asiatic Journal* 44/1 (2000), 107, 111; Fengxiang Li ve Lindsay J. Whaley, "Loanwords in Oroqen, a Tungusic Language of China", *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook*, Haz. Martin Haspelmath ve Uri Tadmor. (Berlin, Walter de Gruyter, 2009), 526; Xiaofei Sun, "Parallel Development of Oroqen Folk Music Inheritance and Characteristic Specialty Construction in Colleges and Universities" *Proceedings of the 2016 International Conference on Arts, Design and Contemporary Education*, Haz. Eric McAnally, Michael Hyland, Tatiana Volodina, Yong Zhang ve Irina Solovjeva. (Paris, Atlantis Press, 2016), 1440.

Gerçek Oroçen Tunguzlarının büyük çoğunluğunun Hülün Buir aймаğındaki Muhtar Oroçen Sancağı'nda yaşamalarına rağmen, Büyük Kingan Dağları boyunca, güneyde Muhtar Evenk Sancağı'nın güneydoğusunda yer alan Honghayrci köyüne kadar, Oroçen Tunguzu topluluklarına rastlamak mümkündür. Bu yüzden olsa gerek, Oroçen Tunguzlarının diğer bir ismi Kingan Tunguzlarıdır. Muhtar Oroçen Sancağı'nda meskûn gerçek Oroçen Tunguzları haricindeki Oroçen Tunguzlarının yaşadıkları yerlere daha ayrıntılı bakılacak olursa söyle bir manzara ortaya çıkmaktadır: Kumarçen Tunguzları, Kumara (Huma / Humahe) Nehri havzasında, bilhassa Heyhe bölgesindeki Tahe ilçesine bağlı Şibajan köyü civarında yoğunlaşmışlardır. Bütün Oroçen Tunguzu öbekleri içerisinde, kültürünü ve dilini en iyi şekilde korumuş olan topluluk bunlardır. Selpeçen Tunguzları, Küçük Kingan bölgesinde, Selpe (Tsierbinhe) nehri havzasında atlı göçebe olarak yaşamakta idiler. Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Heyhe şehrinin kırık bölgesinde yer alan *Şinşeng* 'Yeni Hayat' adlı tek bir köye yerleştirildiler. Kültür Devrimi'nden evvel, Selpeçen Tunguzları mahallî çoğunluğu teşkil etmekte idiler, ancak devrim sürecinde ve sonrasında, bölge yoğun bir Han Çinlisi göçüne mazur kalmıştır. Birarçen Tunguzları, Küçük Kingan bölgesinde, Jan (Janhe) Nehri havzasında avcılık ve balıkçılıkla uğraşan birkaç yüz kişilik, nevi şahsına münhasır bir topluluktur. Hem Şunke hem de Ciayin ilçelerinde yaşamalarına rağmen, nüfusun çoğunluğu Şunke ilçesindeki *Şin'e* 'Yeni Evenk' köyünde yoğunlaşmıştır. Birarçen Tunguzları hızlı bir şekilde Han Çinlileri içinde erimekte idirler ve Tunguzca konuşanlar birkaç yaşlıdan ibaret kalmıştır¹⁰⁶.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Muhtar Oroçen Sancağı'nı yönetim merkezi olan Alihe'de 2,000 civarında Oroçen Tunguzu yaşamaktadır ve bunların yarısından azı Oroçen Tunguzcasını konuşabilmektedir. Tuohé ilçe merkezinde, 2000 yılında Oroçen Tunguzu olarak kayıtlı otuz dört hane bulunmakta idi. Ancak bunların sadece yirmisinde her iki ebeveyn de Oroçen Tunguzu idi. İlçe merkezinde Oroçen Tunguzcasını akıcı bir şekilde konuşabilen 150 civarında kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Tuohé'nin ücra bir yerde bulunması, Mandarin Çincesinin daha yavaş yayılması neticesini vermiştir. Bu sebeple ilçede hâlâ çocuklar Oroçen Tunguzcasını anlamaktadırlar. Ancak çocuklar tarafından dilin konuşulma oranı, anlama oranına göre daha düşüktür. Geçmişte Gankui ilçesinde, biri Ulubutie, bir, Nerkeçi, biri de Tsavyang olmak üzere, üç yerleşim yerinde Oroçen Tunguzu topluluğu bulunmakta idi. 1960-65 yıllarında, tren yolu inşaatı sebebiyle,

¹⁰⁶ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131-132; Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 115; Li ve Whaley, "Loanwords in Oroçen, a Tungusic Language of China", 527.

Nerkeçi'deki Oroçen Tunguzları Ulubutie'ye yerleştirilmiştir. Ulubutie ise yakın zamanda ilçe merkezi hâline gelmiştir. Ulubutie'nin Oroçen Tunguzları ile meskûn kısmı, bir kilometre kadar bir mesafe ile yerleşim yerinin geriye kalanından ayrıdır. Bu durum, Oroçen Tunguzlarını, yerleşim yerindeki nüfusun geriye kalanından az da olsa tecrit etmektedir. Bununla beraber, birçok yerde olduğu gibi, Ulubutie'de de Oroçen Tunguzları ile diğer milliyetlerden şahısların evliliği, oldukça yüksek seviyededir. Dolayısıyla, Ulubutie'de her iki ebeveynin de Oroçen Tunguzcasını konuşabildiği hane sayısı oldukça düşüktür. Çocuklar ise dili hiç konuşamamaktadırlar. Tsavyang'da yaşayan Oroçen Tunguzlarının nüfusu ve dil durumları hakkında sağlıklı bilgi mevcut değil. Ormanlık ve madencilik merkezi olan Dayangşu ilçe merkezinde, Oroçen Tunguzları, yukarıda da bahsedildiği üzere, nüfusun geneli arasında dağılmış olarak yaşamaktadırlar. Bu durum, Oroçen Tunguzlarının orada bir cemiyet olmalarına, dolayısı ile de bir konuşma birliği oluşturmalarına engel teşkil etmektedir. Bu sebeple ilçedeki Oroçen Tunguzlarının sayıları ve dil durumları hakkında sağlıklı bilgi edinilmesi mümkün olmamakla birlikte, ilçedeki bazı Oroçen Tunguzlarının dillerini konuştuklarına dair bilgiler mevcuttur. Guli ilçe merkezinde yaşayan Oroçen Tunguzlarının tamamı, Heilongciang eyaletinde bulunan Şinşeng köyünden gelmişlerdir ve geldikleri yerdeki Oroçen Tunguzları ile irtibatlarını sıkı bir şekilde devam ettirmektedirler. Bu hususiyetleri ile İç Moğolistan'daki diğer Oroçen Tunguzu topluluklarından farklılık arz etmektedirler. Zira İç Moğolistan Oroçen Tunguzları umumiyetle Heilongciang eyaletindeki soydaşları ile irtibat içerisinde değillerdir. Guli'de de Ulubutie'de olduğu gibi Oroçen Tunguzları ile meskûn mahalleler, nüfusun geriye kalanından ayrılmıştır. Ancak Guli'deki Oroçen Tunguzlarının dillik ve kültürel durumları, İç Moğolistan'daki en kötü örneklerden birini teşkil etmektedir. Zira 1956 yılında Guli kurulurken yerleşim yerinde bir de ormanlık merkezi teşkil edildi. Bu da bölgenin çok erken bir tarihte yoğun bir Han Çinlisi göçüne maruz kalmasına sebep oldu ve ilçedeki Oroçen Tunguzları bu erken tarihten itibaren Han Çinlileri ile temas etmek zorunda kaldılar. Şiav'ergo ilçe merkezinde yaşayan Oroçen Tunguzlarının da çok büyük çoğunluğu Oroçen Tunguzcasını akıcı bir şekilde konuşamamaktadırlar. Hatta buradaki Oroçen Tunguzlarına büyük oranda erimiş gözüyle bakılabilir. Jalantun şehrine bağlı Nanmu ilçesinde 180-200 civarında Oroçen Tunguzu yaşamaktadır ve bu nüfusun sadece üçte biri Oroçen Tunguzcasını konuşabilmektedir. Tuohe'de olduğu gibi, yakın zamana kadar Namnu'da da Oroçen Tunguzcası çocuklara öğretilmekte idi. Ancak günümüzde Mandarin Çincesi hayatın birçok alanında birincil dil

hâline gelmiştir. Nanmu, Oroçen Tunguzları arasında Dağur Moğolcasının en yüksek oranda konuşulduğu yer olması bakımından da öne çıkmaktadır¹⁰⁷.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Heilongciang eyaletinde, Oroçen Tunguzları altı köyde yaşamaktadırlar. Ciayin ilçesindeki Şengli köyü, Oroçen Tunguzlarının 1920 civarında, yani çok erken bir devirde yerleştikleri bir yerleşim yeri olması itibarıyla olağandışıdır. Ancak günümüzde köyde ancak birkaç Oroçen Tunguzcası konuşanı kalmıştır. Heyhe şehri sınırları içerisindeki Şinşen köyünde 200 civarında Oroçen Tunguzu olduğu düşünülmektedir ve bunların ancak üçte biri Oroçen Tunguzcası konuşabilmektedir. Şunke ilçesindeki Şin'e ve Şinşing köylerinde yaşayan Oroçen Tunguzları da büyük oranda Han Çinlileri arasında erimeye başlamıştır. Şin'e köyündeki Han Çinlisi etkisi Şinşing'e göre çok daha yoğundur. Şinşing'deki Oroçen nüfusunun üçte biri kadarı Oroçen Tunguzcası konuşabilmektedir. Tahe ilçesindeki Şibajan köyünde yaşayan üç farklı kabileden gelmektedirler. Bu kabileler daha önceleri farklı köylerde yaşamakta idiler, ancak daha sonra hepsi Şibajan'a toplanmıştır. Birkaç yüz Oroçen Tunguzu nüfusuna sahip olan Şibajan köyü, bütün köylerden daha fazla akıcı Oroçen Tunguzcası konuşurunu barındırmaktadır. Oroçen Tunguzcası konuşan genç yaşta pek çok insan köyde yaşamaktadır. Ancak yine de günlük hayatta en çok tercih edilen dil, Mandarin Çincesidir. Huma ilçesinde yer alan Bayyina köyü, Şibajan'a otuz kilometre uzaklıktadır ve tren yolu buraya ulaşmamaktadır. Dolayısıyla Mandarin Çincesi etkisi, bu köyde, Heilongciang eyaletindeki her yerden daha zayıf durumdadır. Bu köyde Oroçen Tunguzcası konuşan küçük çocuklar mevcuttur¹⁰⁸.

Oroçen Tunguzcasının dört ağzı bulunmaktadır. Bunlar; Batı ağzı, Merkez ağzı, Kuzeydoğu ağzı ve Güneydoğu ağzıdır. Bu ağızlara verilen isimler, kolayca anlaşılacağı üzere, Oroçen Tunguzlarının yaşadıkları yerleşim yerlerinin coğrafi konumu ile ilgilidir. Batı ağzı Mukui, Şierteçi ve Nanmu'da; Merkez ağzı Alihe, Tsavyang, Ulubutie ve Dayangşu'da; Güneydoğu ağzı Şengli, Şinşin ve Şin'e'de; Kuzeydoğu ağzı ise Bayyine ve Şibajan'da konuşulmaktadır. Bu ağızlar, birbirlerine çok benzedikleri için, yüksek bir karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir. Şinşeng ve Guli'de yaşayan Selpeçenlerin konuştukları dili, Oroçen Tunguzcasının beşinci ağzı olarak kabul edenler mevcuttur. Karşılıklı anlaşılabilirlikteki yüksek orana rağmen, Oroçen Tunguzcasının ağızlarının tarihî gelişim bakımından birbiri ile ilişkili

¹⁰⁷ Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 107-109.

¹⁰⁸ Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 109-111.

olmadığı ve hepsinin Evenk Tunguzcasının ayrı ağızları olduğu yönünde görüşler de mevcuttur¹⁰⁹.

Gerçek Oroçen Tunguzcasını konuşanların büyük çoğunluğu elli yaşın üstündedir ve bunlar Muhtar Oroçen Sancağı'nda dağılmış şekilde yaşamaktadırlar. Ancak bazı gerçek Oroçen Tunguzu ailelerinde çocuklara hâlâ Tunguzca öğretildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Kumarçen veya Manegir ağzını konuşanlar arasında hâlâ çocuklar da mevcuttur. Ancak bu ağız ile yakından ilişkili olan Selpeçen Tunguzcasını konuşan elli yaşın altında kimse yoktur ve birkaç yüz Selpeçen'in yalnızca üçte biri Tunguzca konuşabilmektedir. Birarçen Tunguzcası ise tamamı yaşlılardan oluşan küçük bir nüfus tarafından konuşulmaktadır. Resmî olarak Oroçen milliyeti alarak sınıflandırılan nüfusun sadece %30'u Tunguzca konuşabilmektedir¹¹⁰.

Çok dillilik, eskiden beri Oroçen Tunguzları arasında olağan bir durum olmuştur. Yaşlı Oroçen Tunguzları arasında hâlâ pek çok kişi Dağur Moğolcası, Solon Tunguzcası ve hatta Mançu Tunguzcası konuşabilmektedir. Bu durum gençler arasında çok daha az şahit olunan bir vaziyettir. Oroçen Tunguzlarının tamamına yakını Mandarin Çincesi konuşabilmektedir. Bu durum ortaya şöyle bir görüntü ortaya çıkarmaktadır: Evvela, çok az sayıdaki bazı yaşlı kişiler hariç tutulacak olursa, Oroçen Tunguzcası, konuşurları için en iyi ihtimalle ikincil dil durumundadır. Yani Oroçen Tunguzcasını akıcı olarak konuşan herkes çok dillidir. En azından Oroçen Tunguzcası ve Mandarin Çincesi olmak üzere, iki dillidir. Ancak umumiyetle Dağur Moğolcası ve bazen Solon Tunguzcası veya Evenk Tunguzcası da konuşmaktadırlar. Hülün Buir'de yaşayan Oroçen Tunguzlarının çok dillilik bağlamında mutlaka ifade edilmesi gereken bir hususiyetleri de mevcuttur. Oroçen Tunguzları, aymak içerisinde, Mançurya Rengeyiği Tunguzları ile birlikte, Güney Moğolcasını kullanmayan iki etnik topluluktan biridir¹¹¹.

Oroçen Tunguzlarının Dağur Moğolcası ile irtibatı uzun bir tarihî sürece dayanmaktadır. Her şeyden evvel, Oroçen Tunguzlarının Amur Nehri'nin kuzeyindeki anavatanlarından, Dağur Moğolları ve Solon Tunguzları ile

¹⁰⁹ Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 41; Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 117-118; Li ve Whaley, "Loandwords in Oroçen, a Tungusic Language of China", 529-530.

¹¹⁰ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 131-132; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 44; Salminen, "Europe and North Asia", 245.

¹¹¹ Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 177; Janhunen, "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria", 833; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 143-144; Lenore A. Grenoble ve Lindsay J. Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", *Language and Communication* 19 (1999), 375; Li ve Whaley, "Loandwords in Oroçen, a Tungusic Language of China", 530.

birlikte göç ederek İç Moğolistan ve Mançurya'ya geldikleri düşünülmektedir. Göç sonrasında da Dağur Moğolları ile sürekli ticari ilişki içerisinde olmuşlardır, hatta pek çok evlilik neticesinde iki halk birbirleriyle karışmıştır. Bu ilişkilerde hâkim dil Dağur Moğolcası olmuştur ve Oroçen Tunguzlarının Dağur Moğolcası öğrenmeleri kaide hâline gelmiştir. Oroçen Tunguzlarının yaşadığı en batıdaki iki yerleşim yeri olan Nanmu ve Tuohe, Oroçen Tunguzlarının Solon Tunguzları ve Dağur Moğolları ile en yoğun etkileşim içerisinde oldukları yerlerdir. Bu sebeple, gerçek Oroçen Tunguzlarının konuştuğu Batı ağzı, diğer ağızların aksine, Solon Tunguzcası ve Dağur Moğolcasının yoğun etkisi altındadır. Yukarıda da zikredildiği üzere, bilhassa Nanmu, Oroçen Tunguzları arasında Dağur Moğolcasında iki dilliliğin en yaygın olduğu yerdir. 1951 yılında Muhtar Oroçen Sancağı'nın kurulmasından sonra, o tarihe kadar diğer halklardan soyutlanmış şekilde yaşayan Oroçen Tunguzları, tedricen diğer halklar arasında küçük bir azınlık hâline geldiler. 1951 yılında, sancak kurulduğu zaman, toplam nüfusu 778 kişi idi ve bunların, biri Evenk Tunguzu ve üçü Dağur Moğolu olmak üzere, sadece dört kişisi Oroçen Tunguz değildi. Günümüzde ise Oroçen Tunguzları, sancak nüfusunun %1'den azını teşkil etmektedirler. Sancak nüfusu, büyük oranda Han Çinlileri tarafından oluşturulmaktadır ve Oroçen Tunguzlarının Han Çinlileri ile teması çok eskiye dayanmamasına rağmen, Oroçen Tunguzcası, Mandarin Çincesinin yoğun baskısı altına girmiştir. Oroçen Tunguzcasının Kuzeydoğu ağzının konuşulduğu Şibajan bölgesinde, Oroçen Tunguzları ile Rusya arasında, Amur Nehri sınır oluşturmaktadır. Kışın Amur Nehri donduğu zaman, bu bölgedeki Oroçen Tunguzları, sınırın Rusya tarafındaki nüfus ile ticari ilişkide bulunmuşlardır. Şibajan'da yaşayan Oroçen Tunguzlarının Bayyina'dakilerle birlikte, yerleşik hayata geçmeden evvel de Ruslarla ticari ilişki içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bölgedeki Oroçen Tunguzları arasında Rusçanın da etkisine şahit olunmaktadır ve buralarda Kumarçen Tunguzları tarafından konuşulan Kuzeydoğu ağzı, Rusçadan pek çok kelime kopyalamıştır. Ulubutie, Alihe ve Tuohe'de yaşayan ve Merkez ağzı ile Batı ağzını konuşan Oroçen Tunguzları da yerleşik hayata geçmeden evvel, 19. yüzyılın başlarında, Rus tacirler ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları ile ilişki içerisinde idiler. Bu sebeple buralarda da yaşlı Oroçen Tunguzları arasında Rusça bilgisi mevcuttur. Yerleşik hayata geçmeden evvel, Rus tüccarlar ile dikkate değer derecede ilişki içerisinde olan bir diğer Oroçen Tunguzu öbeği, Şinşeng'de yaşayan Selpeçen Tunguzlarıdır. Şinşeng'de meskûn Selpeçen Tunguzları, ayrıca yerleşik hayata geçmeden evvel, Han Çinlileri ile en yoğun ticari ilişki içerisinde olan Oroçen Tunguzu topluluğu olarak dikkati çekmektedirler.

Günümüzde Şunke ilçesinde ve Şengli köyünde yaşayan ve Güneydoğu ağzını konuşan Birarçen Tunguzları da yerleşik hayata geçmeden evvel, Han Çinlileri ile önemli derecede temas içerisinde olmuşlardır. Bu Birarçen Tunguzları, ayrıca Dağur Moğolları başta olmak üzere, diğer azınlık milliyetleri ile de uzun süreli bir etkileşim tecrübe etmişlerdir. Mançu Çing hanedanı döneminde Oroçen Tunguzlarının askerî görevler ifa etmeleri sebebiyle Mançu Tunguzcası ile de tarihî sürece dayanan bir ilişkileri olmuştur. Ayrıca bilhassa Heilongciang eyaletinde, Ayhui (Aygün) ilçesinde Oroçen Tunguzları, Dağur Moğolları ve Mançu Tunguzları uzun yıllar ortakyaşar bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerinde, yaşlı Oroçen (Kumarçen ve Birarçen) Tunguzları arasında, Mançu Tunguzcası konuşabilenlerin var olduğu bilinmektedir. Oroçen Tunguzlarının bu dillerle olan irtibatları sebebiyle, Oroçen Tunguzcasında bütün bu dillerden kopyalanmış kelimeler bulunmaktadır¹¹².

Oroçen Tunguzları, küçük cemiyetler hâlinde, nüfusun büyük çoğunluğunu Han Çinlilerin ve Dağur Moğollarının oluşturduğu yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar¹¹³. Muhtar Oroçen Sancağı'nda bile Oroçen Tunguzları nüfusun çok küçük bir oranını oluşturmaktadırlar. Bu gerçeğin yanında, Oroçen Tunguzcasının bir yazı dilinin olmaması sebebiyle de sancakta yönetim Çince ile yürütülmektedir. Muhtariyetin umumiyetle bir kültür ve dil için müspet neticeler vermesi gerekirken mezkûr sebepler nedeniyle durum Oroçen Tunguzcasının aleyhine işlemektedir. Zira sancağın yönetiminde görev almak için eğitilen Oroçen Tunguzları, daha yoğun bir Çince eğitime maruz kalmaktadırlar. Sancağın başında bulunan yöneticinin Oroçen Tunguzcasını akıcı bir şekilde konuşabilmesi gerektiği yönündeki teamül de 1990'lı yılların sonlarında terk edilerek Oroçen Tunguzcasını konuşamayan bir Tunguz sancağın başına geçirilmiştir¹¹⁴.

Yakın zaman kadar, Oroçen Tunguzcası için bir yazı dili oluşturulması için herhangi bir çaba olmamıştır. Nüfusun çoğunluğunu Han Çinlileri ve Dağur Moğollarının oluşturduğu yerleşim yerlerinde yaşadıkları için, eğitim dili olarak kullanılacak bir ölçünlü şeklin geliştirilmesi hiçbir zaman uygulamada makul bulunmamıştır. Bu yüzden Oroçen Tunguzları yazı ve eğitim dili olarak Çince kullanılmaktadırlar. Tarihî sebeplerle, yukarıda da zikredildiği üzere, bazı Oroçen Tunguzları Mançu Tunguzcası konuşabildikleri gibi yazabilmektedirler de. Son zamanlarda Oroçen Tunguzlarının meskûn

¹¹² Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 187; Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 112-133; Li ve Whaley, "Loanwords in Oroçen, a Tungusic Language of China", 527, 531-532.

¹¹³ Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 380-381.

¹¹⁴ Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 382-283.

olduğu bölgelerde eğitim sisteminde görülen gelişmeler, Oroçen Tunguzları için iktisadi faydalarının yanında, Oroçen Tunguzlarının Çin eğitim sistemine dâhil edilmesi ve yoğun bir Çince etkisi altına girmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak yine de son zamanlarda, zayıf da olsa Oroçen Tunguzcası için bir yazı dili yaratma çabalarının olduğunu belirtmekte fayda var. Heilongciang eyaletinde, 1980'li yıllarda, Şinşing ve Şinşeng köylerinde, Oroçen Tunguzcasının ders olarak okutulması girişimlerinde bulunuldu. Şinşing'de, Tsaşironng tarafından hazırlanmış bir dil kılavuzuyla, Şinşeng'de ise oluşturulan bir kelime listesiyle okullarda Oroçen Tunguzcası konuşma dersleri verilmiştir. Fakat bu denemeler gerçek Oroçen Tunguzcasını temel aldığı için diğer Oroçen topluluklarına, mesela Selpeçen Tunguzu çocuklara öğretilmesinde sorunlar yaşanmakta idi. Her iki program da daha sonra kaynak yetersizliği sebebiyle iptal edildi. Şinşeng'de oluşturulan ders materyalleri, daha sonra Muhtar Oroçen Sancağı'nın idari merkezi olan Alihe'de işleme konulan bir dil koruma programında kullanılmıştır¹¹⁵. Oroçen Tunguzcasının eğitim sistemine dâhil edilme teşebbüslerinin Muhtar Oroçen Sancağı'nda değil de Oroçen Tunguzlarının çok küçük topluluklar hâlinde yaşadıkları Heilongciang eyaletindeki yerleşim yerlerinde ortaya çıkması ilginç bir durumdur.

Oroçen Tunguzcasını olumsuz etkileyen amillerden birisi, azınlıklara sunulan maddi imkânlardan yararlanabilmek amacıyla, Oroçen Tunguzu olmayan şahısların sık sık Oroçen Tunguzları ile evlenmeyi tercih etmeleridir. Oroçen Tunguzları arasında, milliyet dışı evliliklerin oranı oldukça yüksektir. Hatta bazı yerleşim yerlerinde Oroçen Tunguzlarının milliyet dışı evlilik yapma olasılıkları, milliyet içi evlilik yapma olasılığından daha yüksektir. Oroçen Tunguzu olmayanlarla yapılan evliliklerde Oroçen Tunguzcası ve Oroçen Tunguz kültürü hiçbir zaman çocuklara aktarılamamaktadır¹¹⁶.

Tam da yukarıdaki sebeplerden olmalı ki Stuart ve Xuewei, Oroçen Tunguzcasının Oroçen Tunguz halk kültürü ile birlikte, zaman içerisinde ortadan kalkacağı düşüncesindedirler¹¹⁷. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, Oroçen Tunguzcası bakımından bazı olumlu gelişmeler de yok değil.

¹¹⁵ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 184; Janhunnen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 143; Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 380-382; Janhunnen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 48; Whaley ve Li, "Oroçen Dialects", 110; Li ve Whaley, "Loanwords in Oroçen, a Tungusic Language of China", 525; Noll ve Shi, "The Last Shaman of the Oroçen People of Northeast China", 123.

¹¹⁶ Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 384.

¹¹⁷ Kevin Stuart ve Li Xuewei, "Tales From China's Forest Hunters: Oroçen Folktales", *Sino-Platonic Papers* 61 (1994), iii.

Muhtar Oroçen Sancağı'nda, ulusal haberler günün muhtelif vakitlerinde Oroçen Tunguzcası ile verilmektedir. Ancak burada da haberlerin sunulduğu ağzın dinleyicilerin çoğunun konuştuğu dilden farklı olması, sorun teşkil etmektedir. Bir diğer müspet gelişme, üç yerleşim yerinde Oroçen Tunguzcasının müfredat programına dâhil edilmesi çalışmalarıdır. Ancak bu çabalar da materyal ve maddi kaynak eksikliği sebebiyle aksamaktadır. Oroçen Tunguzcası ve kültürü açısından bir diğer umut verici durum, Oroçen halk müziğinin üniversite ve yüksekokullarda öğretilmeye başlamasıdır¹¹⁸.

Oroçen Tunguz kültürünü olumsuz olarak etkileyen bir meselden daha bahsetmek gereklidir. Kültür Devrimi esnasında, Oroçen Tunguzları arasındaki Şamanizm uygulamalarının yok edilmeye çalışılması, Oroçen kültürüne büyük zarar vermiştir. Bu devirde Oroçen şamanları ve destekleyicileri yeniden eğitim adı altında zulme uğramış, hatta bazıları öldürülmüştür. Bu dönemdeki uygulamalardan görülen zararı, Oroçen Şamanizm'i asla telafi edememiştir ve günümüzde hiçbir Oroçen şamanı mevcut değildir¹¹⁹.

2.2.3. Heje Tunguzcası

Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak tanınan Tunguz milliyetlerinden biri olan Heje veya Hejen milliyeti, en az Evenk milliyeti kadar karmaşık bir durum arz etmektedir. Bu kimlik altında, birbirinden farklı lehçeler konuşan Tunguz öbekleri birleştirilmiştir. Heje kimliği altında, Nanay Tunguzcası, Kilen Tunguzcası ve geçmişte Udehe Tunguzcasının hususi bir şekli olan Kyakala Tunguzcasını konuşan Tunguzlar birleştirilmiştir¹²⁰. Heje Tunguzlarının nüfusu 2000 sayımında 4.640, 2010 sayımında ise 5.354 kişi idi. Bu rakamlar, 1949 yılındaki 300, 1970 yılındaki 700 ve 1982 yılındaki 1.476 kişilik nüfus karşılaştırıldığı zaman, Hejelerin de hızla artan Tunguz

¹¹⁸ Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 383; Sun, "Parallel Development of Oroçen Folk Music Inheritance and Characteristic Specialty Construction in Colleges and Universities" 1441-1442.

¹¹⁹ Grenoble ve Whaley, "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages", 381. Yukarıda Mançurya Rengeyiği Tunguzları bahsinde görüldüğü üzere, Lindgren'in ifadelerine göre Rengeyiği Tunguzları arasında bulunan şamanlardan birsinin Kumarçen bir şaman tarafından eğitildiği dikkate alındığı zaman, Oroçen Tunguzları arasındaki Şamanizm geleneğinin ne kadar güçlü olduğu daha iyi anlaşılır. Oroçen Tunguzlarının Şamanizm geleneği ve son Oroçen şamanı hakkında ayrıntılı bilgi için şuraya bakılabilir: Noll ve Shi, "The Last Shaman of the Oroçen People of Northeast China", 124-137.

¹²⁰ Salminen, "Europe and North Asia", 259; Tsumagari vd., "Siberia: Tungusic and Palaeosiberian", 389-390. Dwyer, Hejen kimliği altında, Orok ve Olça Tunguzcası konuşan toplulukların da olduğunu, Udegelerin de Kyakaların yanında Oroç ve ve Taz Tunguzları ile birlikte temsil edildiklerini ileri sürmektedir: Dwyer, "The Minorities of China", 291.

topluluklarından biri olduğu görülmektedir. Hejen Tunguzları, Heilongciang eyaletinin doğusunda, Rusya Federasyonu'nun Habarovsk Krayı ile sınır bölgesinde meskûn, geleneklik olarak balıkçılıkla uğraşan bir topluluktur¹²¹.

1986 ve 1995 yıllarında Heje Tunguzcası üzerine iki kez saha araştırması yapan Zhang Xi, Heje Tunguzlarını ikiye bölmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bunlardan bir kısmının kendilerine *Nanyo*, diğer kısmının ise *Nanay* dediğini ve her iki ismin de 'yerli insan' veya 'yerli halk' manasına geldiğini ifade etmektedir. Kendilerine "Nanyo" diyenlerin Heje Tunguzlarının çok büyük çoğunluğunu teşkil ettiğini ve Nanayların Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde çok küçük bir topluluk olduklarını söylemektedir. Ayrıca Nanyolara diğer halkların *Kilen*, *Nanaylara* ise Hejen dediklerini kaydetmektedir. Krauss da Xi'nin bu bulgularını destekler nitelikte ifadeler kullanmaktadır. Krauss'a göre Heje Tunguzcası, Nanay Tunguzcası ile aynı şeydir ve Kilen Tunguzcasından farklı bir lehçedir. Nanay Tunguzlarının büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu'nda yaşarken Kilen Tunguzlarının büyük çoğunluğu Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Xi, geçmişte Heje Tunguzları içerisinde, kendilerine *Nebey* diyen bir topluluğun daha olduğunu, ancak günümüzde bu topluluğun kaybolduğunu da ilave etmektedir. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki "Nanyo", "Nanay" ve "Nebey" adlı toplulukların büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu'nda yaşayan Nanay Tunguzlarının Çin'deki uzantıları olduğuna dair görüşler de mevcuttur¹²².

Heje Tunguzları hakkındaki ilk kayıtlar, Cürçen İmparatorluğu dönemine (1115-1234) aittir ve "barbar Udegeler" şeklinde geçmektedir. Cin ve Tang hanedanlıkları döneminde (6.-9. yüzyıllar) Amur Nehri boyunda yaşamakta idiler ve *Heyşui Mohe* federasyonunun bir parçası idiler. Hejen adlandırması, Çin kaynaklarında ilk kez, Mançu Çing İmparatoru Kangşi'ye ödenen vergiyi tarif eden 1663 yılında çizilmiş bir resmin üzerinde görülmektedir. Mançu Çing hanedanlığı döneminde, bütün Heje Tunguzları, Mançu Sekiz Sancak Ordusu ile aynı şekilde teşkilatlandırılmış ve *itse mancu* 'Yeni Mançu' adı verilmiştir. Bu Yeni Mançu zümresi, *fu mancu* 'Eski Mançu' zümresi ile aynı

¹²¹ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 189; S. Robert Ramsey, *The Languages of China*, Princeton University Press. Princeton 1987, 215; Xi, "Vowel Sustems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China", 14; Guo vd., *Multicultural China. A Statistical Yearbook (2014)*, 349.

¹²² Xi, "Vowel Sustems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China", 12; Krauss, "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State", 16; Ko Dongho ve Yurn Gyudong, *A Description of Najkhin Nanai* (Seul, Seoul National University Press, 2011), 1; Duygu Özge Demir, "Nanaylar ve Nanay Dili Üzerine Notlar", *Tehlikedeki Diller Dergisi* 1/1 (2012), 136-137.

haklara sahip olmuştur. Heje Tunguzlarının sözlü geleneklerinde atalarının yüzyıllar evvel günümüzdeki Harbin şehrinin yakınında bir yerde, *Bayçeng* 'Beyaz Şehir' adlı bir yerde yaşadıkları ve burada tarımla uğraştıkları ifade edilmektedir. Bu şehri Çinliler imha edip halkını Büyük Kingan Sıradağları'na sürmüştür. Bu sürgün neticesinde, tarımcılıktan avcılık ve balıkçılığa geçmek zorunda kalmışlar. Daha sonra da Gilyaklar tarafından daha güneye Sungari havzasına sürülmüşler¹²³.

Günümüzde Heje Tunguzları, Heilongciang eyaletindeki Ciamuisi ilinin Tongciang ilçesine bağlı Ciecinkov ve Baça köyleri ile Ravhe ilçesine bağlı Sipay köyünde yaşamaktadırlar. Bu köyler, Amur, Sungari ve Ussuri Nehirlerinin aşağı boylarında yer almaktadır. Fuyuan, Fucin ve Huaçuan ilçeleri ile Ciamusi şehir merkezinde de Heje Tunguzlarının yaşadıklarına dair kayıtlar mevcuttur. Bütün yerleşim yerlerinde yaygın olan lehçenin Kilen Tunguzcası olduğuna dair iddialar mevcuttur. Ancak Salminen, Heje Tunguzlarının yarı yarıya Kilen Tunguzcası (o Nanay Tunguzcasının Sungari ağızı diyor) ile Nanay Tunguzcası konuştukları görüşündedir. Bradley de Heje Tunguzu nüfusunun yarısının Kilen Tunguzcası, diğer yarısının da Nanay Tunguzcası konuştuğu fikrindedir¹²⁴.

2.2.3.1 Nanay veya Hejen Tunguzcası

Nanay Tunguzcası, büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu'nda, Aşağı Amur ve Orta Amur boyunca yaşayan Tunguzlar tarafından konuşulan bir lehçedir ve kuzeyde Olça Tunguzcasından, güneyde Bikin Tunguzcasına kadar uzanan bir lehçe-ağız devamlılığının bir parçasıdır. Birbiriyle ilişkili ağızlar-lehçeler konuşan bu Tunguz kitesinin Amur Nehri üzerinden, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Heilongciang eyaletine uzanan kolu, resmî olarak Heje Tunguzları adıyla tasnif edilen milliyetin Hejen kısmını teşkil etmektedir. Ivanov vd., Nanay Tunguzlarının yaşadıkları yerlere göre ikiye ayrıldıklarını ve bu iki grubun birbirleri için farklı isimler kullandıklarını, Ussuri ve Sungari Nehirlerinin aşağı taraflarında yaşayanlara Hejen, yukarı taraflarında

¹²³Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 189-191; Xi, "Vowel Systems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China", 12; Paiyu Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language" (Doktora Tezi, Hong Kong Üniversitesi, 2013), 4.

¹²⁴Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 189; Xi, "Vowel Systems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China", 14; Salminen, "Europe and North Asia", 259; David Bradley, "East and Southeast Asia", *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*, Haz. Christopher Moseley (Londra ve New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2007), 419; Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language", 1; Dongho ve Gyudong, *A Description of Najkin Nanai*, 2.

yaşananlara Gold denildiğini ifade etmektedirler. Mançu Tunguzları “Hejen” adını, *Heçjen* şeklinde, önce bütün Amur halklarını, daha sonra ise sadece Nanay ve Olça Tunguzlarını adlandırmak için kullanmışlardır. Nehirlerin aşağı kısımlarında yaşayan Nanaylar Tunguzları, yani Hejenler, Ussuri nehrinin ağzına kadar olan yukarı bölgelerde yaşayanlara *Gold*, Goldlar ise kendilerinden daha yukarı bölgelerde yaşayan Nanay Tunguzlarına *Sold* veya *Soldon* demektedirler. Olça Tunguzları, Nanay Tunguzlarına *Gold*; Oroç Tunguzları, *Gogd*; Negidal Tunguzları, *Goldih*; Udehe Tunguzları, *Mançtu* ‘Amur’ demektedirler. Nivhler, yani Gilyaklar; aşağı bölgelerde yaşayan Nanay Tunguzlarına, yani Hejenlere, *Yant*, yukarı bölgelerde yaşayanlar da *Çoldok* demektedirler. Japonlar ise Nanay Tunguzlarına *Syata*, *Santan* ve *Kordekke* isimlerini vermektedirler¹²⁵.

Çin Halk Cumhuriyeti’nde, Hejen yani Nanay Tunguzcası konuşanların Heje Tunguzları içerisindeki oranları hakkında fikir birliği yoktur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Nanay Tunguzlarının Heje nüfusunun çok küçük bir kesimini teşkil ettiklerini ileri sürenler olduğu gibi, Heje nüfusunun yarısını oluşturduğunu düşünenler de mevcuttur. Her hâlükârda Çin Halk Cumhuriyeti’nde Nanay Tunguzcası konuşabilenler, Tongciang ve Navhe ilçelerindeki üç köyde yaşayan ve sayıları yirmi kişinin altında olan elli – altmış yaşın üzerinde yaşlılardan ibarettir. Nüfusun geriye kalanı Mandarin Çincesi konuşmaktadır¹²⁶. Geçmişte Çin Halk Cumhuriyeti’nde, Nanay Tunguzcasının daha geniş bir sahada konuşulduğu anlaşılmaktadır. Zira Horçin Moğolları başta olmak üzere, birtakım Doğu Moğollarının sözlü geleneklerinde bir “Nanay” büyükanneden bahsedilmektedir¹²⁷. Bundan, birtakım Nanay Tunguzlarının Moğollar arasında eridiği sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

2.2.3.2. Kilen Tunguzcası

Kilen Tunguzları, yukarıda da bahsedildiği üzere, ilk kez Cürçen İmparatorluğu döneminde, diğer Heje Tunguzları ile birlikte, “barbar Udegeler” adlandırması altında geçmektedirler. Moğol Yuan hanedanının (1280-1368) erken dönemlerinde yine “Udege” adı ile anılmakta idiler. Moğol

¹²⁵S. V. Ivanov, M. G. Levin ve A. V. Smolyak, “The Nanays”, *The Peoples of Siberia*, Haz. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Chicago ve Londra, The University of Chicago Press, 1956), 695; Janhunen, “The Languages of Manchuria in Today's China”, 133; Krauss, “The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State”, 16.

¹²⁶ Bradley, “East and Southeast Asia”, 419; Janhunen, “Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia”, 45.

¹²⁷ Walther Heissig, “Zum Kult der Nai Nai Grossmutter bei den Ostmongolen”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 55/1-3 (2002), 161-162.

Yuan hanedanının geç dönelerinde ise resmî evraklarda “su Tatarları” adı ile anılmaktadırlar. Ming hanedanı döneminde ise Han Çinlilerinden oluşan yönetim, Kilen Tunguzlarını “barbar Cürçen” adı altında tasnif etmiştir. Balık derisinden giysi yaptıkları için ise *yupi dazi* ‘balık-derisi Tatarları’ veya *yupi fan* “balık-derisi barbarları” olarak da adlandırılmışlardır. Mançu Çing hanedanı (1644-1912) döneminde, Kilen Tunguzları, Mançu Tunguzları tarafından kardeş etnik topluluk olarak algılanmışlardır ve Kilen adlandırılması ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere diğer Heje Tunguzları ile birlikte Yeni Mançu zümresine dâhil edilmişlerdir¹²⁸. Mançu Tunguzlarıyla olan etkileşim, Kilen Tunguzlarını dinî bakımdan da etkilemiş görünmektedir. Asli olarak Şamanizm dinine mensup olan Kilen Tunguzları, Mançu Çing hanedanı devrinde maruz kaldıkları Budizm etkisi neticesinde, günümüzde Şamanizm ile Budizm’in karışımı bir dine inanmaktadırlar. Tarihî süreç içerisinde, Kilen Tunguzlarının yaşam tarzlarının da değişime uğradığı görülmektedir. Geçmişte esasen balıkçılık ve balık mevsimi olmadığı zaman da avcılık ile uğraşan yarı göçebe bir topluluk olan bu Tunguz topluluğu, günümüzde yerleşik hayata geçmişlerdir ve balıkçılık ile avcılığın yerini büyük oranda çiftçilik almıştır¹²⁹.

Zhang, Kilen Tunguzcasına en yakın lehçelerin Rusya Federasyonu’nda, Orta Ussuri vadisi bölgesinde konuşulan Udehe Tunguzcası, Aşağı Amur bölgesinde konuşulan Oroç Tunguzcası, Yukarı Amur bölgesinde konuşulan Nanay Tunguzcası olduğunu ve Nanay Tunguzcasının geleneklik olarak Kilen Tunguzcası ile aynı kabul edildiğini ifade etmektedir. Salminen de Kilen Tunguzcasının Udehe Tunguzcası ile ilişkili olduğu görüşündedir. Ancak Kilen Tunguzcası, bazı araştırmacılar tarafından Nanay Tunguzcasının Sungari ağzı olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer isminin Akani Tunguzcası olduğunu ve Nanay Tunguzcasının Ussuri ve Amur ağızlarını da içerdiğini ileri sürmektedirler. Ivanov vd. de bu Akani Tunguzlarının geçmişte Ussuri ve Sungari Nehirlerinin arasındaki arazide yaşadıklarını ifade etmektedir. Kilen Tunguzcasının Çin Halk Cumhuriyeti’nde “Heje”

¹²⁸ Menges, “Die tungusischen Sprachen”, 131; Zhang, “The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language”, 4; Andreas Hölzl, “Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala”, *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 15 (2018), 116.

¹²⁹ Zhang, “The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language”, 1-2.

olarak adlandırılan Nanay Tunguzcasının Hejen Tunguzcası ile birlikte iki ağzından biri olduğunu ifade edenler de mevcuttur¹³⁰.

Mançu Çing hanedanı döneminde, Kilen Tunguzlarının yönetici kısmı için Mançu Tunguzcası önemli idi, zira resmî görevli olabilmek için Mançu Tunguzcası bilmek gerekliydi. Bu dönemde, sıradan Kilen Tunguzları ya tek dilli idiler ya da Kilen Tunguzcasının yanında diğer mahallî Tunguz lehçeleri olan Udehe Tunguzcasını ve / veya Nanay Tunguzcasını da konuşabilmekte idiler. Mançu Çing hanedanının yıkılmasını müteakip, bölgeye gerçekleşen yoğun Han Çinlisi göçünün bir sonucu olarak Kilen Tunguzcası – Mandarin Çincesi iki dilliliği, Kilen Tunguzları arasında olağan bir durum hâline geldi. Günümüzde ise Kilen Tunguzlarının yaşlıları dahi günlük hayatta Kilen Tunguzcasını kullanmamaktadırlar. Günlük yaşam Mandarin Çincesi ile yürütülmektedir ve Mandarin Çincesi birinci dil olarak öğrenilmektedir. Yalnızca bazı yaşlı şahıslar konuşmalarında bazı Kilen Tunguzcası kelimeler kullanmaktadırlar¹³¹.

Kilen Tunguzcası hiçbir zaman bir yazı diline sahip olmadı. Bilim adamları tarafından Uluslararası Fonetik Alfabe ile kayda geçirilmiş şekilleri mevcuttur. Çin alfabesi ile de kayıtlı Kilen Tunguzcası örnekleri var. 1990'lı yılların sonlarında, Kilen Tunguzcası okullarda öğretilmeye başlandı, ancak zorunlu ders değil¹³².

2.2.3.3. Kyakala (Udege) Tunguzcası

Kyakala Tunguzları, günümüzde Rusya Federasyonu'nda Ussuri havzasında ve Sikhote-Alin Sıradağları bölgesinde yaşayan Udehe Tunguzlarının Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki uzantısını teşkil etmektedirler. Kyakala, "Kya kabilesi" demektir. Kyakala Tunguzlarının büyük çoğunluğu, 17. yüzyılın başlarında Mançu Tunguzları tarafından esir edilmişler ve daha sonra Mançu sancak teşkilatına dâhil edilip Mançurya ve Kuzey Çin'in farklı yerlerine yerleştirilmişlerdir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin

¹³⁰ S. V. Ivanov, M. G. Levin ve A. V. Smolyak, "The Nanays", *The Peoples of Siberia*, Haz. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Chicago ve Londra, The University of Chicago Press, 1956), 695; Salminen, "Europe and North Asia", 259; José Andrés Alonso de la Fuente, "Venjukov's [1858] 1862/1868 Nanai Materials", *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 93 (2011), 12; Dongho ve Gyudong, *A Description of Najkhin Nanai*, 1; Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language", 6.

¹³¹ Bradley, "East and Southeast Asia", 419; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 45; Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language", 10-11.

¹³² Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 191-192; Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language", 10-11

Heilongciang ve Cilin eyaletlerinin doğu kesimlerine dağılmış bir şekilde yaşayan 2.000 civarında Kyakala Tunguzu'nun bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak Kyakala Tunguzlarının tamamı, Kyakala veya Udehe Tunguzcasını unutmüş durumdadırlar. Kyakala Tunguzları önce anadillerini Mançu Tunguzcası ile değiştirmişler, sonra da Mançu Tunguzu nüfusunun büyük çoğunluğu ile birlikte Mandarin Çincesine geçmişlerdir. Bu dillik gelişmelerin neticesinde, günümüzde Kyakala Tunguzları, bağımsız bir Tunguz topluluğu olarak değil de Mançu Tunguzlarının bir alt kolu şeklinde varlıklarını sürdürmektedirler¹³³.

Kyakala Tunguzları, geçmişte Han Çinlileri tarafından *şiongpi dazi* 'ayı-derisi Tatarları' veya *lupı dazi* 'geyik-derisi Tatarları' olarak adlandırılmışlardır. Kyakala Tunguzları kendilerine *wu di la* demektedirler. Mançu Tunguzları ise Kyakala Tunguzlarını *wu di gai* şeklinde adlandırmışlardır. "Kyakala" adının kendisinin de hem şekil bakımından hem anlam bakımından hem de işaret ettiği topluluk bakımından çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. *Kya*, *Kyaka*, *Kyakal*, *Kyakar*, *Kyakari*, *Kiakala*, *Kiyakala*, *Kiyakara*, *Keikala*, *Kekgal*, *Kekar*, *Tsiakala* gibi şekilleri vardır. *Kyakala* şekli Mançu Tunguzcasında "Udehe Tunguzu", *Kyaka* şekli Oroç Tunguzcasında "Udehe Tunguzu", *K'akali* şekli Olça Tunguzcasında "Oroç Tunguzu", *Kekal* şekli ise Gilyakçada "Udehe Tunguzu" anlamına gelmektedir. "Kyakala" adının kelime manası olarak da "petek kabilesi", "kartal kabilesi", "kıyı kabilesi" "suyun kaynağı", "cüce" gibi anlamlar ileri sürülmüştür. "Kyakala" adının hangi dilde olduğu konusunda da bir fikir birliği mevcut değil. Mu Yejun ve Ma Wenye kelimenin Mançu Tunguzcası olduğunu ileri sürerken Tsumagari Udehe Tunguzcası, Schmidt, Menges, Lie, Yuguang vd., Nikolaeva ve Tolskaya Gilyakça (Nivhçe) köken önermişlerdir¹³⁴.

¹³³ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 133; Krauss, "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State", 17; Fu Yuguang, Guo Shuyun ve Juha Janhunen, "The Kyakala in China: History and Present Situation", *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 88 (1999), 250; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 40; Hölzl, "Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala", 117-118.

¹³⁴ Peter Schmidt, "The language of the Oroches", *Acta Universitatis Latviensis* 17 (1928), 18; Menges, "Die tungusischen Sprachen", 131; Lie Hiu, "Über die Benennung der Udihe", *Tungusica. Bd. 1. Beiträge zur Nordasiatischen Kulturgeschichte*, Haz. Gerhard Doerfer ve Michael Weiers (Wiesbaden, Harrassowitz, 1978), 192; N. Pionka, "History and Culture of the Bikin Udege", *ANSPIRA Bulletin* 5B (2001), 6; Yuguang vd., "The Kyakala in China: History and Present Situation", 249; Irina Nikolaeva ve Maria Tolskaya, *A Grammar of Udihe* (Berlin, Mouton de Gruyter, 2001), 3; Hölzl, "Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala", 116, 121-122; Albina Girfanova, "Vladimir Arsenyev. Explorer and Researcher of the Tungus-Manchu Peoples and Their Languages", *Sibirica* 17/1 (2018), 26; Mustafa Can Teziç, "Aşağı Amur Bölgesindeki Soy Gruplarında Etnogenez Süreçler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 16/3 (2019), 508.

Her ne kadar Janhunen Kyakala Tunguzcası hakkında hiçbir bilgi mevcut olmadığını ifade etse de Peter Schmidt, 1928 yılında, *Kyakar* dediği ve dillerinin Udehe ve Oroç Tunguzlarından çok az farklı olduğunu ifade ettiği Kyakala Tunguzlarından derlenmiş dil malzemesi yayınlamıştır. Kendisi de bir Kyakala Tunguzu olan Mu Yejun da 1980'li yıllar boyunca Kyakala Tunguzcası pek çok malzemeyi Çince yayınlamıştır¹³⁵.

Mançu Tunguzcası belgelerden, Kyakala Tunguzlarının 19. yüzyılın başlarında hâlâ dillerini koruduklarını, ancak Mançu Tunguzcasında en azından edilgen bir şekilde iki dilli hâle geldikleri anlaşılmaktadır. Zira belgeler, Mançu Tunguzlarına vergi ödemeye gelen Kyakala Tunguzlarının Mançu Tunguzlarını anlayabildiğini, ancak Mançu Tunguzlarının onları anlayamadıklarını kaydetmektedir¹³⁶.

Zhang, Heje Tunguzcasının, Kilen lehçesi dışında, iyi belgelenmemiş Hejen veya Ejen adlı bir lehçesinin daha Çin'de konuşulduğunu, bu lehçenin Rusya'da konuşulan Udehe Tunguzcasına benzediğini ve Kilen Tunguzlarının Udehe Tunguzlarına "Hejen" veya "Ejen" dediklerini kaydetmektedir. Ayrıca bu dilin artık Çin'de konuşulmadığını eklemektedir¹³⁷. Pek muhtemeldir ki Zhang'ın bahsettiği bu Hejen veya Ejen adlı lehçe, Kyakala Tunguzcasıdır. Yukarıda bahsedilen Xi'nin tespit ettiği, geçmişte Heje Tunguzları içerisinde yaşayan ve kendilerine *Nebey* diyen topluluk da muhtemelen Kyakala Tunguzlarına işaret etmektedir.

2.2.4. Mançu Tunguzcası

Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak tanınan beş Tunguz milliyetlerinden biri ve en kalabalık olanı Mançu (Çin. *Man*) Tunguzlardır. 1982 yılında 4.299.159 kişi olan Mançu Tunguzlarının nüfusu, 1990 yılında 9.821.180'e ve 2000 yılında 10.682.262'ye fırlayarak yirmi seneden daha az bir sürede, iki katından fazla artmıştır. Ancak bu nüfusun 2010 yılında 10.387.958'e gerilediği görülmektedir. Bu rakam, Mançu Tunguzlarını, Juanglardan sonra, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ikinci büyük azınlık milliyeti konumuna getirmiştir. Ancak bu artışın Mançu Tunguzu dili veya kültüründe bir yansıması yoktur. Janhunen bu durumu "etnik enflasyon" olarak nitelendirmektedir. Dwyer de bu artışın insanların azınlıklara tanınan imtiyazlardan faydalanmak için, kendilerini Mançu Tunguzu olarak

¹³⁵ Schmidt, "The language of the Oroches", 20; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 133; Hölzl, "Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala", 117.

¹³⁶ Hölzl, "Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala", 119-120.

¹³⁷ Zhang, "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language", 5-6, 8.

kaydettirmeleri neticesinde ortaya çıktığı düşüncesindedir. Ramsey, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak Mançu milliyeti altında tasnif edilen insanların Mançu soylu Çinli kabul edilmeleri gerektiği düşüncesindedir. Fiilen Mançu Tunguzu olduklarını gösterecek hiçbir hususiyetleri olmayacak derecede Çinlileştikleri düşüncesindedir. Mançu Tunguzlarının yalnız başlarına yaşadıkları hiçbir yerleşim yeri yoktur. Buldukları her yerde, Han Çinlileri başta olmak üzere, diğer etnik gruplar arasında yaşamaktadırlar. Mançurya'nın hiçbir yerinde, sadece Mançu Tunguzlarının meskûn olduğu bir Mançu Tunguzu bölgesi, ili, hatta ilçesi bile yoktur. Mançu Tunguzlarının resmen bir azınlık olarak tanımalarına rağmen, gerçekte çoktan beri Çinli olduklarını ileri sürmektedir. Schwarz da 1911'de Mançu Çing hanedanı çöktüğü zaman, Mançu Tunguzlarının çoğunun etnik olarak Mançu olmaktan çıktıkları görüşündedir¹³⁸. Mançu Tunguzlarının dil ve kültür bakımından büyük bir aşınmaya uğradıklarına şüphe yok. Ancak bu değerlendirmelerin bazılarının oldukça acımasız olduğunu da eklemek gerekir. Belli ki Mançu Çing hanedanının çöküşü sonrasında oluşan olumsuz hava sebebiyle kimliklerini saklamak zorunda kalan Mançu Tunguzları, şartlar tekrar müsait olunca kimliklerine tekrar sahip çıkmaktadırlar.

Mançu Tunguzlarının yüzde ellisinden fazlası, anavatanları olan Liavning eyaletinde yaşamaktadırlar. Cilin, Heilongciang, Hebey, Gansu, Şandong eyaletleri ile Muhtar İç Moğolistan, Muhtar Doğu Türkistan ve Muhtar Ningsia Dungan Bölgelerinde de yüksek sayıda Mançu Tunguzu meskûndur. Pekin, Çengdu, Şian ve Guangjov şehirlerinde de büyük Mançu Tunguzu öbekleri mevcuttur. Mançu Tunguzları, bu yüksek sayılarına rağmen, 1960'lı yıllara kadar herhangi bir muhtar bölgeye sahip değillerdi. Ancak 1960'lı yıllarda Mançurya'da muhtelif yerleşim yerlerinde Mançu Tunguzcasının hâlâ yaşadığının keşfedilmesi ve Çin yönetiminin destekleyici uygulamaları neticesinde, Mançu Tunguzlarının dili ve kültürü bir yeniden dirilme tecrübe etti. Liavning, Hebey ve Cilin eyaletlerinde üç yüz kırk Mançu Tunguzu Kırsal Topluluğu ve on iki Muhtar Mançu Tunguzu İlçesi kuruldu¹³⁹.

¹³⁸ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 145, 149; Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 177; Dwyer, "The Minorities of China", 291; Ramsey, *The Languages of China*, 216; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 43; Guo vd., *Multicultural China. A Statistical Yearbook (2014)*, 350.

¹³⁹ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 145; Liliya M. Gorelova, *Manchu Grammar*, Brill, Leiden, Boston ve Köln, 2002, 29; Hui-Qi Wen, "National Belonging Needs and Natural Historical Cultural Analysis of Chinese Manchu", *Proceedings of the 3rd Annual International Conference on Management, Economics and Social Development (ICMESD 17)*, Haz. Xu Chen, (Atlantis Press, Paris, 2017), 157.

Mançu Tunguzcasının diğer Tunguz lehçeleri ile farklılaşmasının Cürçen Cin (1115-1234) hanedanı öncesinde başladığı ileri sürülmekle birlikte, Mançu Tunguzcasının diğer Tunguz lehçelerinden ayrı bir dil gibi kabul edilmesinin sebebi, dil bilgisi bakımından barındırdığı kendine has bazı hususiyetlerdir. Ancak bu hususiyetler Mançu Tunguzcasının kendi iç gelişmesi sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bu farklılıklar Moğolcanın Mançu Tunguzcası üzerindeki etkisinin bir neticesidir. Hatta bu hususiyetler, Moğolcanın etkisi altında olan bir diğer lehçe olan Solon Tunguzcası ile müşterektir. Ayrıca Mançu Tunguzcasının pek çok iç hususiyeti, Kilen Tunguzcası ile ortaktır. İlaveten Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Mançu Tunguzcası dâhil bütün Tunguz lehçelerinin birtakım ortak hususiyetleri de mevcuttur¹⁴⁰. Anlaşılabacağı üzere, Mançu Tunguzcasının diğer Tunguz lehçelerinden ayrı kabul edilmesi, tamamen mesnetsizdir.

Günümüzde şehirli Mançu Tunguzu nüfusu çoktan Mançu Tunguzcası konuşmayı bırakmıştır. Ancak Heilongciang eyaletinin kuzeydoğu kesimlerinde, bilhassa kırlık ücra yerleşim yerlerinde, hâlâ Mançu Tunguzcası konuşanların olduğu bilinmektedir. Ne var ki bu Mançu Tunguzcası konuşurları hakkındaki bilgiler çelişkilidir. Ne sayıları, ne yaşadıkları yerler, ne de konuşurların yaşları hakkında bir fikir birliği mevcut değil. Heyhe ilinin güneyinde yer alan Ayhüi (Aygün) ilçesine bağlı Davujia ve Sici köyleri ile Çiçikar şehrinin kuzeyinde yer alan Fuyü ilçesine bağlı Sanciazi köyü olmak üzere, üç ücra köyde, Mançu Tunguzcası konuşan, hepsi de elli yaşın üzerinde yirmi civarında kişinin olduğunu, Bradley, 2007 yılında kaydetmiştir. Janhunen ise Bradley'den on yıl evvel, 1997 yılında bu yerleşim yerlerine ilaveten yine Çiçikar şehrinin Taylay ilçesine bağlı Daşing köyünü de zikrederek daha ayrıntılı bir konuşurlar listesi vermiştir. Janhunen, Sici ve Davujia köylerinde, yaşlı nesil arasında, Mançu Tunguzcasını, her bir köyde dört beş konuşanın ve ilaveten birkaç anlayanın olduğunu ifade etmiştir. Sanciazi köyünde ise aralarında hiç çocuk olmayan elli civarında Mançu Tunguzcası konuşurunun olduğunu kaydetmiştir. Taylay ilçesinde de tamamı altmış yaşın üzerinde az miktarda konuşurun olduğunu eklemiştir. Koo vd. ise Janhunen'den üç yıl önce, 1994 yılında, tamamı 65 yaşın üzerinde Mançu Tunguzcası 50 konuşuru kaldığını ve bunların Fuyü ilçesine bağlı Sanciazi köyünde, Heyhe şehrine bağlı Lançuy, Vuciazi ve Kalun köylerinde, Tayhay ilçesine bağlı Yibuçi köyü, Sunvu ilçesine bağlı Sicitun köyünde yaşadıklarını ifade etmiştir. Mançu Tunguzcasının yazı dilini okuyup

¹⁴⁰ Miller, "The Original Geographic Distribution of the Tungus Languages", 288; Tsumagari, "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic", 178-197, 180; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 38.

anlayabilenlerin ise tahminen 1.000 civarında olduklarını eklemiştir. Zhu vd. ise 2018 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda, Mançu Tunguzcasının doğal konuşucularının sadece on kişi olduğunu ifade etmişlerdir. Ramsey ise bütün Mançu Tunguzlarının anadilinin Çince olduğunu ve Mançu Tunguzcasını bilenlerin dahi bu dili Çinli şivesi ile konuştuklarını ileri sürmektedir¹⁴¹. Görüldüğü üzere, Mançu Tunguzcasının konuşurları hakkında verilen bilgilerde büyük bir tutarsızlık mevcuttur. Bu durum, bilgilerin çok da sağlıklı olmadığı anlamına gelmektedir. Mançu Tunguzcasının durumu sunulan bu verilerden daha iyi de olabilir, daha kötü de olabilir. Ancak hâlâ konuşulduğu yerlerin bu sayılanlardan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Zira Janhunene, bilhassa Heyhe civarında, dağınık hâlde yaşayan kayıt altına alınmamış Mançu Tunguzcası konuşurlarının olduğunu ifade etmektedir.

Mançu Tunguzcasının bugünkü durumunun ve Mançu Tunguzlarının büyük oranda Han Çinlileri arasında erimelerinin sebebinin Mançu Çing yöneticilerinin zaman içerisinde Mançu Tunguzlarının dili ve kültürü karşısında takındıkları tavır değişikliği ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Çing hanedanının ilk yıllarında, Çing yönetimi Han Çinlisi memurların Mançu Tunguzcasını öğrenip resmî işlerde kullanmalarını zorunlu tutmuştur. Mançu Tunguzcası, bir devlet dili olmasının bütün ayrıcalıklarını tecrübe etmiştir. Hanedan üyeleri arasında iletişim, sarayda ibadet, siyasi iletişim, ordu ve asilzadelere hitap, gizli siyasi ve askerî muhabere için hep Mançu Tunguzcası kullanılmıştır. Bu yıllarda Mançu Tunguzlarının büyük çoğunluğu tek dilli olduğu gibi, Moğollar ve Han Çinlileri arasında Mançu Tunguzcası konuşma da yaygın bir durumdu. 1700'lü yıllarda ise Çing yönetimi, Mançu Tunguzlarının dillerini ve kültürlerini koruyabilmeleri için önlemler almaya başlamak zorunda kalmıştır. Mançu Tunguzlarının kendilerini Mançu Tunguzcası ifade etmeleri, Moğolların Moğolca, Çinlilerin de Çince ifade etmeleri zorunluluğu getirildi. Birçok Mançu Tunguzcası veya Çince-Mançu Tunguzcası iki dilli ders kitabı hazırlandı. Art arda Mançu Tunguzcası-Çince sözlükler hazırlandı. Bilhassa Kangşi (h. 1661-1722) ve Çianlong (h. 1735-1796)'un hükümdarlıkları devrinde, Mançu Tunguzcasının geliştirilmesi teşvik edildi. Ancak bu çabalar, Mançu Tunguzcasının bir konuşma dili olarak kullanımdan düşmesini önleyemedi. Gündelik hayatta,

¹⁴¹ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 149; Ramsey, *The Languages of China*, 216-217; John H. Koo, Liu Jingxian, Zhao Aping, Wu Baozhu ve Kwon Oh-Sun, "On Plural Formation in Manchu", *Central Asiatic Journal* 38/2 (1994), 180; Janhunene, "The Languages of Manchuria in Today's China", 127; Bradley, "East and Southeast Asia", 419; Zhenhua Zhu, Homgyang Zhang, Jianjun Zhao, Xiaoyi Guo, Zengxiang Zhang, Yanling Ding ve Tao Xiong, "Using Toponyms to Analyze the Endangered Mancu Language in Northeast China", *Sustainability* 10/2 (2018), 1.

Mançu Tunguzları ve Moğollar, hem zorunluluk hem de rahatlık sebebiyle Çince öğrendiler. 1800'lü yıllara gelindiğinde, Çing yönetimi imparatorluk sarayına ait Mançu Tunguzcası belgeleri, memurlar için Çinceye tercüme etmek zorunda kalmıştır. Zira Mançu Tunguzlarının büyük çoğunluğu dillerini ve kültürlerini kaybetmişlerdi. Aslında bu durum kaçınılmaz bir sonuçtu. Zira Çin'in fethinden sonra, Mançu Tunguzcası köklü bir medeniyete sahip bir devletin resmî dili hâline geldi. Ancak Mançu Tunguzcası, özü itibarıyla avcı ve savaşçı bir topluluğun dili idi ve devlet yönetimi için gerekli bürokratik, idari ve ilmî terimler dizgesinden yoksundu. Bundan dolayı, Mançu Tunguzcasının bu alanlarda daha gelişmiş bir dil olan Çincenin etkisi altında girmesi tabii bir netice olmuştur. Mançu Tunguzcasının Çince karşısında gerilemesinin bir diğer sebebi, gündelik hayat ile ilgili bir durumdu. Mançu Tunguzları, Çinliler ile sadece devlet yönetimi ile ilgili konularda değil, gündelik hayatta da muhatap olmak zorunda idiler ve iki topluluğun nüfusu arasındaki orantısızlık, tabii olarak Çincenin Mançu Tunguzcasını etkisi altına alması neticesini doğurmuştur. Aslında daha en baştan, bu Çinleşme tehlikesi, Mançu Çing yöneticilerinin dikkatlerini çekmiştir. Hanedanın ikinci hükümdarı olan Hong Tayci (h. 1626-1643), çöküşün önlenmesi için Mançu Tunguzcasının saf tutulması gerektiğini vurgulamıştır¹⁴². Mançu Tunguzcasının şehirlerde bu sürecin sonucunda bir konuşma dili olarak ortadan kalkması anlaşılır bir durumdur. Ancak bilhassa Mançurya'daki kırlık kesimin bu durumdan etkilenmemiş olması gerekirdi. Mançu Tunguzcasının kırlık Mançurya'da da konuşma dili olarak varlığını büyük oranda kaybetmesinin sebebinin yine Mançu Çing hanedanının yürüttüğü siyaset olduğu anlaşılmaktadır. Zira Mançu Çing hanedanı, Mançurya'da kendi hâkimiyetinin son zamanlarına kadar Mançu Tunguzcası konuşan taşranın toprak bütünlüğünü korumadı, dolayısıyla kuzeydoğuda bir Mançu Tunguzu vatani muhafaza etme teşebbüslerinde de başarılı olamadı¹⁴³.

¹⁴² Pamela Kyle Crossley, *Orphan Warriors: Three Manchu Generations and the End of the Çing World*, Princeton University Press Princeton, 1990, 28; Pamela Kyle Crossley ve Evelyn S. Rawski, "A Profile of The Manchu Language in Ch'ing History", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 53/1 (1993), 63, 80; Giovanni Stary, "Disappearance and Survival of a Dominant Nation: the Manchu", *The East and the Meaning of History, 1992 Rome (Studi Orientali –Roma- 13)*, (Bardi, Roma, 1994), 470; Gorelova, *Manchu Grammar*, 27-28; Minglang Zhou, *Multilingualism in China*, Mouton de Gruyter, Berlin ve New York, 2003, 7; Jerry Norman, "Manchus and Their Language", *Journal of the American Oriental Society* 123/3 (2003), 486.

¹⁴³ Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 126; Xiaowei Zheng, "Sinicization vs. Manchuness: The Success of Manchu Rule", *UCSD Modern Chinese History* (01.05.2010). <https://ucsdmodernchinesehistory.wordpress.com/2010/05/01/1039/>. (Erişim Tarihi: 08.05.2020).

Mançu Tunguzcası yazı dili, 16. yüzyılın sonunda, Nurhaci'yi destekleyen oymakların konuştuğu ağız üzerine inşa edildi ve daha sonra bu ağız Mançu Tunguzcasının Güney ağızı hâline geldi. Mançu Tunguzcası için bir ölçünlü dil ortaya çıkarmak, Çing hanedanı tarafından, en başından itibaren en çok ehemmiyet verilen meselelerden biri oldu ve hemen bir Mançu Tunguzcası yazı sistemi oluşturuldu. Nurhaci'nin hâkimiyetinin ilk yıllarında, yazı dili olarak Moğolca ve *tung-ven* denilen hususi bir Çin yazı şekli kullanılmakta idi. 1599 yılında, Nurhaci'nin emri ile Erdeni ve Gagay isimli iki devlet adamı, Moğol alfabesini Mançu Tunguzcasına uyarladılar. İki yıl sonra ise bir diğer saygın devlet adamı olan Dahay, bu alfabeyi Mançu Tunguzcasına göre yeniden tanzim etti. Dahay 1632 yılında bu alfabeyi son bir kez daha düzenlemiştir. Böylece Mançu Tunguzcası, Tunguz lehçeleri içerisinde kendi alfabesi olan tek lehçe olmuştur¹⁴⁴.

Devlet yönetiminde Mançu Tunguzcasının rolünü tamamen Çinceye teslim etmiş olması ve konuşma dili olarak da Çince karşısında oldukça fazla zemin kaybetmiş olmasına rağmen, Mançu Tunguzlarının halk kesimi arasında varlığını daha uzun süre devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Sıradan insanlar arasında, 1911 yılında gerçekleşen Şinhay İhtilali'ne kadar Mançu Tunguzcası – Çince iki dillilik devam etti. Ancak Çing hanedanının devrilmesini müteakip, Çinliler arasında ortaya çıkan güçlü Mançu karşıtlığı neticesinde, Mançu Tunguzları, Çince isimler ve soyadları olarak kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu da Mançu Tunguzcası ve Mançu Tunguzlarının kültürü için öldürücü bir darbe olmuştur. Mançu Tunguzlarının kimliklerinin Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak yeniden görünür hâle gelmesi, ancak 1952 yılında Mançu Tunguzlarının azınlık olarak tanınması ile mümkün olmuştur. Burada şunu da ifade etmek gerekir. Japonya güdümündeki Mançukuo "Mançurya Devleti" (1932-1945) dönemi, Mançu Tunguzlarının dil ve kültürünün devletin hâkim unsuru olması konusunda ikinci bir fırsat olmuştur¹⁴⁵.

Mançu Tunguzcasının bugün kendisi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olmakla birlikte, bir imparatorluk dili olarak etkin olduğu eski günlerin

¹⁴⁴ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 150; Crossley, *Orphan Warriors: Three Manchu Generations and the End of the Çing World*, 27; Gorelova, *Manchu Grammar*, 27; Norman, "Manchus and Their Language", 485; Crossley ve Rawski, "A Profile of The Manchu Language in Ch'ing History", 66.

¹⁴⁵ Stary, "Disappearance and Survival of a Dominant Nation: the Manchu", 473-474; Gorelova, *Manchu Grammar*, 28; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 45; Troy D. Smith, "Manchu", *Native Peoples of the World. An Encyclopedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues*, Haz. Steven Danver (Londra ve New York, Routledge Taylor and Francis Group, 2013), 219.

izlerini, Kuzeydoğu Çin'in yer isimlerinde hâlâ görmek mümkündür. Her şeyden evvel bölgenin tarihî adı “Mançurya”dır. Bu da kolayca anlaşılabilirliğine üzere, “Mançu ülkesi” demektir. Mesela hem bir eyaletin hem de söz konusu eyaletin ikinci büyük şehrinin adı olan Cilin, Mançu Tunguzcasında “nehir ötesi” demektir. Bunun sebebi şehrin Sungari Nehri'nin kıyısında olmasıdır¹⁴⁶. Bölgede her seviyeden pek çok yerleşim yerinde, Mançu Tunguzcasının izlerini bulmak mümkündür.

Mançu Tunguzcası yazı dili oluşturulmadan evvel, Mançu Tunguz boylarına ve oymaklarına koşturularak Mançu Tunguzcasının pek çok ağzının ve ağızcığının olduğuna şüphe yok. Mançu Tunguzcası yazı dili, en geç 16. yüzyılın sonunda, Nurhaci'yi destekleyen boyların konuştuğu ağız olan Güney ağızı temel alınarak oluşturuldu. Daha sonra, yukarıda ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulduğu üzere, Güney ağızını konuşan Mançu Tunguzları, dillerini kaybettiler. Günümüzde Güney ağızı sadece edebî metinler üzerinden incelenebilmektedir. Mançu Tunguz konuşma dili, ancak Çin yönetimi tarafından resmen ayrı bir milliyet olarak tanınmış olan Sibe Mançu Tunguzlarının konuştuğu ağız ile temsil edilmektedir¹⁴⁷.

Mançu Tunguzcası, yukarıda da bahsedildiği üzere, Moğollar ve Çinliler gibi kalabalık ve siyasi olarak güçlü halklar dâhil, Dağur Moğolları, Oroçen Tunguzları, Solon Tunguzları, Kilen Tunguzları ve Kyakala Tunguzları gibi pek çok topluluğun ikinci dili hâline gelmiştir. Bu halklar Mançu Tunguzcasını sadece bir konuşma dili olarak değil, yazı dili olarak da kullanmışlardır. Mançu Tunguzcasının bu halkların bazıları üzerindeki etkisi oldukça yoğun olmuştur. Mesela Kyakala Tunguzlarının adillerinin yerini almıştır. Yine Dağur Moğolları üzerinde Mançu Tunguzcasının etkisi o kadar güçlü olmuştur ki günümüzde Dağur Moğolcası bünyesinde bir Mançu Tunguzcası üst katman barındırmaktadır¹⁴⁸.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, 1960'lı yıllardan itibaren Mançu Tunguzlarının dil ve kültüründe bir yenilenme veya dirilme gözlemlenmiş, Mançu Tunguzu kökenli insanlar arasında, kültürel miraslarını kurtarmak için bir hareket başlamıştır. Muhtelif Mançu Tunguzu yerleşim yerlerinde, Mançu Tunguzcası kursları kurulmuştur. Aynı şekilde, Çin üniversitelerinde de Mançu Tunguzcası öğretim çabalarında bir artış görülmektedir. Bu

¹⁴⁶ Zhu vd., “Using Toponyms to Analyze the Endangered Mancu Language in Northeast China”, 1.

¹⁴⁷ J. A. Norman, “A Sketch of Sibe Morphology”, *Central Asiatic Journal* 18/3 (1974), 159; Gorelova, *Manchu Grammar*, 30-31; Norman, “Manchus and Their Language”, 485.

¹⁴⁸ Janhunen, “Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria”, 828.

durum, bütün Tunguzlar arasındaki dil bakımından en büyük yeniden dirilme sonucunu doğurabilir. Zira 10.000.000'lük nüfusa sahip Mançu Tunguzları arasında %1'lik oranda bir başarı elde edilse bile, bu 100.000 insan demektir. Mançu Tunguzu araştırmaları üzerine pek çok ilmî yayın üretilmiştir. Bazı ilçelerde, resmî binaların üzerindeki yazılar, flamalar ve tabelalar Mançu Tunguzcası-Çince olmak üzere, iki dillidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde, tamamen Mançu Tunguzu tarihi, dili ve kültürü alanlarında yayın yapan üç bilimlik dergi bulunmaktadır. Bunlar; Harbin'de çıkan *Manyu Yanjiu* 'Mançu Dil Araştırmaları', Şenyang'da çıkan *Manzu Yanjiu* 'Mançu Araştırmaları' ve Dandong'da çıkan *Manzu Venşüe* 'Mançu Edebiyatı'dır. Tayvan'ın başkenti Taipei'de bulunan Mançu Araştırmaları Enstitüsü de 1992 yılında beridir Mançu Tunguzlarına has bir seri yayımlamaktadır. Taipei Mançu Derneği de *Manzu Venhua* 'Mançu Kültürü' adlı bir dergi yayımlamaktadır. Mançu Tunguzu Şamanizm'inde de bir dirilme gözlemlenmektedir. Mançu Tunguzu kökenli insanların Şamanizm'e ilgi göstermeleri, en az dile gösterdikleri ilgi kadar ehemmiyetlidir. Zira Şamanizm, büyük çoğunluğunun anadili Çince olmuş Mançu Tunguzlarını, Çinlilerden ayıran en önemli amillerden biri hâline gelmiştir.¹⁴⁹

Nurhaci'nin emri ile oluşturulmuş yazı dili ile meydana getirilen Mançu Tunguzlarının edebiyatı, oldukça fazla esere sahip olmakla birlikte, bu edebiyat tür bakımından çok zengin değildir. Eserlerin büyük çoğunluğunu ya tarihler veya diğer resmî yazışmalar ya da Çince den tercüme edilmişlerdir. Moğolların aksine, Mançu Tunguzları kendi edebî eserlerini geliştirememişlerdir. İlk tercüme, siyasi ve askerî eserler teşkil etmiştir. Dahay, 1630 yılında Mengzi'nin çalışmalarını tercüme etmeye başlarken başkaları da pek çok Konfüçyüsçü klasik felsefi eseri, Çince den Mançu Tunguzcasına tercüme etmişlerdir. 17. ve 18. yüzyıllarda, sayısız tarihî, dinî, ilmî ve edebî eser, Çince den Mançu Tunguzcasına çevrilmiştir. Ancak *Tongki fuka sindaha hergen i dangse* adlı, 1607-1637 yılları arasında kapsayan erken Mançu Tunguzcası vakayinameler, *Nişan saman i bithe* adlı destansı hikâye ve Tulişen'in 1712-1715 yılları arasında İdil Kalmuk Moğollarına gerçekleştirdiği seyahatin kayıtları zikredilmesi gereken önemli eserlerdir. Edebî, felsefi ve ilmî eserlerin azlığına veya yokluğuna rağmen, Mançu Tunguzcası yazılmış çok fazla resmî belge bulunmaktadır. Sadece Pekin'deki Bir Numaralı Tarihî Arşiv'de, bir buçuk milyondan fazla Mançu Tunguzcası belge bulunduğu kaydedilmektedir. Mançurya, İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan'daki

¹⁴⁹ Gorelova, *Manchu Grammar*, 29; Smith, "Manchu", 219; Janhunnen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 52-53.

arşiv ve kütüphanelerde de kayda değer Mançu Tunguzcası belge koleksiyonları bulunmaktadır¹⁵⁰.

20. yüzyılda da birtakım önemli Mançu Tunguzu edebiyatçılar yetişmiştir. Ancak bunların tamamı eserlerini Çince vermişlerdir. Lav Şe müstear adıyla meşhur olan Shu Çingçun, Tong Şiren, Şav Çangçing ve Vang Cıanan bunların bazılarıdır¹⁵¹.

2.2.4.1. Sibe Mançu Tunguzcası

Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmî olarak tanınan Tunguz milliyetlerinden biri de Sibe Mançu Tunguzlarıdır. Aslen Mançu Tunguzlarının bir kabilesi olan Sibe Mançu Tunguzları, kendilerine *Şive* demektedirler ve Sibe (Çin. *Şibo*, Uyg. *Şibe*) adı altında Mançu Tunguzlarından farklı bir milliyet olarak sınıflandırılmaktadırlar. Bu ayırımın dil bakımından hiçbir gerekçesi yoktur. Zira her iki topluluğun da dili Mançu Tunguzcasıdır¹⁵².

Sibe Mançu Tunguzlarının nüfusunun 1959-1982 yılları arasında bir buçuk kattan fazla, 1982-2000 yılları arasında ise neredeyse iki buçuk kat arttığı görülmektedir. 1959 yılında 57.000 kişi olan Sibe Mançu Tunguzu nüfusu, 1982 yılında 83.629 kişi, 1990 yılında 172.847 kişi, 2000 yılında 188.824 kişi ve 2010 yılında da 190.481 kişi olmuştur. Sibe Mançu Tunguzlarının çoğu hâlâ kuzeydoğudaki anavatanlarında yaşamaktadır. %30 kadarı ise Doğu Türkistan'da yaşamaktadır. Ancak Doğu Türkistan'daki Sibe Mançu Tunguzu nüfusunun seyrinin umumi nüfusa koşut seyretmediği görülmektedir. 1983 yılında 27.364 olan Doğu Türkistan'daki Sibe Mançu Tunguzu nüfusu, 1990 yılında 35.000 kişiye yükselmiş, ancak 2000 yılında 34.566 kişiye düşmüş ve 2010 yılında da 34.399 kişiye gerilemiştir. Doğu Türkistan'da yaşayanların yarıya yakını Çapçal Muhtar Sibe İlçesi'ndedir. Sibe Mançu Tunguzlarının Doğu Türkistan'da dikkate değer bir nüfusla temsil edildikleri bir diğer yer Bortala Muhtar Moğol İli'dir. Geriye kalanı İli Muhtar Kazak İli'nin Korgas (Huoçeng), Tokkuztara (Gongliu) ve Çöçek (Taçeng) ilçelerinde yaşamaktadırlar. Kuzeydoğudaki (Çin. *Dongbey*) Sibe Mançu Tunguzları; Liavning eyaletinde başkent Şenyang (Man. *Mukden*, esk. Fengtian), Tieling (esk. T'ieh-ling) ilinin Kayyuan ilçesi, Cinjov (esk. Çinçov) ilinin Yişian, Beyjen ilçeleri, Şenyang ilinin Şinmin ilçesi, Dandong (esk. Antung) ilinin Fençeng ilçesi; Heilongciang eyaletinde Çiçikar (Man. *Tsitsikar*,

¹⁵⁰ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 150; Ramsey, *The Languages of China*, 217; Gorelova, *Manchu Grammar*, 27; Norman, "Manchus and Their Language", 485-486.

¹⁵¹ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 150-52.

¹⁵² Ramsey, *The Languages of China*, 215; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 127; Janhunen, "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia", 41.

esk. Ch'i-ch'i-ha-erh) ilinin Fuyü ilçesi; Cilin eyaletinin Songyuan iline bağlı Çian Muhtar Gorlos Moğol İlçesi (esk. Gorlos Sancağı) gibi yerlerde yaşamaktadırlar¹⁵³.

Sibe Mançu Tunguzları, dağınık şekilde yaşamalarını, Mançu Çing hanedanının askerî siyasetine borçludurlar. Sibe Mançu Tunguzları aslen Mançurya'nın orta kesimlerinde, Nonni ve Sungari havzalarında yaşayan atlı savaşçı bir Mançu Tunguzu kabilesi idiler. 16. yüzyılda, Nurhaci, Haişi Cürçenlerini boyunduruk altına aldığı zaman, teslim olmayan tek Tunguz öbeği Sibeler olmuştur. Sibe Mançu Tunguzları, ancak Kangşi dönemimde (1662-1723) büyük Mançu Tunguzu birliğine dâhil edilebilmişlerdir. Mançu Tunguzcasının bir ağzını konuşmaları ve kültürel bakımdan diğer Mançu Tunguzları ile aynı olmalarına rağmen, sancak sistemi içerisinde Horçin Moğollarının sancağı altında kalmışlardır. Sibe Mançu Tunguzlarının birlikte yaşamalarını askerî bir tehdit olarak algılayan Mançu Çing yönetimi, 1692 yılında onları, Çiçikar, Bedune ve Girin Ula olmak üzere, üç sancağa dağıtmıştır. On yıl kadar sonra, 1700 yılı civarında, Sibe Mançu Tunguzu askerleri, Pekin ve Mukden dâhil Kuzey Çin'deki pek çok yere gönderildiler. Sibe Mançu Tunguzlarının ikinci yeniden yerleştirilmeleri, yarım asır kadar sonra, 1764 yılında, İmparator Çianglong (1736-1795) zamanında gerçekleşti. Mukden'de bulunan Sibe Mançu Tunguzu birlikleri, aileleri ile birlikte, toplu bir şekilde Doğu Türkistan'a gönderildiler¹⁵⁴.

2010 yılında 190.481 olan Sibe Mancu Tunguz nüfusunun 132.431'i Liavning eyaletinde yaşamakta idi. Bu nüfus, Mançu Tunguzu nüfusunun geriye kalanının büyük çoğunluğu gibi Mançu Tunguzcasını çoktan unutmıştır. 1764 yılında, Mançu Çing hanedanı tarafından Doğu Türkistan'a gönderilen Mançu Tunguzu askerlerinin ahfadı olan nüfus ise Mançu Tunguzcasının hususi bir ağzını konuşmayı sürdürmektedir. Bu ağız, aile içinde de konuşulmaya devam etmektedir ve bilhassa kırılık kesimde

¹⁵³ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 157; Giovanni Stary, *Epengesänge der Sibe-Mandschurien*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1988, 1; Jan-Olof Svantesson, "Tradition and Reform in China's Minority Languages", *International Journal of Applied Linguistics* 1/1 (1991), 84; Mei W. Lee-Smith, "An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas*, Haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon (New York ve Berlin, Mouton de Gruyter, 1996), 902; Gorelova, *Manchu Grammar*, 31; Guo vd., *Multicultural China. A Statistical Yearbook* (2014), 350, 408; Andreas Hölzl, Zikmundova, Veronika. 2013. *Spoekn Sibe – Morphology of the inflected parts of speech*. Karolinum Press: Prague. 231 pp. (ISBN 978-80-246-2013-6)", *Studies in Language* 38/1 (2014), 210.

¹⁵⁴ Ramsey, *The Languages of China*, 216; Gorelova, *Manchu Grammar*, 35-37; Tatjana A. Pang, "An Introduction to the Literature of the Sibe-People", *Central Asiatic Journal* 38/2 (1994), 188; Norman, "Manchus and Their Language", 487.

konuşurları arasında çocuklar da mevcuttur. Çin'de konuşulan Mançu Tunguzcası ağızlarından en az tehlike altında olanı olan bu ağız, kimilerine göre düşük seviyede de olsa Mançu Tunguzcası ile karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir, ancak klasik Mançu Tunguz yazı dili ile oldukça fazla benzeşmektedir¹⁵⁵.

Konuştukları dil aslında Mançu Tunguzcasının bir ağızı olan Sibe Mançu Tunguzlarının ayrı bir milliyet olarak tanınmaları sebebiyle, yukarıda da ifade edildiği gibi hiçbir dillik gerekçesi bulunmamakla birlikte, dilleri de resmî olarak ayrı bir Tunguz dili olarak kabul edilmektedir. Sibe Mançu Tunguzlarının yaklaşık 20.000 kişisi Sibe Mançu Tunguzcasını konuşabilmektedir ve bunların tamamına yakını Doğu Türkistan'da yaşamaktadır. Bu sayı da umumi Sibe Mançu Tunguz nüfusunun yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. Heilongciang eyaletindeki birkaç köyde de bazı yaşlıların Sibe Mançu Tunguzcası konuşabildiklerine dair kayıtlar mevcuttur. Doğu Türkistan'da yaşayan Sibe Mançu Tunguzlarının dillerini korumaları, yüz elli yıla yakın umumi Mançu Tunguz nüfusundan tecrit edilmiş bir şekilde yaşamış olmalarının bir sonucudur. Umumi Mançu Tunguz nüfusu, Han Çinlileri ile olan çok kesif etkileşimleri sonucunda Çincenin yoğun baskısı altında kalırken Sibe Mançu Tunguzları yerleştirildikleri Doğu Türkistan'da Türkler ve Moğollarla çevrili oldukları için, bu etkileşim ve baskıdan uzak kalarak dillerini ve kültürlerini devam ettirebilmişlerdir¹⁵⁶.

Sibe Mançu Tunguzlarının konuştukları ağız, aslen Heilongciang eyaletinde, Nonni Nehri boyunca konuşulan bir Mançu Tunguzcası ağzından türemiştir. Bu ağız, Mançu Tunguzcasının günümüzde Çiçikar şehrinin kuzeyinde yer alan Sanciazi köyünde konuşulan ağız ile yakındır ve Mançu Tunguzcası yazı dilinin temelini teşkil eden ağızdan oldukça farklı bir ağızdır. Kullandıkları yazı dili ise klasik Mançu Tunguzcası yazı dili ile neredeyse tamamen aynıdır. Yine de Sibe Mançu Tunguzcası, konuşma dili olarak canlı bir dil olması sebebiyle, umumi Mançu Tunguzcasının konuşma dili için, barındırdığı birtakım eskicil unsurlar sebebiyle de Tunguzcanın erken evreleri açısından önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Sibe

¹⁵⁵ Krauss, "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State", 17; Bradley, "East and Southeast Asia", 380, 420; Guo vd., *Multicultural China. A Statistical Yearbook (2014)*, 388.

¹⁵⁶ Stary, *Epengesänge der Sibe-Mandschurien*, 1; Norman, "Manchus and Their Language", 487; ¹⁵⁶ Veronika Zikmundova, *Spoken Sibe – Morphology of the Inflected Parts of Speech*, Karolinum Press, Prag, 2013, 9; Gorelova, *Manchu Grammar*, 31, 38; Hölzl, Zikmundova, Veronika. 2013. *Spoekn Sibe – Morphology of the inflected parts of speech*. Karolinum Press: Prague. 231 pp. (ISBN 978-80-246-2013-6)", 210.

Mançu Tunguzlarının konuştuıkları dil olmasa Mançu Tunguzcasının ölmek üzere olan bir dil olarak tasnif edilmesi gerekir¹⁵⁷.

Çapçal Muhtar Sibe İlçesi, 25 Mart 1954 yılında, eski Ningsi ilçesinin yerine kurulmuştur. İlçe nüfusunun yarıdan azını, Sibe Mançu Tunguzları, geriye kalanını Han Çinlileri ile Kazak ve Uygur Türkleri teşkil etmektedirler. Sibe Mançu Tunguzları, Çince, Uygur Türkçesi ve Kazak Türkçesinin biri veya daha fazlasında iki veya çok dillidirler. Umumi nüfus içerisindeki en küçük etnik grubu teşkil ettikleri Bortala Muhtar Moğol İli'nde de Sibe Mançu Tunguzları, Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Oryat Moğolcası bilmektedirler. Ancak çok az Moğol, Çinli, Kazak veya Uygur Türkü Sibe Mançu Tunguzcası bilmektedir. Bir tek Uygur Türkleri ile Sibe Mançu Tunguzlarının karışık yaşadığı Gulca'nın güneyinde, Uygur Türkleri Sibe Mançu Tunguzcası konuşabilmektedirler. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Sibe Mançu Tunguzcasının yazı dili, konuştuıkları dilden daha çok Mançu Çing hanedanının Klasik Yazılı Mançu Tunguzcasına benzemektedir. Bu sebeple bu yazı dili, konuşulan Sibe Mançu Tunguzcasının gelişmesine pek fazla katkıda bulunmamakta, hatta dil durumunu daha da karmaşık hâle getirmektedir¹⁵⁸.

Daha önce de zikredildiği gibi, Sibe Mançu Tunguzcasında, konuşurlarının farklı milliyetlerle içerisinde buldukları ortakyaşarlık sonucunda, Çince, Moğolca ile Uygur ve Kazak Türkçelerinden pek çok kelime kopyalamıştır. Moğol lehçelerinden bilhassa Horçin Moğolcasının Sibe Mançu Tunguzcası üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Sibe Mançu Tunguzcasının yapı ve kelime hazinesi umumi Mançu Tunguzcası kadar Çince den etkilenmemiştir. Ancak yine de pek çok Çince den kopyalanmış kelime barındırmaktadır ve Çince etkisi son zamanlarda tedricen artmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan bütün diller gibi, Çince den kopyalanmış sosyal yapı ile ilgili kelimeler ve terimler dizgesi barındırmaktadır¹⁵⁹.

¹⁵⁷Norman, "Manchus and Their Language", 487; Ramsey, *The Languages of China*, 216; Janhunen, "The Languages of Manchuria in Today's China", 127; Veronika Zikmundova, *Spoken Sibe – Morphology of the Inflected Parts of Speech*, Karolinum Press, Prag, 2013, 15.

¹⁵⁸ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 157; Lee-Smith, "An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China", 902; Wurm, "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages other than Chinese", 824; Gorelova, *Manchu Grammar*, 31; Tsumagari vd., "Siberia: Tungusic and Palaeosiberian", 391; ; Hölzl, Zikmundova, Veronika. 2013. *Spoken Sibe – Morphology of the inflected parts of speech*. Karolinum Press: Prague. 231 pp. (ISBN 978-80-246-2013-6)", 210;

¹⁵⁹ Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 160; Ramsey, *The Languages of China*, 216; Zikmundova, *Spoken Sibe – Morphology of the Inflected Parts of Speech*, 13.

Sibe Mançu Tunguzları, geçmişten itibaren başka halkların boyunduruğu altında yaşamaları ve bunun neticesi olarak da başka halklarla ortakyaşar durumda bulunmaları sebebiyle, iki dilli eğitim kültürü, eskiden beri hayatlarının bir parçası olmuştur. Sibe Mançu Tunguzları arasında iki dilli eğitimin tarihî gelişimini dört evreye ayırmak mümkündür. Birinci evreyi Sibe Mançu Tunguzlarının Horçin Moğollarına tabi oldukları dönem teşkil etmektedir. Bu evrede, Sibe Mançu Tunguzları, hem Horçin Moğolcası hem de Mançu Tunguzcası öğrenmek durumunda idiler. İkinci evre, Sibe Mançu Tunguzlarının Mançu Çing hanedanı tarafından hâkimiyet altına alınmalarından güneye yerleştirilmelerine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu evrede de Sibe Mançu Tunguzu çocukları, hem Mançu Tunguzcası hem de Moğol yazı dili öğrenmek zorunda kalmışlardır. Üçüncü evre, Sibe Mançu Tunguzlarının Şenyang (Mukden) ve Pekin'de konuşlandırıldıkları dönemdir. Bu dönemde Sibe Mançu Tunguzlarının bir kısmı Moğol sancakları, bir kısmı ise Mançu sancaklarının hükmü altında kalmışlardır. Mançu sancaklarında kalan Sibe Mançu Tunguzlarının çocukları, Mançu Tunguzcasında eğitim alırken Moğol sancaklarındakilerin çocukları, hem Moğolca hem de Mançu Tunguzcası olmak üzere iki dilli eğitim almışlardır. Dördüncü evre ise Sibe Mançu Tunguzlarının batı bölgelerine, yani Doğu Türkistan'a yerleştirilmelerinden 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen süreden oluşmaktadır. Bu evrede Sibe Mançu Tunguzlarının maruz kaldıkları dil eğitimi oldukça karmaşıktır. Bilhassa 1882 yılına kadar, Sibe Mançu Tunguzları, buldukları bölgedeki nüfus yapısına ve siyasi gelişmelere koşut olarak Oyrat Moğolcası, Dağur Moğolcası, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Uygur Türkçesi, hatta Rusça öğrenmek zorunda kalmışlardır. 1882 yılından itibaren, buldukları bölgelere göre, Sibe Mançu Tunguz çocukları ya Mançu Tunguzcası ya da Çince – Mançu Tunguzcası iki dilli eğitim almışlardır¹⁶⁰. Kültür Devrimi'nden önce, Çapçal Muhtar Sibe İlçesi'nde, ilkokulda eğitim dili Sibe Mançu Tunguzcası idi. Günümüzde ise Doğu Türkistan'ın genelinde, çocukların Sibe Mançu Tunguzcasını öğrenebilecekleri sekiz okul bulunmaktadır. İlkokullarda eğitim dili Çince olmakla birlikte, Sibe Mançu Tunguzcası dersleri zorunludur. Sibe Mançu Tunguzcası, günümüzde yükseköğretim kurumlarında da yerini bulmuştur. İli'de bulunan Eğitim Enstitüsü'nde Sibe Dili Bölümü mevcuttur. Çapçal'da ise Sibe Dili Eğitim Enstitüsü

¹⁶⁰ Paula Haas, "Zur Geschichte des zweisprachigen Schulunterrichts bei den Sibe in Xinjiang", *Central Asiatic Journal* 50/1 (2006), 35-55.

bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarında Sibe Mançu Tunguzcası öğretmenleri yetiştirilmektedir¹⁶¹.

Sibe Mançu Tunguzları, oldukça yüksek oranda okuryazar bir topluluk olmaları sebebiyle Mançu Tunguzlarının yazı geleneğini canlı tutmuşlar ve 16. yüzyılda Mançu Tunguzcası için Moğolcadan alınmış olan alfabeyi kullanmaya devam etmişlerdir. Mançu Tunguzlarının tercüme geleneğini devam ettirmişler ve zamanla şiir, hikâye, roman, gazetecilik, tarih yazımı başta olmak üzere pek çok türü içeren verimli bir millî edebiyat meydana getirmişlerdir. Çağdaş Sibe Mançu Tunguzu yazarları, eserlerini Çince veya Mançu Tunguzcası ile vermektedirler. Kültür Devrimi'ne kadar, Sibe Mançu Tunguzcası ile 200 civarında eser yayımlanmıştır. Bilhassa 1953 yılında Urumçi'de kurulan Halk Yayınevinde pek çok eser ve belge yayımlanmıştır. 1966 yılından 1983 yılına kadar çok az sayıda Sibe Mançu Tunguzlarının dilinde eser yayımlanmıştır. Ancak bir tek 1946 yılında Gulca'da (Çin. *Yining*, esk. Ningyuan) çıkmaya başlayan *İçe Banjin* 'Yeni Hayat' isimli gazete, 1966 yılından sonra çıkmaya devam etmiştir. 1954 yılında Çapçal Muhtar Sibe İlçesi kurulunca, bu gazete Çapçal'a nakledilmiş ve mahallî parti meclisinin yayın organı hâline gelmiştir. 1972 yılında da adı *Çapçal Serkin* 'Çapçal Gazetesi' olarak değiştirilmiştir. Halk Yayınevi, 1980'li yıllarda yeniden büyük bir hız ile yayım hayatına başlamıştır. Kendisi de bir Sibe Mançu Tunguzu olan Jin Ning isimli bilim adamı, hazırladığı katalogda 1954-1989 yılları arasında, Sibe Mançu Tunguzcası ile 285 eser yayımlandığını tespit etmiştir. 1980 yılında, Çapçal'da, Sibe Mançu Tunguzcasının geliştirilmesi için "Sibe Dili Cemiyeti" kurulmuştur¹⁶².

Sibe Mançu Tunguzcasının konuşma dilinin yaşatılması çok önemli bir meseledir. Zira bu konuşma dili sadece Sibe Mançu Tunguzları için değil, umumi Mançu Tunguzları için de oldukça büyük ehemmiyet arz etmektedir. Zira Mançu Tunguzcasının bir konuşma dili olarak yaşatılabilmesi, sadece Doğu Türkistan'daki Sibe Mançu Tunguzlarının konuşma dilini devam ettirmesi ile mümkündür. Mançu Tunguzcasının çocuklara aktarıldığı tek yer, Doğu Türkistan'dır. Eğer Mançu Tunguzcasının bir konuşma dili olarak umumi Mançu Tunguzu nüfusu içerisinde diriltilmesi isteniyorsa okul öncesi Mançu Tunguzcası öğretmenlerinin getirtilebileceği tek yer, Doğu Türkistan'dır.

¹⁶¹ Gorelova, *Manchu Grammar*, 38-39.

¹⁶² Schwarz, *The Minorities of Northern China. A Survey*, 164; Svantesson, "Tradition and Reform in China's Minority Languages", 73; Norman, "Manchus and Their Language", 487; Jin Ning, *A Catalogue of Sibe-Manchu Publications (1954-1989)*, Haz. G. Stary (Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1989), v-vi; Pang, "An Introduction to the Literature of the Sibe-People", 189; Gorelova, *Manchu Grammar*, 39.

Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Tunguz lehçelerinin durumunun oldukça karışık bir manzara arz ettiğine şahit olunmaktadır. Umumi olarak Tunguz lehçelerinin tasnif edilmesinde, Tunguzluk bilimciler ve Altayistler arasında zaten bir fikir birliği mevcut değil. Hatta bazı bilim adamları, Tunguz lehçelerinin sınıflandırılmasının mümkün olmadığı fikrindedir. Bu karmaşanın ana sebebinin yapay lehçeler hatta diller oluşturma çabasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu karışık duruma, bir de Çin Halk Cumhuriyeti'nin dillik ve kavmî gerçeklerden uzak milliyetler ve diller siyaseti eklenince, ortaya içinden çıkılması neredeyse imkânsız bir vaziyet çıkmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, beş Tunguz öbeği ayrı milliyetler olarak resmen tanınmaktadır. Bunlar; Oroçen, Evenk, Heje, Mançu ve Sibe milliyetleridir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, resmî olarak tanınan bu Tunguz milliyetlerinin hiçbir dillik temeli bulunmamaktadır. Evenk adı altında, Solon Tunguzları, Hamnigan Tunguzları ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları tek bir milliyet olarak sınıflandırılmaktadırlar. Oysa Solon Tunguzlarının konuştuğu lehçe, diğer ikisinin konuştuğu lehçelerden tamamen başka bir Tunguz lehçesidir. Buna mukabil, konuştuğu lehçe, Hamnigan ve Mançurya Rengeyiği Tunguzlarının konuştuğu lehçeler ile oldukça benzeşen Oroçen Tunguzları, ayrı bir milliyet olarak tanınmaktadır. Heje adı altında tanınan Tunguz milliyeti de en az Evenk kimliği kadar, dil bakımından sorunludur. Bu isim altında, Rusya Federasyonu'nda konuşulan iki ayrı Tunguz lehçesinin Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki uzantılarını konuşan Nanay ve Kilen Tunguzları, tek milliyet olarak tasnif edilmiştir. Sibe Mançu Tunguzları da aslında Mançu Tunguzlarının bir kabilesi olmaları ve Mançu Tunguzcasının bir ağzını konuşmalarına rağmen, resmen Sibe ve Mançu adı altında iki ayrı milliyet ve dil tanınmaktadır. İşin ilginç tarafı Sibe Tunguzları, yazı dili olarak hâlâ Klasik Yazılı Mançu Tunguzcasını, yani Mançu Tunguzları ile aynı dili kullanmaktadırlar.

Evenk kimliği adı altında tasnif edilen üç Tunguz öbeği olan Solon Tunguzları, Hamnigan Tunguzları ve Mançurya Rengeyiği Tunguzları, dillik durumları bakımından da birbirlerinden farklı vaziyettedirler. Solon Tunguzları, dünyadaki bütün Tunguz toplulukları içerisinde, gelecekte dilini devam ettirme ihtimali olan iki Tunguz topluluğundan biri kabul edilmektedirler. Bilhassa İç Moğolistan'daki Hülün Buir aймаğında yer alan Muhtar Evenk Sancağı'nda meskûn Solon Tunguzları, dil bakımından oldukça diri durumdadırlar. Hamnigan Tunguzları, iki dilli bir topluluktur.

Nüfuslarının bir kısmı sadece Hamnigan Moğolcası denilen hususi bir Moğol lehçesi konuşmaktadır. Diğer kısmı ise, Hamnigan Moğolcası ve Evenk Tunguzcasını çocukluktan itibaren aynı anda öğrenmektedir. Ancak Hamniganlar resmen ve aslen Evenk Tunguzu olmalarına rağmen, topluluğun kendi içindeki iletişim dili Hamnigan Moğolcasıdır. Evenk Tunguzcası sadece ev içinde kullanılmaktadır. Mançurya Rengeyiği Tunguzları, dil bakımından Solon ve Hamnigan Tunguzlarına nazaran, oldukça kötü durumdadırlar. Bu Evenk Tunguzu topluluğu, anadilini hızla kaybetmekte ve Çince konuşan bir topluluk hâline gelmektedir. Üzerinde çalışma yapılmadığı için de dillerinin mahiyeti hakkında pek fazla bilgi mevcut değil.

Oroçen Tunguzları, muhtar bir ilçeye sahip olmalarına rağmen, anadili kullanımı bakımından çok iç açıcı bir durumda değildirler ve Oroçen Tunguzcası tehlike altındadır. Bir taraftan Dağur Moğolları ve Dağur Moğolcasının bir taraftan da Han Çinlilerinin ve Çincenin yoğun baskısı altındadırlar. Kendi muhtar ilçelerinde bile diğer toplulukların arasında dağınık bir şekilde yaşamaları sebebiyle, Oroçen Tunguzcasını konuşma oranı oldukça düşüktür. Ancak Heilongciang eyaletinde, demiryolu ulaşımı olmadığı için, Han Çinlileri başta olmak üzere, diğer milliyetlerin etkisinden uzak yaşayan bir Oroçen Tunguzu öbeği, dil bakımından oldukça diri vaziyettedir ve bu köyde Oroçen Tunguzcası çocuklar arasında da konuşulmaktadır.

Resmî olarak Heje kimliği altında tasnif edilen Nanay ve Kilen Tunguzlarının dil durumu da oldukça olumsuz bir manzara arz etmektedir. Nanay Tunguzcasını, tamamı yaşlılardan oluşan yirmi civarında kişinin konuşabildiği tahmin edilmektedir. Nüfusun geriye kalanı Çince konuşmaktadır. Kilen Tunguzcası, Nanay Tunguzcasına göre daha kötü bir durumdadır. Kilen Tunguzlarının tamamı, birinci dil olarak Çince öğrenmektedirler. Sadece çok yaşlı nüfus arasında konuşmalarında bazı Tunguzca kelimeler kullanan şahıslar mevcuttur. Daha önce bu Tunguz öbeği ile birlikte anılan bir diğer Tunguz topluluğu olan Kyakala Tunguzları, dillerini çoktan kaybetmişlerdir. Önce Kyakala (Udehe) Tunguzcası yerine Mançu Tunguzcası konuşmaya başlamışlar, sonra da Mançu Tunguzlarının büyük çoğunluğu gibi Çince konuşan bir topluluk hâline gelmişlerdir. Zaten günümüzde Mançu Tunguzlarının bir alt kolu olarak kabul edilmektedirler. Çin'de yaşayan Tunguz toplulukları içerisinde, dil bakımından en kötü durumda olan öbek, Heje Tunguzlarıdır denilebilir.

Geçmişte devlet dili olan ve günümüzde hâlâ bir yazı diline sahip olan Mançu Tunguzcası, bir konuşma dili olarak yok olmak üzeredir denilebilir.

Üstelik Mançu Tunguzları, on milyonluk nüfusları ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin ikinci büyük azınlık milliyeti durumundadırlar ve Mançu Tunguzcası kendi alfabesi olan tek Tunguz lehçesidir. Şehirlerde, daha 18. yüzyılda, Mançu Çing hanedanı devrinde, hem de devlet dili olduğu bir dönemde, bir konuşma dili olarak Çince karşısında zemin kaybetmeye başlayan Mançu Tunguzcasının Mançurya'nın kırlık ücra bölgelerinde konuşma dili olarak varlığını daha uzun süre devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise Heilongciang eyaletinin bazı köylerinde, sayıları elli civarında olduğu tahmin edilen birtakım yaşlılar tarafından konuşulmaktadır. Ancak günümüzde Mançu Tunguzlarının dil ve kültürüne bir merak olduğu görülmektedir ve bu da Mançu Tunguzcasının şu an içerisinde bulunduğu yok olma tehlikesine karşın, geleceği açısından umut vericidir.

Gerçekte Mançu Tunguzlarının bir kabilesi olan ancak resmen ayrı bir milliyet olarak tanınan Sibe Mançu Tunguzları, Solon Tunguzları ile birlikte, yeryüzünde dil bakımından geleceği en sağlam iki Tunguz öbeğinden birini teşkil etmektedirler. Nüfuslarının büyük çoğunluğunun yaşadığı Mançurya'da, umumi Mançu Tunguzu nüfusu gibi, dillerini büyük oranda unutmuş durumdadırlar. Ancak 18. yüzyılda Mançu Çing hanedanı tarafından yerleştirildikleri ve günümüzde bir de muhtar ilçeye sahip oldukları Doğu Türkistan'da, Sibe Mançu Tunguzları dil bakımından oldukça iyi durumdadırlar. Hatta bu durum, umumi Mançu Tunguzu nüfusunun dil geleceği bakımından ümit verici bir vaziyet kabul edilmektedir. Yazı dili olarak hâlâ Klasik Yazılı Mançu Tunguzcasını kullanan Sibe Mançu Tunguzları, konuşma dili olarak da kendi ağızlarını devam ettirmektedirler.

Sonuç olarak dünya yüzünde konuşulduğu her yerde yok olma tehlikesi altında olan Tunguzca, Çin Halk Cumhuriyeti'nde de farklı bir manzara arz etmemektedir. Tunguz öbekleri Çin Halk Cumhuriyeti'nde de anadillerini, büyük oranda, millî dilleri yerine Çince veya başka dillerle değiştirmiş durumdadırlar. Ancak dünyada gelecekte dilini yaşatma ihtimali olduğu düşünülen iki Tunguz topluluğunun her ikisi de Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Bunlardan biri Doğu Türkistan'da yaşayan Sibe Mançu Tunguzları, diğeri ise İç Moğolistan'da yaşayan Solon Tunguzlarıdır.

Kaynakça

- Abdurrazak Peler, Gökçe Yükselen. 2012. "Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillilerin Durumu I: Altay Dilleri – Moğolca." *Turkish Studies For The Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic* 7 (4): 3301-3335.
- Alonso de la Fuente, José Andrés. 2011. "Venjukov's [1858] 1862/1868 Nanai Materials." *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 93: 11-35.
- Atknine, Victor. 1997. "The Evenki Language from the Yenisei to Sakhalin." *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies* 44: 109-121.
- Baek, Sangyub. 2016. "Tungusic from the Perspective of Areal Linguistics: Focusing on the Bikin Dialect of Udihe." Doktora Tezi, Hokkaido Üniversitesi.
- Benzing, Johannes. 1955. "Die tungusischen Sprachen, Versuch einer vergleichenden Grammatik." *Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Akademie der Wissenschaft und der Literatur Mainz* 11: 949-1099.
- Bradley, David. 2007. "East and Southeast Asia." *Encyclopedia of the World's Endangered Languages* içinde, haz. Christopher Moseley, 349-422. Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Bulatova, N. Ya. 1987. *Govori Evenkov Amurskoy Oblasti*. Leningrad: Nauka.
- Comrie, Bernard. 1981. *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge – Londra – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press
- Crossley, Pamela Kyle. 1990. *Orphan Warriors: Three Manchu Generations and the End of the Çing World*. Princeton: Princeton University Press.
- Crossley, Pamela Kyle ve Evelyn S. Rawski. 1993. "A Profile of The Manchu Language in Ch'ing History." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 53/1: 63-102.
- Çernyakov, Z. E. 1935. *Karta rasprostraneniya yazıkov naradov Severa SSSR*. Moskova ve Leningrad: Gosudartvennoe Uçebno – Pedagogičeskoe İzdatel'stvo.
- Demir, Duygu Özge. 2012. "Nanylar ve Nanay Dili Üzerine." *Tehlikedeki Diller Dergisi* 1/1: 135-144.
- Doerfer, Gerhard. 1978. "Classification Problems of Tungus." *Tungusica, Band 1: Beiträge zur nordasiatischen Kulturgeschichte* içinde, haz. G. Doerfer ve M. Weiers, 1-26. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Dongho, Ko ve Yurn Gyudong. 2011. *A Description of Najkhin Nanai*. Seul: Seoul National University Press.

- Dumont, Aurore. 2017. "Declining Evenki 'Identities': Playing with Loyalti in Modern and Contemporary China." *History and Anthropology* 28/4: 515-530.
- Dwyer, Arienne M. 1998. "The Textures of Tongues: Languages and Power in China." *Nationalism and Ethnoregional Identities in China* içinde, haz. William Safran, 68-85. Londra: Frank Cass Publishers.
- Dwyer, Arienne. 2005. "The Minorities of China." *The Encyclopedia of the World's Minorities* içinde, haz. Carl Skutsch, 286-294. New York: Routledge.
- Fraser, Richard. 2010. "Forced Relocation amongst the Reindeer-Evenki of Inner Mongolia." *Inner Asia* 12: 317-345.
- Georg, Stefan. 2004. "Unreclassifying Tungusic." *Proceedings of the First International Conference on Manchu-Tungus Studies. 2: Trends in Tungusic and Siberian Linguistics (Tunguso – Sibirica 9)* içinde, haz. C. Naehrer, 45-57. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Girfanova, Albina. 2018. "Vladimir Arsenyev. Explorer and Researcher of the Tungus-Manchu Peoples and Their Languages." *Sibirica* 17/1: 23-35.
- Gorelova, Liliya M. 2002. *Manchu Grammar*. Leiden, Boston Ve Köln: Brill.
- Grenoble, Lenore A. ve Lindsay J. Whaley 1999. "Language Policy and the Loss of Tungusic Languages." *Language and Communication* 19: 373-386.
- Grenoble, Lenore ve Lindsay Y. Whaley. 2003. "The Case for Dialect Continua in Tungusic Plural Morphology." *Current Trends in Caucasian, East European and Inner Asian Linguistics. Papers in Honour of Howard I. Aronson* içinde, haz. Dee Ann Holisky ve Kevin Tuite, 97-122. Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Guo, Rongxing, Uradyn E. Bulag, Michael A. Crang, Thomas Heberer, Eui-Gak Hwang, James A. Millward, Morris Rossabi, Gerard A. Postiglione, Chih-yu Shih, Nicholas Tapp, Luc Changlei haz. 2015. *Multicultural China. A Statistical Yearbook (2014)*. Berlin ve Heidelberg: Springer Verlag.
- Haak, Esther. 2016. "The Viability of Evenki and the Influence of Language Policy in the USSR and PRC." Yüksek Lisans Tezi, Leyden Üniversitesi.
- Haas, Paula. 2006. "Zur Geschichte des zweisprachigen Schulunterrichts bei den Sibe in Xinjiang." *Central Asiatic Journal* 50/1: 35-56.
- Heissig, Walther. 2002. "Zum Kult der Nai Nai Grossmutter bei den Ostmongolen." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 55/1-3: 161-170.
- Heyne, F. Georg. 1999. "The Social Significance of the Shaman among the Chinese Reindeer-Evenki." *Asian Folklore Studies* 58: 377-395.
- Heyne, F. Georg. 2007. "Notes on Blood Revenge among the Reindeer Evenki of Manchuria (Northeast China)." *Asian Folklore Studies* 66 /1-2: 165-178.

- Hosie, Alexander. 1904. *Manchuria: Its People, Resources And Recent History*. Londra: Methuen & CO.
- Hözl, Andreas. 2014. "Zikmundova, Veronika. 2013. *Spoekn Sibe – Morphology of the inflected parts of speech*. Karolinum Press: Prague. 231 pp. (ISBN 978-80-246-2013-6)." *Studies in Language* 38/1: 209-217.
- Hözl, Andreas. 2018. "Udi, Udihe, and the Language(s) of the Kyakala." *International Journal of Diachronic Linguistics and Linguistic Reconstruction* 15: 111-146.
- Hiu, Lie. 1978. "Über die Benennung der Udihe." *Tungusica. Bd. 1. Beiträge zur Nordasiatischen Kulturgeschichte* içinde, haz. Gerhard Doerfer ve Michael Weiers, 179-201. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ikegami, J. 1974. "Versuch einer Klassifikation der tungusischen Sprachen." *Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker: Protokolband der XII. Tagung der Permanent International Asiatic Conference 1969 in Berlin* içinde, haz. G. Hazai ve Peter Zieme, 271-273. Berlin: Akademie Verlag.
- Ivanov, S. V., M. G. Levin ve A. V. Smolyak. 1956. "The Nanays." *The Peoples of Siberia* içinde, haz. M. G. Levin ve L. P. Potapov, 691-720. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Janhunen, Juha. 1991. *Material on Manchurian Khamnigan Evenki*. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Janhunen, Juha. 1996. "Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria." *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas* içinde, haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon, 827-834. New York ve Berlin: Mouton de Gruyter.
- Janhunen, Juha. 1997. "The Languages of Manchuria in Today's China." *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44: 123-146.
- Janhunen, Juha. 2005. *Khamnigan Mongol*. Münih: Lincom Europa.
- Janhunen, Juha. 2005. "Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia." *International Journal of Sociology of Language*, 173: 37-54.
- Janhunen, Juha. 2011. "Khamnigan Mongol." *The Mongolic Languages* içinde, haz. Juha Janhunen 83-101. Londra ve New York: Routledge.
- Kara, György, haz. 1982. *Mandjurica I. Specimens of the Solon and the Dagur Languages* by A. O. Ivanovskij. Budapeşte: Akadémiai Kiadó.
- Kara, György. 2006 "Solon Ewenki in Mongolian Script." *Tumen Jalafun Jecen Aku: Manchu Studies in Honour of Giovanni Stary* içinde, haz. Alessandra Pozzi, Juha Antero Janhunen ve Michael Weiers, 133-148. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Khabtagaeva, Bayrama, 2010. "Mongolic Elements in Barguzin Evenki." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 63/1: 9-25.
- Khabtagaeva, Bayrama. 2012. "The Dagur Elements in Solon Evenk." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 63/3: 335-346.
- Kolàs, Åshild. 2011. "Reclaiming the Forest: Ewenki Reindeer Herding as Exception." *Human Organization* 70/4: 397-404.
- Koo, John H., Liu Jingxian, Zhao Aping, Wu Baozhu ve Kwon Oh-Sun. 1994. "On Plural Formation in Manchu." *Central Asiatic Journal* 38/2: 179-187.
- Krauss, Michael. 1997. "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State." *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44: 1-34.
- Lee-Smith, Mei W. 1996. "An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China." *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and the Americas* içinde, haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve T. Darrell Tryon, 901-903. New York ve Berlin: Mouton de Gruyter.
- Li, Fengxiang ve Lindsay J. Whaley. 2009. "Loanwords in Oroqen, a Tungusic Language of China." *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook* içinde, haz. Martin Haspelmath ve Uri Tadmor, 525-544. Berlin: Walter de Gruyter.
- Ligeti, Louis. 1959. "Les Mots Solons dans un Ouvrage Chinois des Ts'ing." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 9: 231-272.
- Lin, Hang. 2017. "The Last Hunting Tribe in China: The Ewenki Reindeer Herders of Aoluguya." *Localities* 7: 239-246.
- Lindgren, Ethel John. 1930. "North-Western Manchuria and the Reindeer-Tungus", *The Geographical Journal* 75/6: 518-534.
- Lindgren, Ethel John. 1938. "An Example of Culture Contact Wiyhout Conflict: Reindeer Tungus and Cossacks of Northwestern Manchuria." *American Anthropologist*, New Series 40: 605-621.
- Lopatin, Ivan A. 1958. "The Tungus Languages." *Anthropos* 53/3-4: 427-440.
- Mair, Victor H. 2004. "Foreword.", *Language Policy in the People's Republic of China. Theory and Practice Since 1949* içinde, haz. Minglang Zhou ve Hongkai Sun, xvii-xviii. New York, Boston, Dordrecht, Londra ve Moskova: Kluwer Academic Publishers.
- Menges, Karl H. 1968. "Die tungusischen Sprachen." *Handbuch der Orientalistik* 5. *Altaistik* 3. *Tungusologie*, içinde, haz. B. Spuler, 21-256. Leiden ve Köln: E. J. Brill.
- Miller, Roy Andrew. 1994. "The Original Geographic Distribution of the Tungus Languages." *The Non-Slavic Languages of the USSR: Papers from the*

- Fourth Conference* içinde, haz. Howard I. Aronson, 272-299. Columbus: Slavica Publishers.
- Nikolaeva, Irina ve Maria Tolskaya. 2001. *A Grammar of Udihe*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ning, Jin. 1989. *A Catalogue of Sibe-Manchu Publications (1954-1989)*, haz. G. Stary. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Noll, Richard ve Kun Shi. 2009. "The Last Shaman of the Oroqen People of Northeast China." *Shaman: Journal of the International Society for Shamanistic Research* 17/1-2: 117-140.
- Norman, J. A. 1974. "A Sketch of Sibe Morphology." *Central Asiatic Journal* 18/3: 159-73.
- Norman, Jerry. 2003. "Manchus and Their Language." *Journal of the American Oriental Society* 123/3: 483-491.
- Pang, Tatjana A. 1994. "An Introduction to the Literature of the Sibe-People." *Central Asiatic Journal* 38/2: 188-213.
- Patkanov, S. 1906. *Opt' Geografii i Statistiki Tungusskih' Plemen' Sibiri*. St. Petersburg: Zapiski Imperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşcestva.
- Peler, Gökçe Yükselen. 2017. "Üç Ülkeye Bölünmüş Çok Dilli Bir Halk: Hamniganlar ve Dil Durumları." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 5/10: 155-170.
- Peler, Gökçe Yükselen. 2019. "Tarih Boyunca Altay Halkları Arasındaki Geçişkenlik." *Uluslararası İdil – Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi* 1/1: 83-94.
- Peler, Gökçe Yükselen. 2020. "Günümüzde Moğol – Tunguz Ortakyaşarlığı." *Zeitschrift für die Welt der Türken* 12/1: 37-54.
- Pionka, N. 2001. "History and Culture of the Bikin Udege." *ANSPIRA Bulletin* 5B: 6-7.
- Ramsey, S. Robert. 1987. *The Languages of China*. Princeton: Princeton University Press.
- Razumovskaya, Veronica A. ve Yaroslav V. Sokolovsky. 2012. "Modern Tendencies of Language Policy and Language Planning in Russia and China: Comparative Study." *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 7/5: 927-934.
- Salminen, Tapani. 2007. "Europe and North Asia." *Encyclopedia of the World's Endangered Languages* içinde, haz. Christopher Moseley, 211-280. Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Schein, Louisa, "Minorities, Homelands and Methods." *China Inside Out. Contemporary Chinese Nationalism and Transnationalism* içinde, haz., Pál,

- Nyiri ve Joana Breidenbach, 99-140. Budapeşte ve New York: Central European University Press.
- Schmidt, Peter. 1928. "The language of the Oroches." *Acta Universitatis Latviensis* 17: 17–62.
- Schwarz, Henry G. 1984. *The Minorities of Northern China. A Survey*. Washington: Western Washington University.
- Shan, Patrick Fuliang. 2006. "Ethnicity, Nationalism and Race Relations: The Chinese Treatment of the Solon Tribes in Heilongjiang Frontier Society, 1900-1931." *Asian Ethnicity* 7/2: 183-193.
- Shimunek, Andrew 2016. "Yöröö Khamnigan: A Possibly Recently Extinct Tungusic Language of Northern Mongolia." *Altai Hakpo* 26: 13-28.
- Smith, Troy D. 2013. "Manchu", *Native Peoples of the World. An Encyclopedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues* içinde, haz. Steven Danver, 218-219. Londra ve New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Sary, Giovanni. 1988. *Epengesänge der Sibe-Mandschurien*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Sary, Giovanni. 1994. "Disappearance and Survival of a Dominant Nation: the Manchu." *The East and the Meaning of History, 1992 Rome (Studi Orientali –Roma- 13)* içinde, 469-479. Roma: Bardi.
- Sternberg, L. 1933. *Gilyaki, Oroçi, Goldı, Negidal'tsi i Aynı*. Habarovsk: Dalgiz.
- Stuart, Kevin ve Li Xuewei. 1994. "Tales From China's Forest Hunters: Oroqen Folktales." *Sino-Platonic Papers* 61: i-59.
- Sun, Xiaofei. 2016. "Parallel Development of Oroqen Folk Music Inheritance and Characteristic Specialty Construction in Colleges and Universities." *Proceedings of the 2016 International Conference on Arts, Design and Contemporary Education* içinde, haz. Eric McAnally, Michael Hyland, Tatiana Volodina, Yong Zhang ve Irina Solovjeva, 1440-1442. Paris: Atlantis Press.
- Svantesson, Jan-Olof. 1991. "Tradition and Reform in China's Minority Languages." *International Journal of Applied Linguistics* 1/1: 70-88.
- Şmidt, P. 1915. "Etnografiya Dal'nyago Vostoka." *Vivat Academia* 94 (5): 30-31.
- Teziç, Mustafa Can. 2019. "Aşağı Amur Bölgesindeki Soy Gruplarında Etnogenez Süreçler." *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 16/3: 495-512.
- Tsintsius, V. I. 1949. *Sravnitel'naya fonetika tunguso-man'çjurskih yazıkov*. Leningrad: Uçpedgiz.
- Tsumagari, Toshiro. 1992. "A Basic Vocabulary of Khamnigan and Oluguya Ewenki in Northern Inner Mongolia." *Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures Hokkaido University* 21: 83-103.

- Tsumagari, Toshiro. 1997. "Linguistic Diversity and National Borders of Tungusic." *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies* 44: 175-185.
- Tsumagari, Toshiro. 2003. "Dagur." *The Mongolic Languages* içinde, haz. Juha Janunen, 129-153. Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Tsumagari, Toshiro. 2009. "A Sketch of Solon Grammar." *Journal of the Center for Northern Humanities* 2: 1-21.
- Tsumagari, Toshiro, Megumi Kurebito ve Fubito Endo. (2007). "Siberia: Tungusic and Palaeosiberian." *The Vanishing Languages of the Pacific Rim* içinde, haz. Osahito Miyaoka, Osamu Sakiyama ve Michael E. Krauss, 387-405. Oxford ve New York: Oxford University Press.
- U-Köhalmi, Käthe. 1959. "Der mongolisch-kamniganische Dialekte von Dadal Sum und die Frage der mongolisierung der Tungusen in den Nordmongolei und Transbaikalien." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 9: 163-204.
- Vasilevich, G. M. ve A. V. Smolyak. 1964. "The Evenks." *The Peoples of Siberia* içinde, haz. M. G. Levin ve L. P. Potapov, 620-654. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- von Şrenk, Leopold. 1883. *Ob' İnorodtsah' Amurskogo Kraya* 1. St. Petersburg: Prodaetcyia i Kommissyonerov' İmperatorsskoy Akademiy Nauk'.
- Vovin, A. 1993. "Towards a New Classification of Tunngusic Languages." *Eurasian Studies Yearbook* 65: 99-113.
- Vovin, A. 2009. "Tungusic Languages." *Concise Encyclopedia of Languages of the World* içinde, haz. Keith Brown ve Sarah Ogilvie, 1103-1105. Oxford: Elsevier Ltd.
- Wen, Hui-Qi. 2017. "National Belonging Needs and Natural Historical Cultural Analysis of Chinese Manchu." *Proceedings of the 3rd Annual International Conference on Management, Economics and Social Development (ICMESD 17)* içinde, haz. Xu Chen, 157-162. Paris: Atlantis Press.
- Whaley, Lindsay J. ve Fengxiang Li. 2000. "Oroqen Dialects." *Central Asiatic Journal* 4/1: 105-130.
- Whaley, Lindsay J., A. Lenore Grenoble ve Fengxiang Li. 1999. "Revisiting Tungusic Classification from the Bottom up: A Comparison of Evenki and Oroqen." *Language* 75/2: 286-321.
- Wurm, Stephen A. 1996. "Indigenous Lingue Franche and Bilingualism in Siberia (beginning of the 20th century)", *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pasific, Asia and the Americas* içinde, haz. Stephen

- Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, 975-978. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.
- Wurm, Stephen A. 1996. "North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages other than Chinese." *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pasific, Asia and the Americas* içinde, haz. Stephen Wurm, Peter Mühlhäusler ve Darell T. Tryon, 815-825. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.
- Xi, Zhang. 1996. "Vowel Sustems of Languages of the Manchu-Tungus Languages of China." Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi.
- Xie, Yuanyuan. 2015. *Ecological Migrants: The Relocation of China's Ewenki Reindeer Herders*. New York ve Oxford: Berghahn Books.
- Yu, Wonsoo. 2011. *A Study of the Mongol Khamnigan Spoken in Northeastern Mongolia*. Seul: Seoul National University Press.
- Yuguang, Fu, Guo Shuyun ve Juha Janhunen. 1999. "The Kyakala in China: History and Present Situation". *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 88: 248-252.
- Zhang, Paiyu. 2013. "The Kilen Language of Manchuria: Grammar of Amoribund Tungusic Language." Doktora Tezi, Hong Kong Üniversitesi.
- Zhou, Minglang 2003. *Multilingualism in China*. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.
- Zhu, Zhenhua, Homgyang Zhang, Jianjun Zhao, Xiaoyi Guo, Zengxiang Zhang, Yanling Ding ve Tao Xiong. 2018. "Using Toponyms to Analyze the Endangered Mancu Language in Northeast China." *Sustainability* 10/2: 1-17.
- Zikmundova, Veronika. 2013. *Spoken Sibe – Morphology of the Inflected Parts of Speech*. Prag: Karolinum Press.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.endangeredlanguages.com/lang/8570>. (Erişim tarihi: 16.04.2020).
- Gruntov, I. A. "Hamniganskiy Yazık." <http://altaica.ru/LIBRARY/khamniganen.pdf>. (Erişim tarihi: 23.04.2020).
- Hui, Feng 2007. "The Changing Language Ideology and Linguistic Market in the Globalization of China." *CALIGRAMA*, 3/2: 1-13. <http://www.revistas.usp.br/caligrama/article/view/65466/68084>. (Erişim tarihi: 20.04.2020).
- Xie, Yuanyuan. 2018. "From Hunters to Herders. Reflections on the 'Ecological Migration' of the Chinese Evenki Reindeer Herders." *Études mongoles et sibériennes, centrasiatiques et tibétaines* 49. <https://journals.openedition.org/emscat/3414>. (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Xinhua, "Ethnic Group Revives Near-Extinc Language", *China Daily* (29.4.2011). http://usa.chinadaily.com.cn/china/2011-04/29/content_12424517.htm. (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Zheng, Xiaowie (01.05.2020) "Sinicization vs. Manchuness: The Success of Manchu Rule", *UCSD Modern Chinese History*. <https://ucsdmodernchinesehistory.wordpress.com/2010/05/01/1039/>. (Erişim Tarihi: 08.05.2020).

Kısaltmalar

Çin. : Çince

esk. : eskiden

Man. : Mançu Tunguzcası

Piny. : pinyin

Uyg. : Uygur Türkçesi